

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 8 (102)
2008

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Генеральний директор Анатолій Рачок
Шеф-редактор Людмила Шангіна
Редактор Алла Чернова
Макет Олександр Москаленко
 Олександр Шаптала
Техніко-комп'ютерна
підтримка Володимир Кекух

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво KB № 4122

Журнал видається з 2000р.
українською та англійською мовами
Загальний тираж 3800 примірників

Адреса редакції:
01034, м. Київ, вул. Володимирська, 46
офісний центр, 5-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@uceps.com.ua
веб-сторінка: <http://www.razumkov.org.ua>

При використанні матеріалів
посилання на журнал
“Національна безпека і оборона”
обов'язкове

Фотографії:
Укрінформ – обкладинка, стор. 39, 43
www.gazstroy.com – стор. 7
www.teploremont.ru – стор. 36
www.industry-daily.ru – стор. 41
Кабінет Міністрів України – стор. 39

© Центр Разумкова, 2008

Видання здійснено за сприяння
Національного фонду підтримки демократії (США)

З М І С Т

**ГАЗОВІ РИНКИ ЄС І УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ** 2
(Аналітична доповідь Центру Разумкова)

1. РИНОК ГАЗУ ЄС: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	3
1.1. ГАЗОВИЙ СЕКТОР КРАЇН ЄС: БАЗОВІ ПОКАЗНИКИ	3
1.2. ГАЗОВИЙ РИНОК ЄС: ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ, НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЦІНОУТВОРЕННЯ	10
1.3. ГАЗОВИЙ РИНОК ЄС: ДОГОВІРНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ТА ЦІНОУТВОРЕННЯ	14
2. ГАЗОВИЙ РИНОК В УКРАЇНІ: СТАН І ПРОБЛЕМИ	18
2.1. СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ГАЗОВОГО СЕКТОРУ	18
2.2. ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ	22
2.3. УКРАЇНО-РОСІЙСЬКІ ВЗАЄМИНИ В ГАЗОВІЙ СФЕРІ	28
3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	30
4. РЕФОРМУВАННЯ ГАЗОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ПРОПОЗИЦІЇ ПОСЛІДОВНОСТІ КРОКІВ	32

СТАТТІ

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ У НАФТОГАЗОВІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ПРОПОЗИЦІЇ З ПОКРАЩЕННЯ Патрік ВАН ДАЕЛЕ	40
ЗАВИСИМОСТЬ НЕЗАВИСИМЫХ Станіслав ПРИТЧИН	42

Умови отримання журналу — на нашій веб-сторінці:
<http://www.razumkov.org.ua/magazine>

ГАЗОВІ РИНКИ ЄС І УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

Україна знаходиться напередодні вступу до Енергетичного співтовариства Південно-Східної Європи, створеного в рамках європейської енергетичної політики з метою поширення норм і правил енергетичного законодавства Європейського Союзу на сусідні країни та партнерів, що сприятиме лібералізації, відкритості і прозорості їх енергетичних ринків. У Концептуальному документі ЄС “Зовнішня політика – на службі енергетичних інтересів Європи” (2006р.)¹, Україна визначена як один з пріоритетних партнерів ЄС в енергетичному діалозі – з огляду як на її статус крупного транзитера енергоносіїв, так і на її наміри європейської інтеграції.

Зі свого боку, Україна зацікавлена в тісному і взаємовигідному енергетичному співробітництві з Європейським Союзом, максимально ефективному використанні своїх транзитних можливостей, в об’єднанні зусиль із забезпечення європейської енергетичної безпеки в інтересах стійкого розвитку.

Проте, сьогодні вітчизняний газовий сектор не достатньою мірою готовий до входження на вільні ринки, будучи монополізованим, позбавленим належного нормативно-правового забезпечення, відповідного регулювання та сприятливого інвестиційного клімату. Недостатній рівень незалежності регулятивного органу, неринкові ціни та тарифи, практика перехресного субсидювання окремих споживачів, неплатежі за спожитий газ – усе це спричиняє неефективність українського газового сектору, старіння газотранспортних систем і стагнацію видобутку, що робить проблематичними перспективи його розвитку.

Для того, щоб приєднатися до європейського енергетичного простору, газовий сектор національної економіки має бути докорінним чином реформований на засадах лібералізації і формування конкурентного внутрішнього ринку. Водночас, практичним заходам з реформування має передувати їх нормативно-правове забезпечення, а прийняттю рішень (законодавчих актів) – публічне обговорення пропозицій із залученням усіх учасників майбутнього лібералізованого ринку. Такою є практика формування енергетичного законодавства Європейського Союзу.

Аналітична доповідь складається з чотирьох розділів.

У першому розділі окреслюється сучасний стан і тенденції розвитку газового сектору Співтовариства, особливості процесів лібералізації національних газових ринків країн ЄС і формування спільного ринку газу, створення і запровадження нормативно-правових засад його функціонування, з’ясовуються ризики лібералізації і шляхи їх усунення.

У другому розділі наводяться дані про стан національного газового сектору, аналізуються особливості державного управління сектором та інституційного забезпечення процесів формування ринку газу в умовах зростання монопольної залежності від постачань з одного джерела.

У третьому розділі містяться головні висновки і пропозиції заходів, що їх доцільно було б вжити органам державної влади для підвищення ефективності роботи газового сектору України, його реформування на ринкових засадах і з метою адаптації українського законодавства в газовій сфері до законодавства Європейського Союзу.

У четвертому розділі наводяться пропозиції послідовності кроків з реформування газового сектору України.

¹ Paper from Commission/SG/HR for the European Council. – An external policy to serve Europe's energy interests.

1. РИНОК ГАЗУ ЄС: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Забезпечення природним газом національних економік країн ЄС і створення єдиного європейського газового ринку – питання, які останнім часом посідають пріоритетні позиції в порядку денному Співтовариства. Це зумовлено як загальносвітовими тенденціями (зокрема, енергетичними кризами, зростанням конкуренції за енергетичні ресурси з боку країн, що розвиваються, призупиненням ядерних програм і відповідно – зміщенням акцентів енергозабезпечення з ядерної енергії на природний газ), так і внутрішнім чинником – високою залежністю країн ЄС від імпорту газу, яка ускладнюється надто вузьким колом постачальників.

У такій ситуації керівництво ЄС дедалі більше зусиль докладає до формування єдиної енергетичної політики Співтовариства (в т.ч. – її зовнішньої складової), зміцнення внутрішнього газового ринку та розширення його меж за рахунок країн-постачальників і транзитерів газу – з метою створення в перспективі єдиного Європейського газового ринку. Однією з країн, яку ЄС бачить партнером у створенні такого ринку, є Україна.

У цьому розділі окреслюються стан і головні тенденції розвитку газового сектору та газового ринку ЄС, а також – оскільки ці питання є актуальними для України – особливості європейської практики ціноутворення та нормативно-правового забезпечення функціонування ринку газу.

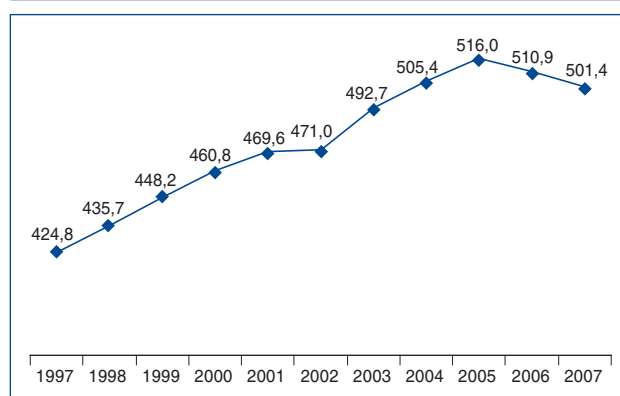
1.1. ГАЗОВИЙ СЕКТОР КРАЇН ЄС: БАЗОВІ ПОКАЗНИКИ

До базових показників, що характеризують стан і тенденції розвитку газового сектору, як правило, відносять дані про споживання, запаси та видобуток, імпорт/експорт газу та засоби і шляхи його транспортування. Аналіз цих даних дає підстави для прогнозування розвитку як самого газового сектору, так і однієї з його головних складових – газового ринку.

Споживання газу. Динаміка обсягів споживання природного газу в ЄС є досить високою: протягом останніх 10 років зазначені обсяги збільшилися на 18% – з 424,8 млрд. м³ у 1997р. до 501,4 млрд. м³ у 2007р.¹ (діаграма “Динаміка споживання природного газу в ЄС”²). Слід зауважити, що темпи зростання споживання газу помітно випереджають відповідний показник для нафти, обсяги споживання якої за цей час збільшилися лише на 2% – з 690,1 млн. т до 703 млн. т. Частка газу в загальному енергетичному балансі ЄС у 2007р. склала 24%.

Як видно з таблиці “Обсяги споживання природного газу у країнах ЄС” (с.4), особливо високими темпами зростало споживання газу у країнах європейського Півдня: Португалії – у 43 рази (з 0,1 млрд. м³ у 1997р. до 4,3 млрд. м³ у 2007р.); Греції – у 20 разів (з 0,2 до 4 млрд. м³, відповідно); Іспанії – майже втричі (з 12,3 до 35,1 млрд. м³), Італії – у півтора рази (з 53,1 до 77,8 млрд. м³). Водночас, в окремих країнах – нових членах ЄС (Болгарії, Румунії) обсяги споживання дещо зменшилися, що, ймовірно, зумовлюється скороченням енерговитратного виробництва.

Динаміка споживання природного газу в ЄС, млрд. м³

До числа країн, що споживають найбільші обсяги газу, належать Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Іспанія, Італія і Франція. На ці шість країн у 2007р. припало понад 70% (366,1 млрд. м³) газу, спожитого в ЄС.

Зростання обсягів споживання газу країнами Співтовариства очікується й надалі. За прогнозами Європейської Комісії (далі – ЄК), до 2020р. зазначені обсяги зростуть до близько 600 млрд. м³, а частка газу в загальному енергобалансі ЄС становитиме 28%³.

Як і на цей час, позитивна динаміка обсягів споживання випереджатиме аналогічний показник для нафти.

Запаси та видобуток. Станом на 2007р., ЄС володіє 2,84 трлн. м³ доведених запасів, що складає лише 1,6% світових і є найменшим обсягом серед усіх

¹ Тут і далі, якщо не вказано інше, використовуються дані BP Statistical Review of World Energy, June 2008.

² З наведених на діаграмі даних випливає, що у 2007р. ЄС зменшив споживання газу на 1,9%, порівняно з 2006р. Загальне зменшення споживання енергії становило 2,2% – тоді як загальносвітовий показник, навпаки, зріс на 2,4%, в т.ч. світове споживання газу – на 3,4%. Цей факт використовується окремими експертами як підстава для сумнівів у прогнозах щодо стійкого збільшення споживання газу країнами ЄС у перспективі. Однак, зміна протягом лише одного року не дозволяє робити висновки про наявність чи відсутність тенденції.

³ Зараз прогнози споживання всіх енергоносіїв в ЄС коригуються в бік зменшення у зв'язку з економічною кризою.

**Обсяги споживання природного газу у країнах ЄС,
млрд. м³**

	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.
Велика Британія	84,5	87,9	93,6	96,9	96,4	95,1	95,4	97,4	94,9	90,0	91,4
Німеччина	79,2	79,7	80,2	79,5	82,9	82,6	85,5	85,9	86,2	87,2	82,7
Італія	53,1	57,2	62,2	64,9	65,0	64,6	71,2	73,9	79,1	77,4	77,8
Франція	34,6	37,0	37,7	39,7	41,7	41,7	43,3	44,5	45,8	44,1	41,9
Нідерланди	39,1	38,7	37,9	39,2	39,1	39,3	40,3	41,1	39,5	38,3	37,2
Іспанія	12,3	13,1	15,0	16,9	18,2	20,8	23,6	27,4	32,4	33,7	35,1
Бельгія та Люксембург	12,5	13,8	14,7	14,9	14,6	14,8	16,0	16,5	16,6	17,0	16,9
Румунія	20,0	18,7	17,2	17,1	16,6	17,2	18,3	17,5	17,6	18,2	16,4
Польща	10,5	10,6	10,3	11,1	11,5	11,2	11,2	13,1	13,6	13,7	13,7
Угорщина	10,8	10,9	11,0	10,7	11,9	11,8	12,9	12,8	13,2	12,5	11,8
Австрія	8,1	8,3	8,5	8,1	8,6	8,5	9,4	9,5	10,0	9,4	8,9
Чехія	8,5	8,5	8,6	8,3	8,9	8,7	8,7	9,1	9,6	9,8	8,9
Словаччина	6,3	6,4	6,4	6,5	6,9	6,5	6,3	6,1	6,6	6,4	5,9
Ірландія	3,1	3,1	3,3	3,8	4,0	4,1	4,1	4,1	3,9	4,5	4,8
Данія	4,4	4,8	5,0	4,9	5,1	5,2	5,2	5,2	5,0	5,1	4,6
Португалія	0,1	0,8	2,3	2,4	2,6	3,1	3,0	3,8	4,2	4,1	4,3
Фінляндія	3,2	3,7	3,7	3,7	4,1	4,0	4,5	4,3	4,0	4,2	4,1
Греція	0,2	0,8	1,5	2,0	2,0	2,1	2,4	2,7	2,8	3,2	4,0
Литва	2,6	2,3	2,4	2,7	2,8	2,9	3,1	3,1	3,3	3,2	3,8
Болгарія	4,1	3,5	3,0	3,3	3,0	2,7	2,8	2,8	2,9	3,0	3,1
Швеція	0,8	0,9	0,8	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	1,0	1,0
Інші країни ЄС	26,8	25,0	22,9	23,5	23,0	23,3	24,7	23,8	24,0	24,9	23,1
Європейський Союз	424,8	435,7	448,2	460,8	469,6	471,0	492,7	505,4	516,0	510,9	501,4

регіонів світу (врізка “Запаси природного газу у світі та країнах ЄС”). Водночас, його частка споживання у світовому газовому балансі склала у 2007р. 16,4%. Така диспропорція засвідчує неминучість зростання залежності ЄС від імпорту газу.

Динаміка обсягів доведених запасів газу у країнах ЄС є негативною: так, у Нідерландах протягом 1997-2007рр. доведені запаси зменшилися на 30% (з 1,79 до 1,25 трлн. м³, у Великій Британії – на 47% (з 0,77 до 0,41 трлн. м³).

При цьому, Велика Британія (37,7% всього видобутку у 2007р.) і Нідерланди (33,6%) залишаються найбільшими виробниками газу серед країн ЄС. Водночас, лише Велика Британія належить до “топ-20” найбільших світових виробників газу, посідаючи в цьому рейтингу, за результатами 2007р., сьому позицію з 2,5% загального річного видобутку згаданих 20 країн (врізка “Видобуток природного газу у світі та країнах ЄС”).

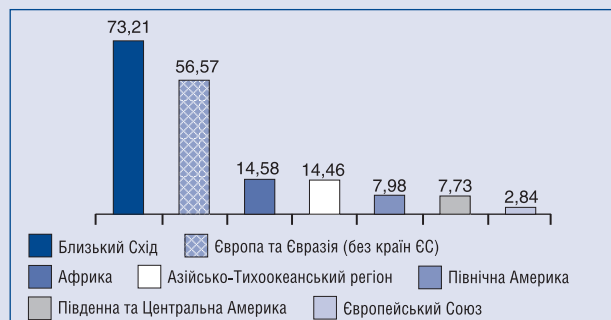
ЗАПАСИ ПРИРОДНОГО ГАЗУ У СВІТІ ТА КРАЇНАХ ЄС
**Країни з найбільшими доведеними запасами
природного газу у світі, станом на кінець року,
трлн. м³**

	1987р.	1997р.	2006р.	2007р.	2007р. % загального	Співвідношення запасів і видобутку**
Росія	-	45,17	44,60	44,65	25,2	73,5
Іран	13,92	23,00	27,58	27,80	15,7	248,4
Катар	4,44	8,50	25,64	25,60	14,4	428,1
Саудівська Аравія	4,19	5,88	7,07	7,17	4,0	94,5
ОАЕ	5,68	6,06	6,11	6,09	3,4	123,8
США	5,30	4,74	5,98	5,98	3,4	82,6
Нігерія	2,41	3,48	5,22	5,30	3,0	151,4
Венесуела	2,84	4,12	5,10	5,15	2,9	180,7
Алжир	3,16	4,08	4,50	4,52	2,5	54,5
Ірак*	1,00	3,19	3,17	3,17	1,8	*
Індонезія	2,37	2,15	2,63	3,00	1,7	45,0
Норвегія	2,29	3,65	2,89	2,96	1,7	33,0
Туркменістан	-	2,71	2,67	2,67	1,5	39,6
Австралія	1,07	1,48	2,49	2,51	1,4	62,8
Малайзія	1,49	2,46	2,48	2,48	1,4	41,0
Єгипет	0,31	0,93	2,05	2,06	1,2	44,3
Казахстан	-	1,87	1,90	1,90	1,1	69,6
Китай	0,89	1,16	1,68	1,88	1,1	27,1
Кувейт	1,21	1,49	1,78	1,78	1,0	141,3
Узбекистан	-	1,63	1,74	1,74	1,0	29,7
Інші	54,29	18,71	18,94	18,95	10,6	14,8
Загалом у світі	106,86	146,46	176,22	177,36	100,0	60,3

* - - Даних немає.

* Даних стосовно видобутку немає.

** Умовний показник, що дає уявлення про приблизну тривалість часу (в роках), на яку вистачить запасів природного газу – за умови збереження існуючих на момент розрахунку темпів видобутку.

**Доведені запаси природного газу за регіонами світу⁴,
станом на кінець 2007р.,
трлн. м³**

**Доведені запаси природного газу у країнах ЄС,
станом на кінець року,
трлн. м³**

Країна	1987р.	1997р.	2006р.	2007р.	2007р. % загального	Співвідношення запасів і видобутку
Нідерланди	1,77	1,79	1,32	1,25	44,01	19,38
Румунія	0,20	0,37	0,63	0,63	22,18	54,31
Велика Британія	0,64	0,77	0,41	0,41	14,44	5,66
Німеччина	0,38	0,26	0,16	0,14	4,93	9,79
Данія	0,07	0,11	0,12	0,12	4,23	13,04
Польща	0,16	0,16	0,11	0,11	3,87	25,58
Італія	0,30	0,27	0,09	0,09	3,17	10,11
Інші країни ЄС	0,23	0,12	0,10	0,09	3,17	13,43
Європейський Союз	3,75	3,85	2,94	2,84	100,00	14,80

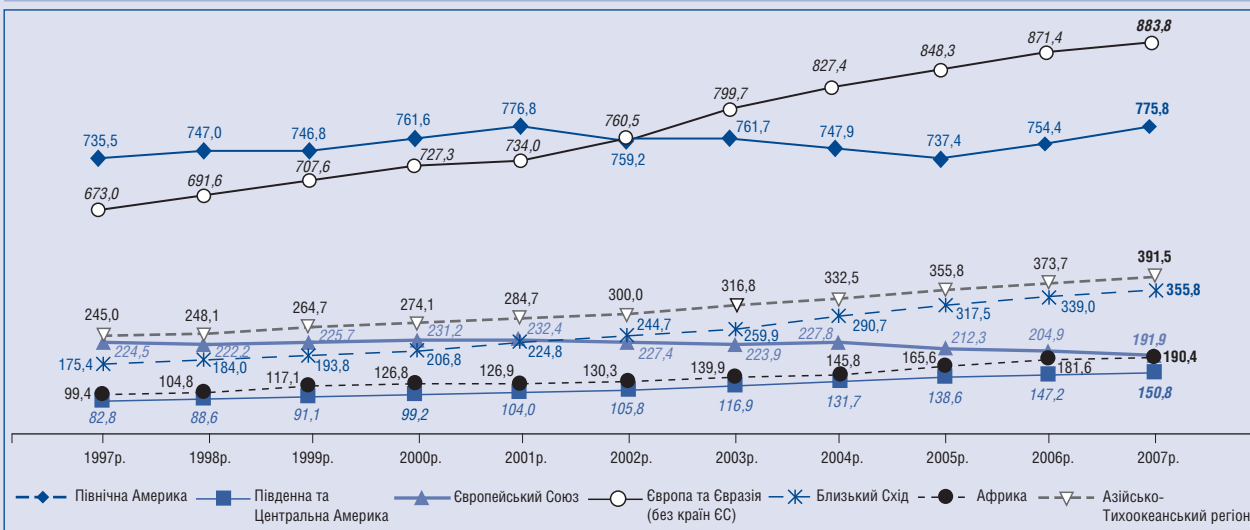
⁴ Тут країни розподілені за регіонами світу наступним чином: **Ближній Схід**: країни Аравійського півострова, Іран, Ірак, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Сирія; **Європа та Євразія**: європейські члени ОЕСР (Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Туреччина), Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Македонія, Сербія і Чорногорія, Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна, Узбекистан; **Африка**: країни північного узбережжя Африки від Єгипту до Західної Сахари, країни західного узбережжя Африки від Мавританії до Анголи, включаючи Кабо-Верде, Чад, країни східного узбережжя Африки від Судану до Південної Африки, Ботсвана, Мадагаскар, Малаві, Намібія, Уганда, Замбія, Зімбабве;

ВИДОБУТОК ПРИРОДНОГО ГАЗУ У СВІТІ ТА КРАЇНАХ ЄС

Провідні країни світу з видобутку природного газу,
млрд. м³

	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	Зміна у % 2007р. порівняно з 2006р.	2007р. % загального
Росія	532,6	551,3	551,0	545,0	542,4	555,4	578,6	591,0	598,0	612,1	607,4	-0,77	20,66
США	535,3	538,7	533,3	543,2	555,5	536,0	540,8	526,4	511,1	523,2	545,9	4,34	18,57
Канада	168,6	173,4	176,8	182,2	186,5	187,9	184,7	183,7	187,4	188,4	183,7	-2,49	6,25
Іран	47,0	50,0	56,4	60,2	66,0	75,0	81,5	91,8	100,9	108,6	111,9	3,04	3,81
Норвегія	43,0	44,2	48,5	49,7	53,9	65,5	73,1	78,5	85,0	87,6	89,7	2,40	3,05
Алжир	71,8	76,6	86,0	84,4	78,2	80,4	82,8	82,0	88,2	84,5	83,0	-1,78	2,82
Саудівська Аравія	45,3	46,8	46,2	49,8	53,7	56,7	60,1	65,7	71,2	73,5	75,9	3,27	2,58
Велика Британія	85,9	90,2	99,1	108,4	105,8	103,6	102,9	96,4	88,2	80,0	72,4	-9,50	2,46
Китай	22,7	23,3	25,2	27,2	30,3	32,7	35,0	41,5	49,3	58,6	69,3	18,26	2,36
Туркменістан	16,1	12,4	21,3	43,8	47,9	49,9	55,1	54,4	58,8	62,2	67,4	8,36	2,29
Індонезія	65,7	64,6	70,0	65,7	64,5	70,6	72,7	72,8	68,7	69,3	66,7	-3,75	2,27
Нідерланди	67,1	63,6	59,3	57,3	61,9	59,9	58,4	68,8	62,9	65,3	64,5	-1,23	2,19
Малайзія	38,6	38,5	40,8	45,3	46,9	48,3	51,8	53,9	59,9	60,2	60,5	0,50	2,06
Катар	17,4	19,6	22,1	23,7	27,0	29,5	31,4	39,2	45,8	50,7	59,8	17,95	2,03
Узбекистан	47,8	51,1	51,8	52,6	53,6	53,5	53,6	55,8	55,0	55,4	58,5	5,60	1,99
ОАЕ	36,3	37,1	38,5	38,4	39,4	43,4	44,8	46,3	47,0	47,4	49,2	3,80	1,67
Єгипет	11,6	12,2	14,7	18,3	21,5	22,7	25,0	26,9	34,6	44,7	46,5	4,03	1,58
Мексика	31,7	34,8	36,7	36,1	34,9	35,4	36,2	37,7	38,9	42,8	46,2	7,94	1,57
Аргентина	27,4	29,6	34,6	37,4	37,1	36,1	41,0	44,9	45,6	46,1	44,8	-2,82	1,52
Австралія	29,8	30,4	30,8	31,2	32,5	32,6	33,2	35,3	37,1	38,9	40,0	2,83	1,36
Інші	294,0	297,8	303,7	327,1	344,3	352,8	376,1	410,7	441,9	472,7	496,7	5,08	16,89
Загалом у світі	2 235,7	2 286,2	2 346,8	2 427,0	2 483,8	2 527,9	2 618,8	2 703,7	2 775,5	2 872,2	2 940,0	2,36	100,00

Видобуток природного газу за регіонами світу,
млрд. м³Видобуток природного газу у країнах ЄС,
млрд. м³

	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2007р. % загального
Велика Британія	85,9	90,2	99,1	108,4	105,8	103,6	102,9	96,4	88,2	80,0	72,4	37,7
Нідерланди	67,1	63,6	59,3	57,3	61,9	59,9	58,4	68,8	62,9	65,3	64,5	33,6
Німеччина	17,1	16,7	17,8	16,9	17,0	17,0	17,7	16,4	15,8	15,6	14,3	7,5
Румунія	15,0	14,0	14,0	13,8	13,6	13,2	13,0	12,8	12,4	11,9	11,6	6,0
Данія	7,9	7,6	7,8	8,1	8,4	8,4	8,0	9,4	10,4	10,4	9,2	4,8
Італія	17,7	17,4	16,0	15,2	14,0	13,4	12,7	11,9	11,1	10,1	8,9	4,6
Польща	3,6	3,6	3,4	3,7	3,9	4,0	4,0	4,4	4,3	4,3	4,3	2,2
Інші країни ЄС	10,2	9,1	8,3	7,8	7,8	7,9	7,2	7,7	7,2	7,3	6,7	3,5
Європейський союз	224,5	222,2	225,7	231,2	232,4	227,4	223,9	227,8	212,3	204,9	191,9	100,0

Азійсько-Тихоокеанський регіон: Бруней, Камбоджа, Китай, Індонезія, Японія, Лаос, Малайзія, Монголія, Північна Корея, Філіппіни, Сінгапур, Афганістан, Бангладеш, Індія, М'янма, Непал, Пакистан, Шрі-Ланка, Південна Корея, Тайвань, Таїланд, В'єтнам, Австралія, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, країни Океанії; **Північна Америка:** США (без Пуерто-Ріко), Канада, Мексика; **Південна та Центральна Америка:** країни Карибського басейну (в т.ч. Пуерто-Ріко), Центральна і Південна Америка; **Європейський Союз:** Австрія, Бельгія, Болгарія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Велика Британія.

Загалом у 1997-2007рр. обсяги видобутку газу в європейських країнах-виробниках (за винятком Польщі) зменшувалися. За відзначеного вище зростання обсягів споживання країни, що були нетто-експортерами газу, втратили ці позиції, перетворюючись на нетто-імпортерів, як це сталося у 2004р. з Великою Британією. На цей час лише дві країни ЄС – Данія (4,8% загального видобутку) і Нідерланди (33,6%) – добувають газу більше, ніж споживають. Загалом, ЄС є єдиним регіоном світу, де протягом останніх 10 років обсяги видобутку природного газу не зростали, а зменшувалися.

Газопостачання. У 2007р. газом власного видобутку ЄС забезпечив менше 40% обсягів його споживання (191,1 млрд. м³ з 501,4 млрд. м³), імпорту газу склав 309,5 млрд. м³, або майже 62% споживання.

Головними постачальниками газу до ЄС є Росія, Алжир і Норвегія. У 2007р. ці три країни поставили до ЄС більш ніж 260 млрд. м³, що становить понад половину обсягу споживання. Певні обсяги газу ЄС отримує також з країн Центральної Азії, Єгипту, Лівії та ін. Відчутна частка (близько 10%) попиту була забезпечена імпортом зрідженого природного газу (ЗПГ), обсяги якого склали 47,3 млрд. м³ (врізка “Імпорт країнами ЄС зрідженого природного газу”).

Імпорт країнами ЄС зрідженого природного газу

Крупними споживачами ЗПГ серед країн ЄС є Іспанія, Франція, Бельгія, Італія, Португалія. Зокрема, в газовому балансі Іспанії частка ЗПГ досягла 68%. Як видно з таблиці “Імпорт країнами ЄС зрідженого природного газу”, у 2007р. вона імпортувала 24,2 млрд. м³ ЗПГ, що становить понад 50% усіх його поставок до ЄС.

Прогнозується, що надалі торгівля ЗПГ розвиватиметься швидкими темпами, і обсяги поставок ЗПГ до ЄС зростуть до 2020р. у 2,5-3 рази⁵.

Імпорт країнами ЄС зрідженого природного газу, млрд. м³

Імпортёр	Тринідад і Тобаго	Норвегія	Оман	Катар	Алжир	Єгипет	Лівія	Нігерія	Загальний імпорту
експортер									
Бельгія	0,07	–	–	2,75	0,35	–	–	–	3,17
Франція	0,06	0,07	–	–	7,85	1,21	–	3,78	12,97
Греція	–	–	–	–	0,50	0,31	–	–	0,81
Італія	–	–	–	–	2,43	–	–	–	2,43
Португалія	–	–	–	–	–	–	–	2,31	2,31
Іспанія	2,09	0,07	0,12	4,45	4,32	4,04	0,76	8,33	24,18
Велика Британія	0,39	–	–	0,27	0,64	0,16	–	–	1,46
Загальний експорт	2,61	0,14	0,12	7,47	16,09	5,72	0,76	14,42	47,33

Головними постачальниками ЗПГ до країн ЄС є Алжир, Нігерія і Катар. Серйозні наміри входження на ринок ЗПГ, в т.ч. європейський, демонструє Росія. На цей час вона поставляє ЗПГ лише на умовах розмінних операцій, зокрема, до Великої Британії⁶. Проте, в її планах – налагодження власного виробництва ЗПГ і розширення його постачання до європейських країн⁷.

З огляду на наведені вище дані про збільшення в ЄС попиту на газ і, навпаки, зменшення його власного видобутку, можна прогнозувати, що протягом найближчих десятиліть зберігатиметься стійка тенденція зростання залежності Співтовариства від імпорту природного газу.

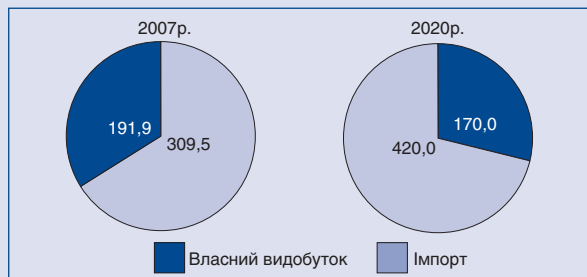
Так, наявні дані дозволяють припустити, що споживання газу в ЄС до 2020р. зросте до 590 млрд. м³, власний видобуток – зменшиться до 170 млрд. м³⁸. Це змусить ЄС збільшити імпорту на 110 млрд. м³, порівняно з 2007р. (врізка “Забезпечення попиту ЄС на природний газ: стан і прогнози”).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОПИТУ ЄС НА ПРИРОДНИЙ ГАЗ: СТАН І ПРОГНОЗИ

Газовий баланс: 2007-2030рр., млрд. м³

	Власний видобуток	Споживання	Імпорту	% імпорто-залежності
2007р.	191,9	501,4	309,5	61,7
2015р.	180,0	540,0	360,0	66,7
2020р.	170,0	590,0	420,0	71,2
2030р.	140,0	700,0	560,0	80,0

Попит на природний газ: власний видобуток/імпорту, млрд. м³

Імпорт природного газу за джерелами постачання, млрд. м³

	Росія та країни Центральної Азії	Алжир (трубопровід)	Норвегія	Дефіцит (трубопровідного газу)	ЗПГ (Алжир, Лівія, Катар, Нігерія, Єгипет та інші)
2007р.	144,5	33	85	немає	47
2015р.	130-140	30	110	30-40	80-90
2020р.	140-160	30 (60)*	120	60-80 (30-50)*	110-130

* У випадку збільшення поставок з Алжиру, якщо будуть збудовані нові газопроводи “Алжир-Італія”, “Алжир-Іспанія”.

Нарощування обсягів поставок з Норвегії, Росії і країн Центральної Азії дозволить компенсувати лише 50-70 млрд. м³. Тобто, ймовірно, утвориться дефіцит “трубопровідного” газу в обсязі 60-80 млрд. м³ (або, за умови спорудження до 2020р. підводних газопроводів з Алжиру до Італії та Іспанії, – 30-50 млрд. м³)⁹, який країни ЄС змушені будуть компенсувати за рахунок імпорту додаткових обсягів більш дорогого зрідженого газу.

Розрахунки також свідчать, що у 2020р. залежність ЄС від імпорту газу може перевищити 70%, а у 2030р. – досягти 80%¹⁰.

⁵ Доречно зауважити, що останнім часом, через світову економічну кризу з’являються повідомлення про те, що більшість нафтогазових компаній через зменшення попиту скорочують витрати на виробництво ЗПГ. Зокрема, зменшення попиту та, відповідно – зниження ціни, спостерігається на азійському спотовому ринку. Крупний імпортер ЗПГ – Японія, вже знизилася прогноз попиту на 2009р.

⁶ Розмінні (або свопові) операції – обмін трубопровідного газу на зріджений за відповідними угодами (своповими контрактами).

⁷ Ідеться, зокрема, про проекти ВАТ “Газпром” з освоєння Штокманівського родовища та налагодження на базі його ресурсів виробництва ЗПГ з наступним його експортом до країн Європи та Атлантичного басейну. Докладно див.: Добувні і транспортні проекти, що впливають на газозабезпечення Європи, с.16-17.

⁸ Розраховано експертами Центру Разумкова на підставі даних: BP Statistical Review of World Energy 2008, Natural Gas Market Review 2007 (IEA); Development of Competitive Gas Trading in Continental Europe (IEA), інформація, розміщена на офіційних сайтах консалтингових компаній “Eurogas” та “Cedigaz”, а також ВАТ “Газпром”.

⁹ Існують і більш екстремальні сценарії: так, за прогнозом директора Інституту енергетичної політики (РФ) В.Мілова, дефіцит газу для європейських споживачів уже у 2010р. становитиме 100 млрд. м³.

¹⁰ Цей показник збігається з прогнозом, наведеним у документі ЄС “Європейська стратегія досягнення стійкої, конкурентоспроможної і безпечної енергетики (Зелена книга)” 2006р. Див.: Green Paper – A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, March 2006. – http://europa.eu/documents/comm/green_papers/index_en.htm

Транспортування¹¹. У торгівлі газом, як і раніше, відчутно переважає його транспортування трубопроводами (що, зокрема, є одним із чинників, які гальмують створення глобального газового ринку). Так, близько 90% імпортного газу до країн ЄС надходить трубопроводами; ЗПГ частково використовують лише сім країн-імпортерів (Бельгія, Греція, Іспанія, Італія, Франція, Португалія, Велика Британія) і фактично один із трьох головних постачальників – Алжир. Росія і Норвегія користуються трубопроводами; при цьому, 76% російського газу надходить до ЄС через Україну, 20,3% – через Білорусь, а 3,7% – постачається безпосередньо з Росії до Фінляндії.

Джерела, обсяги і способи транспортування газу до країн ЄС у контексті світової торгівлі природним газом і ЗПГ наведені на карті “Світова торгівля природним газом” (с.8-9)¹². Крім іншого, ці дані свідчать про переважання у світовій торгівлі регіональних ринків, серед яких ринок ЄС є найбільшим у світі з імпорту природного газу.

Слід відзначити, що з 2001р. транзитна залежність Росії від України скоротилася приблизно на 14% у результаті введення в експлуатацію газопроводу “Ямал – Західна Європа”, яким російський газ постачається до Польщі та Німеччини через Білорусь. На цей час трубопроводами України газ надходить до 12 країн ЄС, найбільші обсяги – до Італії (21 млрд. м³), Німеччини (19,4 млрд. м³) і Франції (9,8 млрд. м³).

Отже, в європейській торгівлі газом головне місце продовжує посідати його транспортування трубопроводами, а ГТС України залишається головною транспортною артерією з поставок російського газу до країн ЄС.

Інфраструктура спотової торгівлі¹³. Торгівля природним газом здійснюється переважно за довгостроковими контрактами. Водночас, спостерігається тенденція збільшення частки імпорту/експорту газу, переважно ЗПГ, за короткостроковими (спотовими) контрактами. Відповідно, формуються торговельні вузли (майданчики) спотової торгівлі. На цей час такі майданчики діють, зокрема, в Бельгії (Зебрюгге), Великій Британії (NBP¹⁴), Німеччині (BEB Erdgas und Erdöl GmbH¹⁵), Нідерландах (TTF¹⁶) і Франції (PEG¹⁷).

Однак, на відміну від Північноамериканського ринку, де спотова торгівля є досить поширеною, ліквідність ринку на європейських вузлах залишається відносно низькою (показник *churn* на рівні 5¹⁸), а обсяг спотових операцій – невеликим. Лише Бельгія імпортує значну частину (близько 25%) газу на умовах спот, завдяки доступу до газового ринку Великої Британії через газопровід *Interconnector* та можливість імпортувати ЗПГ, що поставляється на термінал Зебрюгге¹⁹.

Таким чином, відзначаючи тенденції розвитку спотової торгівлі на європейському газовому ринку, можна водночас стверджувати, що ближчим часом співвідношення обсягів торгівлі за довгостроковими і спотовими контрактами на європейському газовому ринку не зазнає кардинальних змін.

Узагальнюючи наведене, можна відзначити, що на цей час ЄС є крупним споживачем природного газу, причому попит на газ має стійку тенденцію до зростання. З іншого боку, власні запаси країн Співтовариства – порівняно невеликі і значною мірою виснажені, внаслідок чого видобуток газу щорічно зменшується. Відповідно, зростає імпортна залежність, ускладнена невеликим колом постачальників, серед яких головним є Росія.

Постачання газу до країн ЄС здійснюється переважно трубопровідним транспортом на умовах довгострокових контрактів. Водночас спостерігається тенденція збільшення частки спотових поставок ЗПГ. Проте, можна вважати, що найближчим часом перевага довгострокових контрактів і трубопровідного транспортування газу збережеться. Україна, попри введення в експлуатацію газопроводу “Ямал – Європа” в обхід її території, залишається головним транзитером російського природного газу до ЄС.

Більш високі темпи зростання попиту на газ, порівняно з нафтою, засвідчують, зокрема, конкурентоспроможність газу як товару – навіть при тому, що, на відміну від нафтового сектору, торгівля газом відбувається за відсутності сформованого глобального газового ринку.

¹¹ Докладно про транспортування газу на європейському газовому ринку див.: “Газовий трикутник” ЄС–Україна–Росія: Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2002, №3, с.7-9.

¹² Дані наведені станом на 2007р. Джерела: BP Statistical Review of World Energy, Cedigaz.

¹³ Спотові операції – здійснюються за договором купівлі/продажу активу на умовах короткострокової (або одиначної) поставки.

¹⁴ NBP (Nation Balancing Point) – Національний пункт балансування. Умовний пункт поставки газу в газотранспортній системі Великої Британії, де балансується газотранспортна система високого тиску; переважна частина спотових контрактів за єдиною стандартизованою формою укладається саме в NBP.

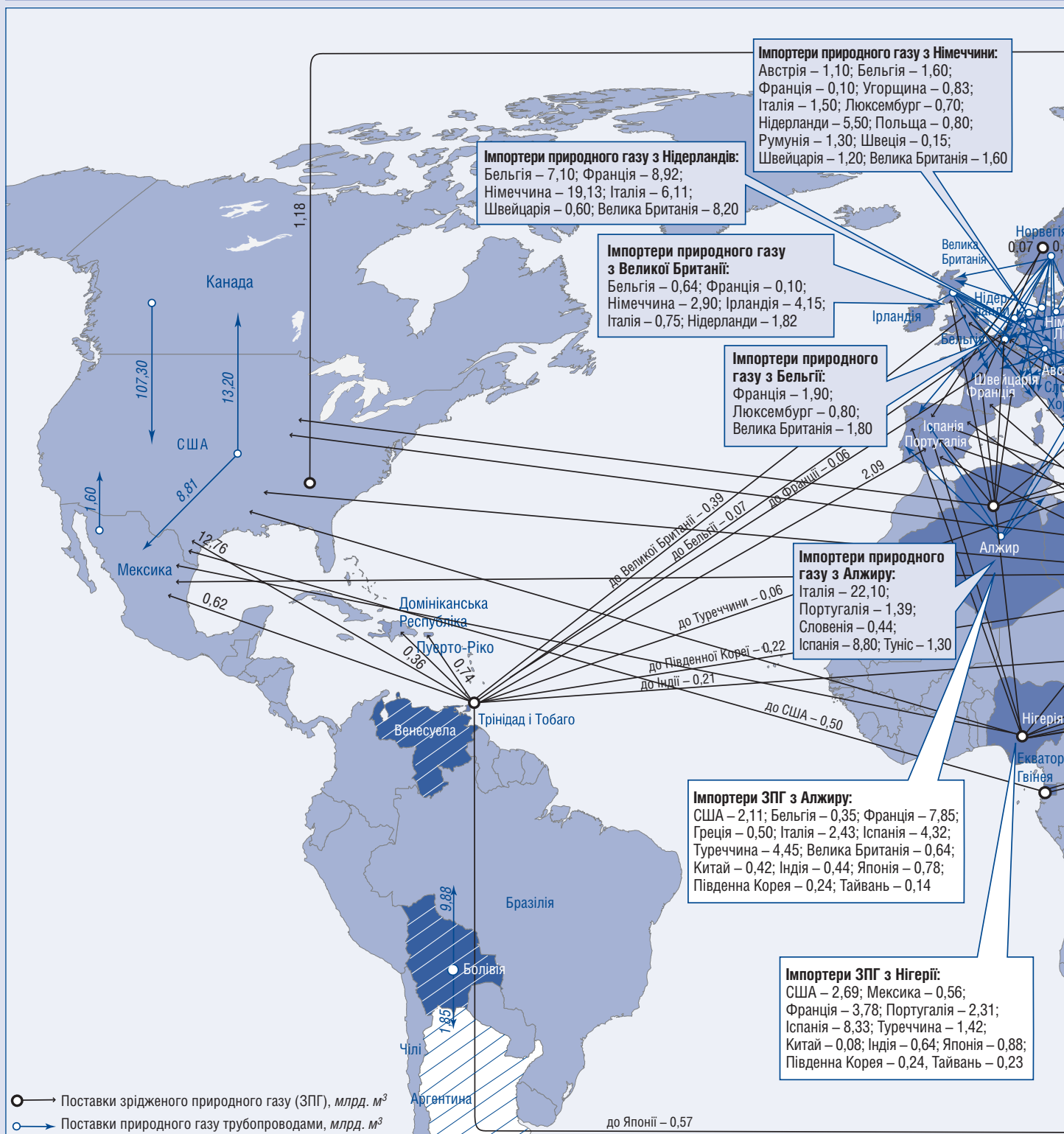
¹⁵ BEB Erdgas und Erdöl GmbH – ТОВ “БЕБ Природний газ і нафта”.

¹⁶ TTF (Title Transfer Facility) – Головний транзитний пункт (об’єкт переходу права власності).

¹⁷ PEG (Point d’Echange de Gaz) – Пункт торгівлі газом.

¹⁸ Співвідношення між обсягами, виставленими на торги, і фактично поставленими з торговельного майданчика. Для порівняння: *churn* на вузлі Хенрі-Хаб (США) досягає 100.

¹⁹ Газопровід *Interconnector* з’єднує через протоку Ла-Манш газотранспортну систему Великої Британії з Континентальною Європою. За проектом має пропускну спроможність близько 20 млрд. м³/рік від Бектона (Велика Британія) до Зебрюгге (Бельгія) і близько 8 млрд. м³/рік у зворотному напрямі. Режими транспортування газопроводом змінюються залежно від цінової кон’юнктури у Великій Британії і країнах континенту.

Південноамериканська організація виробників та експортерів газу
(The Organization of Gas Producing and Exporting Countries of South America (OPPEGASUR))

Створена – 2007р.; штаб-квартира – Каракас (Венесуела).
Країни-учасниці: Аргентина, Болівія, Венесуела.

Цілі:

- розвиток інфраструктури, яка дозволить “народом регіону суверенно використовувати природний газ у цілях розвитку” (Р.Рамірес, міністр енергетики і нафти Венесуели);
- забезпечення в регіоні раціонального споживання енергоресурсів, що дозволить захистити права як виробників, так і споживачів газу.

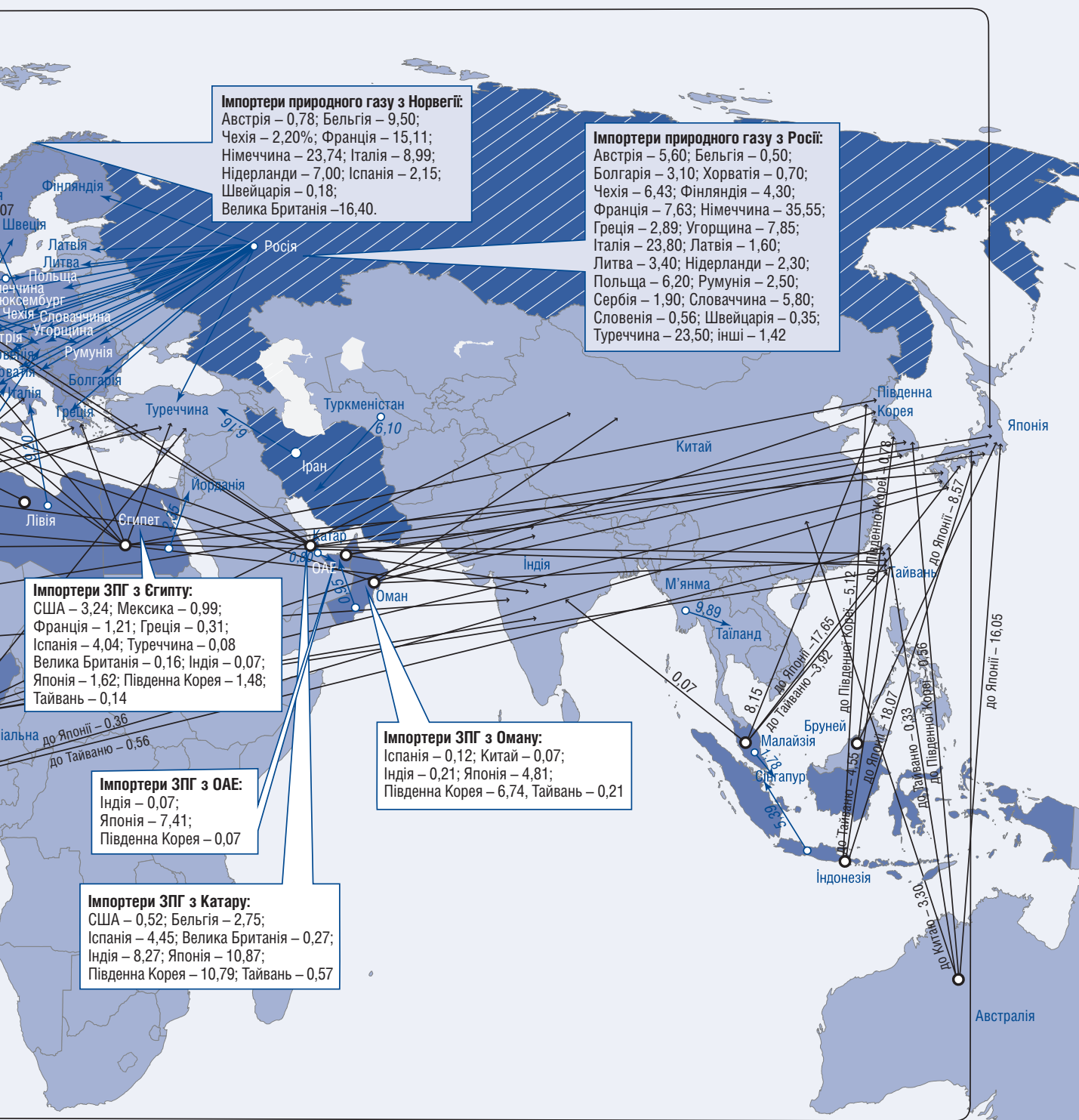
Форум країн-експортерів газу
(The Gas Exporting Countries Forum, GECF)

Заснований – 2001р. в Тегерані (Іран).
Країни-учасниці: Алжир, Бруней, Болівія, Венесуела, Єгипет, Індонезія, Іран, Катар, Лівія, Малайзія, Нігерія, Оман, ОАЕ, Росія, Тринідад і Тобаго, Екваторіальна Гвінея.

Країни-спостерігачі: Норвегія, Туркменістан (його представники також брали участь в окремих зустрічах міністрів).

На цей час Форум не має статуту, системи членства та постійного представництва в жодній країні.

ПРИРОДНИМ ГАЗОМ

Велика газова трійка
 (Big gas three або Big gas troika
 або The Big Three of natural gas)
 Створена – жовтень 2008р.
 Країни-учасниці: Росія, Іран,
 Катар.
 Країнам-учасникам об'єднання
 належить близько 60% світових
 запасів газу.

Енергетичне співтовариство Південно-Східної Європи
 (Energy Community South East Europe Treaty or ECSEE)
 Створене – 2005р.; штаб-квартира – Відень (Австрія).
 Угоду про створення Співтовариства підписали: ЄС, Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Македонія,
 Румунія, Сербія, Хорватія, Чорногорія, Тимчасова місія ООН з управління Косово.
 Країни-спостерігачі: Молдова, Норвегія, Туреччина, Україна.
Цілі:

- формування інтегрованого ринку електроенергії і газу країн Південної Європи та поступова його інтеграція до внутрішнього енергетичного ринку ЄС;
- створення інфраструктури для забезпечення доступу країн-учасниць до джерел енергоносіїв у Каспійському регіоні, Північній Африці, Близькому Сході.

Країни, що є учасницями кількох організацій

1.2. ГАЗОВИЙ РИНОК ЄС: ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ, НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЦІНОУТВОРЕННЯ

Створення європейського енергетичного (в т.ч. газового) ринку відбувається в рамках становлення спільної енергетичної політики ЄС, яка є логічним продовженням інтеграційних процесів у Співтоваристві. Останнім часом започатковано також формування спільної зовнішньої енергетичної політики ЄС. Усі ці процеси – тісно взаємозумовлені, не завершені, знаходяться на різних стадіях розвитку та не є безпроблемними, оскільки, з одного боку, енергетичні питання – як такі, що мають стратегічне значення для національної безпеки, держави-члени ЄС неохоче віддають на наднаціональний рівень прийняття рішень. З іншого – значні проблеми полягають в узгодженні інтересів споживачів (країн ЄС) і постачальників, головні з яких не є членами Співтовариства.

Однак, попри наявність проблем, на цей час ЄС досяг відчутних успіхів, зокрема, в лібералізації національних газових ринків і встановленні єдиних правил їх функціонування – що забезпечує необхідні передумови створення у перспективі єдиного європейського газового ринку, до якого залучатимуться також країни-сусіди ЄС і його партнери у сфері енергетичного співробітництва.

Формування газового ринку ЄС: інституційне забезпечення

Невід'ємною складовою формування газового ринку ЄС є оптимальне інституційне забезпечення цього процесу – організаційне та нормативно-правове, посилене залученням до розробки нормативних документів самих учасників ринку.

Організаційне забезпечення²⁰. Розробку та реалізацію енергетичної політики ЄС забезпечують насамперед наднаціональні інститути: Рада ЄС, ЄК, Європейський Парламент. Головна роль у розробці і прийнятті рішень у рамках енергетичної політики належить ЄК;

за вироблення спільної енергетичної політики безпосередньо відповідає Єврокомісар з питань енергетики²¹. Оперативні питання вирішує Генеральний Директорат з енергетики і транспорту. Участь у реалізації заходів енергетичної політики беруть різноманітні міжурядові та міждержавні структури, фонди та ін.

Окремо слід відзначити, що питання енергетичної політики в газовому секторі систематично обговорюються в межах Європейського форуму з регулювання газу (Мадридського форуму), що дає можливість максимального врахування позицій як урядів, так і учасників газового ринку²².

Нормативно-правове забезпечення. Для впровадження процесів створення газового ринку використовуються традиційні для ЄС нормативно-правові акти, а також документи політичного та оглядово-інформаційного характеру²³ (врізка “Головні документи ЄС з формування європейського газового ринку (1990-2006рр.)”²⁴, с. 12-13).

Аналіз послідовності кроків, визначених наведеними в таблиці документами, свідчить про те, що першочерговим завданням була лібералізація національних газових ринків – як необхідна передумова та головний інструмент формування єдиного (спільного) ринку газу²⁵. Під час вироблення та запровадження цих кроків був врахований також досвід країн, які здійснили лібералізацію своїх газових ринків раніше (врізка “Лібералізація газових ринків”).

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ГАЗОВИХ РИНКІВ

Першими до формування конкурентних ринків газу вдалися в середині 1980-х років США та Канада (1984-1995рр.), надалі за схожими принципами були створені ринки в Австралії, Новій Зеландії, Аргентині (1992-1998рр.). З 1998р. відбувається процес лібералізації газового ринку Японії.

Серед країн Європи першою започаткувала лібералізацію газового ринку Велика Британія. У 1986р. був прийнятий Закон про газ (*The Gas Act*), згідно з яким, замість державної газової корпорації, що існувала на той час, створювалася приватна газова компанія “British Gas”²⁶. Закон встановлював порядок її доступу до газотранспортної системи та її повноваження в галузі газозабезпечення. Закон

²⁰ Докладно див.: Паливно-енергетичний комплекс України: готовність до євроінтеграції: Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2002, №9, с.6-7.

²¹ З листопада 2004р. – представник Латвії А.Пібалгс.

²² Європейський форум з регулювання газу (*The European Gas Regulatory Forum or Madrid Forum*) – заснований в 1999р.; збирається один-два рази на рік у Мадриді (Іспанія); учасниками є представники національних законодавчих органів, урядів, регулюючих органів, ЄК, учасників газового ринку, в т.ч. з-поза меж Співтовариства. Останній за часом, 15 форум відбувся 6-7 листопада 2008р.

²³ **Нормативно-правові акти:** міждержавні угоди (договори, конвенції) або інші акти, ратифіковані національними законодавчими органами держав-членів ЄС; регламенти – нормативно-правові акти прямої дії, обов'язкові для виконання всіма державами-членами ЄС; директиви – акти, обов'язкові в частині мети, але такі, що залишають право вибору форм, методів і засобів її досягнення за національними органами влади; рішення – акти переважно адміністративного характеру, обов'язкові для адресата; пропозиції і рекомендації – акти, що не мають обов'язкової сили, але мають юридичне значення, їх виконання є бажаним; **документи політичного характеру** – документи, які декларують переважно політичні цілі, принципи міждержавного співробітництва в енергетичній сфері (наприклад, Енергетична хартія); **документи оглядово-інформаційного характеру** – Білі та Зелені книги, в яких наводиться інформація про стан виконання заходів спільної енергетичної політики ЄС і декларуються для обговорення стратегії і конкретні заходи на перспективу; **спільні програми** – документи, що визначають порядок і ресурси виконання певних проектів або розв'язання конкретної проблеми спільними зусиллями держав-членів ЄС і третіх сторін; мають обов'язкову силу для членів ЄС.

²⁴ Джерела, відповідно: Council Directive 90/377/EEC of 29.07.1990 concerning a Community procedure to improve the transparency of gas and electricity prices charged to industrial end-users. – OJ L 185/16 /1990/; *Договор к Энергетической Хартии*. – Секретариат Энергетической Хартии, <http://www.encharter.org>; Directive 2003/55/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 98/30/EC. – O J L176/57, 15.7.2003; **Council Directive 2004/67/EC of 26 April 2004 concerning measures to safeguard security of natural gas supply.** – Eur-Lex, Official Journal L 127, 29/04/2004 P. 0092 – 0096; Regulation (EC) 1775/2005 of the European Parliament and of the Council of 28 September 2005 on conditions for access to the natural gas transmission networks. – Official Journal of the European Union L 289/1, 3.11.2005; Decision №1364/ 2006/EC of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 laying down guidelines for trans-European energy networks and repealing Decision 96/391/EC and Decision №1229/2003/EC. – Official Journal of EU L262/1, 22.9.2006.

²⁵ Слід зауважити, що процеси лібералізації охоплювали одночасно два енергетичні ринки – газу та електроенергії.

²⁶ У 1948р. газова промисловість у Великій Британії була націоналізована і створені 12 державних підприємств (груп), які в 1972р. були об'єднані в єдину державну газову корпорацію.

передбачав також створення державного регулюючого органу (незалежного регулятора) – *OFGEM*²⁷, і встановлював його обов'язки та повноваження в регулюванні цін на газ і тарифів на його транспортування. Згідно із Законом власність (і зобов'язання) державної газової корпорації були передані приватній; доходи від продажу – спрямовані до державного бюджету.

Лібералізація газових ринків сприяла запровадженню конкуренції, і на початковому етапі відбулося відчутне зниження цін на газ: у США протягом 1989-1999рр. оптові ціни знизилися на 26%; у Великій Британії в 1990-1999рр. для промисловості – на 45%, для побутового сектору – на 20%²⁸. На наступних етапах виникли проблеми: зросла волатильність цін, з'явилася стійка тенденція до їх підвищення. На цей час відбуваються пошуки шляхів розв'язання зазначених проблем.

Лібералізація національних ринків була необхідною з двох причин.

По-перше, майбутній спільний газовий ринок ЄС від початку розглядався як конкурентний – оскільки запровадження конкуренції зумовлює зниження цін і тарифів, що в кінцевому підсумку мало сприяти підвищенню конкурентоспроможності економіки ЄС як нетто-імпортера газу. Тим часом, у національних газових секторах традиційно домінували природно-монопольні вертикально інтегровані структури, позиції яких не могли бути змінені без запровадження “права на доступ” (тобто на отримання “третіми особами” певних обсягів пропускної спроможності мереж і відповідних послуг з постачання/зберігання газу).

По-друге, звільнення національних ринків від адміністративних і некоректних засобів регулювання (в чому полягає суть лібералізації) уможливило запровадження єдиних, прозорих, економічно ефективних і надійних механізмів газопостачання²⁹.

Лібералізації передували:

- запровадження прозорості традиційно закритих енергетичних підприємств країн ЄС (Директива 90/377/ЄЕС про підвищення прозорості цін на газ та електроенергію для кінцевих промислових споживачів, виконання якої, зокрема, дало можливість ЄК встановлювати міру відповідності цін справедливим умовам конкуренції);
- формулювання та оприлюднення для публічного обговорення головних засад співробітництва в енергетичній сфері (Енергетична хартія): верховенство права, суверенітет енергетичних ресурсів, захист інвестицій, конкурентність ринків, ефективне використання енергії в інтересах стійкого розвитку, безпека та надійність постачань;
- закріплення зазначених засад у нормативно-правових документах, у т.ч. міжнародних (Договір і протоколи до Енергетичної хартії);
- визначення пріоритетів формування газотранспортної системи ЄС (Програма створення Транс'європейських мереж³⁰) з урахуванням вимоги диверсифікації джерел і шляхів постачання природного газу та ЗПГ.

Лише після цього, в 1998р. Директивою 98/30/ЄС (“Перша газова директива”) були започатковані практичні заходи з лібералізації національних газових ринків, спрямовані на всі ланки добувно-збутового газового циклу. Одночасно запроваджувалася практика постійного моніторингу впровадження зазначених заходів і регулярного звітування ЄК про перебіг лібералізації (Контрольні звіти ЄК).

Директива запроваджувала, насамперед, “право на доступ”, яке, *по-перше*, ґрунтувалося на принципах об'єктивності, прозорості, врахуванні витрат і чітких критеріях відмови; *по-друге* – забезпечувалося структурними перетвореннями вертикально інтегрованих компаній і створенням незалежних регулюючих органів. Останнім відводилося центральне місце в системі забезпечення функціонування газового ринку.

Виконання Директиви протягом 1999-2003рр. продемонструвало переваги лібералізованих ринків, насамперед, посилення конкуренції та, відповідно – **підвищення ефективності їх функціонування, зменшення можливостей для зростання роздрібних цін, підвищення якості обслуговування.**

Водночас, лібералізація посилила ризики для безпеки постачань, пов'язані з недосконалістю ринкових механізмів, а також – зумовила хвилю злиття і поглинання газових компаній та їх вихід у суміжні сектори (“горизонтальні поглинання”), що створювало ризики звуження конкурентного середовища та посилення тенденцій монополізації ринків (врізка “Злиття і поглинання енергетичних компаній...”).

ЗЛИТТЯ І ПОГЛИНАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ КОМПАНІЙ: ЗАГРОЗА МОНОПОЛІЗАЦІЇ РИНКІВ?

Лібералізація національних газових ринків і проголошення курсу ЄС на створення єдиного енергетичного ринку супроводжується, зокрема, укрупненням енергетичних компаній та їх виходом у суміжні галузі.

Так, у 2000р. в Німеччині шляхом придбання холдингом “VEBA” іншого холдингу – “VIAG” була створена група “E.ON”, яка стала другою за розміром енергетичною компанією в Європі (після “Electricite de France”) і яка у 2003р. поглинула компанію “Ruhrgas”, що володіє близько 13% європейського ринку газових постачань (у Німеччині “Ruhrgas” контролює майже 60% оптових продажів, а “E.ON” – 38% роздрібною реалізацією). Лише за п'ять років “E.ON” поширила свій вплив на ринки 17 європейських країн, у більшості з яких вона є крупним акціонером головних електроенергетичних і газових компаній³¹.

Такі приклади не є поодинокими і трактуються іноді як свідчення хибності енергетичної політики ЄС зокрема, та лібералізації енергетичних ринків загалом.

Проте, злиття і поглинання можна розглядати як певну “захисну реакцію” енергетичних компаній, які прагнуть зберегти можливості інвестування у розвиток (насамперед – у виконання крупних проектів) і мінімізувати економічні ризики шляхом диверсифікації видів діяльності. Чи монополізують ринки крупні вертикально та/або “горизонтально” інтегровані компанії – великою мірою залежить від якості державного (у випадку ЄС, і наднаціонального) управління ринковими процесами, якості регуляторного та антимонопольного законодавства, а також – від наявності політичної волі в забезпеченні його дотримання.

²⁷ OFGEM (The Office of Gas and Electricity Markets) – Регулятор ринків газу та електроенергетики у Великій Британії.

²⁸ Шевцов А., Бараннік В. Державна політика регулювання ринку газу в інтересах забезпечення енергетичної безпеки країни: Аналітична записка. – Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м.Дніпропетровську, <http://www.niss.gov.ua>

²⁹ Докладно див.: Паливно-енергетичний комплекс України: готовність до євроінтеграції. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2002, №9, с.9-11.

³⁰ Затверджена Європейською Радою в 1995р.; охоплює будівництво нових трубопроводів, терміналів ЗПГ, потужностей зі зберігання газу. Докладно див.: Газовий трикутник “ЄС-Україна-Росія”. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2002, №3, с.7-10.

³¹ Див.: Правосудов С.А. Европейская “либерализация”. – Независимая газета, 7 октября 2007г.

ГОЛОВНІ ДОКУМЕНТИ ЄС З ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ГАЗОВОГО РИНКУ
(1990-2006рр.)

Документ/рік	Стислий зміст
Директива 90/377/ЄС про підвищення прозорості цін на газ та електроенергію для кінцевих промислових споживачів 1990	Директива зобов'язує держави-члени ЄС вжити заходів для того, щоб підприємства-постачальники газу та електроенергії кінцевим промисловим споживачам, двічі на рік надавали інформацію Статистичному бюро ЄС про: - ціни та умови продажу; - системи цін, що використовуються; - розподіл споживачів та обсягів продажу за категоріями споживання.
Європейська Енергетична хартія 1991	Хартія декларує принципи міжнародного співробітництва на підґрунті спільної зацікавленості в надійному енергопостачанні і стійкому економічному розвитку. А саме: - запровадження принципу "верховенства права" з метою розвитку конкурентного ринку в енергетичному секторі; - запровадження засад ефективного використання енергії; - лібералізація торгівлі в галузі енергетики; - гармонізація національних правил транзиту енергоносіїв; - створення сприятливих умов для інвестицій в розвиток енергетичної інфраструктури; - забезпечення охорони довкілля. Хартія передбачає розширення кола держав-учасниць з метою розповсюдження задекларованих у ній принципів на міжнародне співробітництво в енергетичній галузі.
Договір до Енергетичної Хартії підписаний – у грудні 1994р. набув чинності – у квітні 1998р. Станом на 2007р., Договір підписала 51 держава (в т.ч. Україна)	Договір розроблений для сприяння енергетичній безпеці шляхом функціонування більш відкритих і конкурентних енергетичних ринків з урахуванням принципів стійкого розвитку та суверенітету енергетичних ресурсів. Договір забезпечує: - основу для багатостороннього енергетичного співробітництва; - захист іноземних інвестицій на основі поширення національного режиму або режиму найбільшого сприяння (залежно від того, який із них є більш сприятливим) і захист від основних некомерційних ризиків; встановлює: - недискримінаційні умови торгівлі енергетичними матеріалами, продуктами та енергетичним обладнанням на основі правил СОТ і свободи транзиту енергоносіїв, у т.ч. трубопроводами; - правила і процедури розв'язання спорів між державами-учасницями (у випадку інвестицій – між інвесторами та приймаючими країнами).
Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів підписаний – у грудні 1994р. набув чинності – у квітні 1998р. Станом на 2007р., Протокол підписала 51 держава	Протокол вимагає від усіх держав-членів ЄС: - розробки стратегії забезпечення енергоефективності національної економіки; - розробки і виконання конкретних програм сприяння ефективному використанню енерго-ресурсів; - врахування в енергетичних стратегіях і програмах потреби зменшення впливу національних паливно-енергетичних комплексів на довкілля і клімат.
Директива 98/30/ЄС про єдині правила для внутрішнього ринку природного газу "Перша газова директива" 1998	Директива - передбачала поступове впровадження спільних правил на національних газових ринках; - встановлювала кількісні показники відкриття ринків для конкуренції; - вимагала впровадження вільного і рівного доступу до газотранспортних мереж на конкурентних, недискримінаційних, чітких і прозорих умовах; - обмежувала адміністративну роль урядів у контролі над діяльністю газової промисловості на користь ефективних правових, економічних і регуляторних форм контролю, проте – не встановлювала чітких організаційних і функціональних нормативів діяльності регулюючих органів (незалежних регуляторів).
Директива 2003/55/ЄС про спільні правила для внутрішнього ринку природного газу, яка скасовує Директиву 98/30/ЄС "Друга газова директива" 2003	Мета Директиви – створення прозорого та конкурентного ринку, забезпечення для споживачів можливості вільного вибору, постачальника за умов гарантування надійності та безперебійності поставок за недискримінаційними цінами.

Цілі	Механізми реалізації
Єдиний порядок і правила регулювання газового ринку в усіх країнах ЄС	Директива визначає спільні правила для країн ЄС, що стосуються: • транспортування, розподілу, постачання і зберігання природного газу¹; • організації і функціонування галузі природного газу; • виходу на ринок; • критеріїв і процедур надання дозволу на транспортування, розподіл і зберігання природного газу; • гармонізації національних систем оподаткування природного газу (та енергетичної сфери в цілому) шляхом, зокрема, запровадження визначених (мінімальних) податкових ставок для (1) промислових споживачів; (2) побутового сектору; (3) сектору виробництва електроенергії. При цьому, Директива передбачає перехідні періоди та/або винятки і спеціальні умови для енергоємних сфер діяльності та використання енергії для комбінованого виробництва теплової та електроенергії. Передбачені також податкові пільги для особливих заходів із захисту довкілля і клімату та заходів з підвищення енергоефективності²; • забезпечення незалежності регулюючого органу і встановлення його відповідальності.
Створення конкурентного ринку	Директива передбачає: • відокремлення транспортування від постачання шляхом забезпечення незалежності операторів газотранспортної системи, операторів газорозподільної системи та об'єднаних операторів (без зобов'язань щодо відокремлення прав власності на активи від вертикально інтегрованої компанії) і встановлює мінімальні критерії забезпечення незалежності оператора газотранспортної системи та операторів газорозподільних систем; • забезпечення прозорості звітності шляхом вживання державами-членами всіх необхідних заходів для забезпечення ведення газовими підприємствами обліку. Якщо держави-члени, чії системи безпосередньо не приєднані до об'єднаної системи будь-якої іншої держави-члена і які мають лише одного головного зовнішнього постачальника, отримують вигоди від порушення цього положення, вони повинні вести внутрішню звітність відповідно до визначених у Директиві вимог; • забезпечення доступу (в т.ч. третіх сторін) до газотранспортної і газорозподільної систем, терміналів ЗПГ на основі опублікованих тарифів, що є справедливими для всіх кваліфікованих споживачів і застосовуються об'єктивно та без жодної дискримінації серед користувачів системи. Держави-члени забезпечують затвердження тарифів або методологій, на основі яких вони розраховуються, регулятивним органом. Відмова в доступі можлива: • в разі відсутності необхідних потужностей; • якщо надання доступу до системи перешкоджатиме газовим підприємствам виконувати покладені на них державні зобов'язання з обслуговування споживачів; • з причини серйозних економічних або фінансових труднощів, пов'язаних з виконанням контрактів; • відкритість ринку: контракти на постачання газу з кваліфікованим споживачем із системи іншої країни-члена ЄС не забороняються, якщо цей споживач кваліфікований в обох системах; з 1 липня 2007р. до кваліфікованих належать усі споживачі.
Захист споживачів	Директива передбачає: • покладання на підприємства, що працюють у газовій галузі, зобов'язань громадського обслуговування, які можуть стосуватися надійності, в т.ч. надійності постачання, регулярності, якості та ціни, а також – захисту довкілля і клімату; • вжиття державами-членами відповідних заходів для захисту кінцевих споживачів і гарантування адекватних запобіжних заходів для захисту уразливих споживачів, у т.ч. відповідних заходів допомоги в недопущенні їх відключення.
Захист довкілля	Директива вимагає запровадження відповідних заходів захисту довкілля, в т.ч. боротьби зі змінами клімату. З метою досягнення цілей охорони довкілля держави-члени можуть запроваджувати механізм довгострокового планування, враховуючи можливе бажання третіх сторін отримати доступ до мереж.
Надійність постачання	Директива передбачає • моніторинг національними органами проблем надійності постачання, що охоплює, зокрема: • питання балансу попиту і пропозиції на національному ринку; • рівень очікуваного майбутнього попиту та наявні поставки; • прогнозовані додаткові потужності, що заплановані або знаходяться на стадії будівництва; • якість і рівень технічного обслуговування мереж; • заходи, спрямовані на покриття пікових навантажень і компенсацію недовиконання обсягів постачання одним або кількома постачальниками; • використання довгострокових контрактів, підписання яких не суперечить положенням Директиви; • визначення технічних критеріїв безпеки, розробку та публікацію технічних правил, що визначають мінімальні вимоги до технічного проекту та мінімальні експлуатаційні вимоги стосовно підключення до системи терміналів ЗПГ, сховищ (об'єктів зберігання газу), інших газотранспортних і газорозподільних систем.

¹ Правила, запроваджені Директивою для природного газу, в т.ч. ЗПГ, поширюються також на біогаз, газ або інші види газу, якщо немає технічних перешкод для безпечного їх транспортування системами транспортування природного газу.

² Спеціальні умови та перехідні періоди були передбачені для країн - нових членів ЄС і внесені до Директиви у квітні 2004р.

Директива 2004/67/ЄС про забезпечення надійності постачань природного газу 2004	Директива • зобов'язує країни-члени ЄС систематично звітувати про запровадження регуляторних актів, які сприяли б інвестиціям у підвищення надійності інфраструктури і створення мінімальних запасів газу; • визначає порядок моніторингу безпеки поставок газу, а також механізм спільних дій країн ЄС та ЄК на випадок перебоїв із поставками; • передбачає створення Групи з метою сприяння координації безпеки газозабезпечення; • рекомендує розширення спотової торгівлі за збереження ролі довгострокових контрактів.
Регламент (ЄС) №1775/2005 про умови доступу до мереж транспортування природного газу 2005	Регламент встановлює: • правила недискримінаційного доступу до газових мереж; • загальні принципи формування тарифів (плата за доступ) із урахуванням специфіки національних і регіональних ринків; • принципи управління пропускнуною спроможністю та перевантаженням мереж; • принципи розкриття інформації.
Керівний документ стосовно транс'європейських енергетичних мереж TEN-E 2006	Мета – прискорення будівництва газотранспортних мереж та їх елементів, підвищення привабливості відповідних проектів для приватних інвесторів. Документ визначає 42 пріоритетні проекти транспортування європейського значення, в т.ч. газопроводи територіями третіх країн. До головних проектів віднесені: • будівництво газопроводів з Росії, Каспійського регіону, Близького Сходу; • створення Східно-Середземноморського газового кільця; • будівництво терміналів з приймання ЗПГ в Бельгії, Іспанії, Італії, Португалії, Франції; • будівництво ПСГ у країнах Південної Європи та районі Балтійського моря.

Таким чином, з'ясувалося, що “Перша газова директива” не повною мірою врахувала ризики лібералізації і проблеми функціонування ринку. Зокрема:

- бракувало конкретних заходів із забезпечення рівних умов для всіх суб'єктів ринку та усунення ризиків зловживання домінуючим становищем з боку потужних вертикально інтегрованих компаній;
- не повною мірою були вирішені питання запровадження недискримінаційних тарифів і захисту прав невеликих споживачів;
- потребувала врегулювання правова колізія між вимогою розділення функцій видобування, постачання і транспортування, з одного боку, і правом власності – з іншого;
- була недооцінена роль довгострокових контрактів у забезпеченні надійності постачань; виявилось, що відмова від таких контрактів може спричинити недофінансування проектів з видобутку газу – і в цьому випадку ризики для надійності постачань будуть вищими, ніж переваги від розвитку конкуренції в секторі розподілу.

З урахуванням зазначених недоліків були розроблені і впроваджені: у 2003р. – “Друга газова директива”; на початку 2004р. – Директива 2004/67/ЄС про забезпечення надійності постачань природного газу; у 2005р. – Регламент (ЄС) №1775/2005 про умови доступу до мереж транспортування природного газу. По суті, ці три документи складають сьогодені правову основу функціонування газового ринку ЄС і його подальшої лібералізації.

У цих документах передбачені заходи з усунення зазначених вище недоліків. Однак, не всі ці заходи видаються ефективними. Так, Друга газова директива встановлює, що розділення функцій видобування, постачання і транспортування не означає зобов'язань відокремлення прав власності на активи газотранспортної системи від вертикально інтегрованої компанії. Таке положення директивного документа, *по-перше*, не усуває зазначену вище правову колізію, *по-друге*, воно може свідчити про значний вплив потужних європейських енергетичних концернів на уряди держав-членів ЄС, внаслідок чого Європарламент змушений був на цьому етапі відмовитися від ідеї повного розділення функцій шляхом виведення активів.

Загалом, огляд процесу формування нормативно-правової бази лібералізації національних газових ринків країн ЄС, а також аналіз положень її головних документів, наведених у вміщеній вище таблиці, дозволяють відзначити *умови успішного формування і впровадження заходів лібералізації*:

(1) прийняттю рішень (запровадженню директивних вимог і правил) передусь їх публічне обговорення – з метою врахування та максимально можливого узгодження інтересів зацікавлених сторін;

(2) нормативно-правові документи:

- визначають чітку пріоритетність і послідовність практичних перетворень, передбачаючи при цьому перехідні етапи та преференції, що

дозволяє, з одного боку, оптимально розподілити ресурси, з іншого – надати учасникам ринку час для адаптації до нових умов і вимог;

- містять механізми реалізації запроваджених ними положень – це дозволяє практично забезпечити дотримання визначених прав, обов'язків і повноважень учасників ринку;

(3) постійний моніторинг впровадження визначених заходів з обов'язковим і систематичним оприлюдненням його результатів дає можливість максимально оперативно коригувати як зміст рішень, так і процес їх реалізації.

1.3. ГАЗОВИЙ РИНОК ЄС: ДОГОВІРНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ТА ЦІНОУТВОРЕННЯ³²

Європейські традиції договірно-правового оформлення операцій імпорту/експорту газу і запровадження цін на нього закладені в 1960-х роках – на початковому етапі торгівлі природним газом, що добувався з родовища Гронінген (Нідерланди). З метою максимізації рентних надходжень від експлуатації родовища, Уряд Нідерландів, спільно з компаніями “Shell” та “Esso” розробив концепцію зовнішньої торгівлі газом, яка отримала назву “Гронінгенської” і ґрунтувалася на поєднанні двох принципів: ціноутворення через “вартість заміщення” (*netback*) і довгострокового характеру експортних контрактів.

Ціноутворення з урахуванням вартості заміщення, або “чистої експортної вартості”. Згідно з цим принципом, ціна на газ прив'язувалася до ціни заміщення інших поширених видів палива: для дрібних споживачів – газойлю, для крупних – топкового мазуту³³. Таким чином, запровадження принципу “чистої ринкової вартості” передбачало, що споживачі платитимуть за газ не набагато більше, але й не менше, ніж за інші види палива, але водночас – буде забезпечуватися максимальна ресурсна рента (врізка “Теоретична основа “чистої експортної вартості” за довгостроковими контрактами”).

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА “ЧИСТОЇ ЕКСПОРТНОЇ ВАРТОСТІ” ЗА ДОВГОСТРОКОВИМИ КОНТРАКТАМИ

Існує два підходи до економічного використання обмежених (вичерпних) ресурсів, якими і є вуглеводневі енергоносії, в т.ч. природний газ.

Перший (Рікардіанський³⁴) – не надає особливого значення фактору обмеженості ресурсів, але визнає, що мірою ускладнення їх розробки потрібні дедалі більші капітальні витрати та досконаліші технології, отже – ресурсна рента є результатом лише відмінностей у витратах для різних родовищ. Цей підхід використовується для обґрунтування ціни на енергоносії за методом “витрати плюс” (тобто: ціна = витрати виробника плюс надбавка з метою компенсації постійних витрат).

За цього підходу, *величина надбавки часто залежить від ступеня неконкурентності (монополізації) ринків* – що дає можливість виробникові, *по-перше*, відбивати в надбавці потреби заміщення капіталу, специфічні технічні особливості виробництва та ризики. *По-друге*, в таких умовах “надбавка” може бути предметом переговорів. Зрозуміло, що в переважній більшості таких випадків монополіст може диктувати своє бачення ціни.

³² У підрозділі використані матеріали видання: “Цена энергии: Международные механизмы формирования цен на нефть и газ”. – Секретариат Энергетической Хартии, Брюссель, 2007.

³³ Хоча газойль і топковий мазут є найбільш поширеними конкурентами газу, зазначена концепція використовується також і у прив'язці до вугілля або електроенергії. Докладно див.: A. Correlje, C. van der Linde and T. Westerwoudt, Natural Gas in the Netherlands: from Cooperation to Competition? (Oranje-Nassau Groep, 2003), с.30.

³⁴ Названий на честь Д.Рікардо – автора теорії “диференційної ренти”.

Другий підхід (Хотеллінга) – ґрунтується на визнанні обмеженості ресурсів і наслідків їх динамічного використання. Цей підхід є базовою концепцією формування ціни, що ґрунтується на вартості заміщення. Сучасні економічні теорії обмежених ресурсів засновані переважно на підходах Хотеллінга, оскільки, як правило, рента Хотеллінга за обсягами перевищує ренту Рікардо.

Довгострокові експортні контракти. Експортні контракти, що уклалися на підставі “Тронінгенської концепції”, передбачають насамперед:

- **довгострокове зобов’язання** продавця поставити визначені контрактом обсяги газу та забезпечити потужності для його поставки, з іншого боку – покупець бере на себе зобов’язання з мінімальної оплати визначених контрактом обсягів газу, незалежно від його фактичного відбору (принцип “take-or-pay” – “бери або плати”);
- **визначення ціни згідно з концепцією “чистої експортної вартості” (netback)**, яка розраховується на основі вартості конкуруючих енергоносіїв на кордоні країни-покупця за вирахуванням витрат на транспортування та розподіл (врізка “Стилізована формула розрахунку ціни згідно з концепцією “чистої експортної вартості””)³⁵;
- **перерахування базової ціни через певні проміжки часу** (щомісячно або щоквартально), відповідно до коливань цін на конкуруючі енергоносії;
- **можливість:** (а) регулярного перегляду цінових умов (як правило, один раз на три роки) з метою їх коригування за встановленими критеріями відповідно до змін ринкової кон’юнктури, що дозволяє забезпечити постійну конкурентоспроможність газу; (б) звернення до арбітражу у випадку виникнення розбіжностей через коригування цін.

СТИЛІЗОВАНА ФОРМУЛА РОЗРАХУНКУ ЦІНИ ЗГІДНО З КОНЦЕПЦІЄЮ “ЧИСТОЇ ЕКСПОРТНОЇ ВАРТОСТІ”

Ціна на газ P_m – застосовується протягом місяця m , визначає:

- початкову ціну газу;
- динаміку цін на конкуруючі енергоносії, порівняно з базовим місяцем.

$$P_m = P_0 + k_1 * k_2 * k_3 * (C_m - C_0), \text{ де}$$

k_1 – частка сегменту ринку газу, що конкурує з відповідними енергоносіями;

k_2 – коефіцієнт розподілу ризиків і вигоди цінової динаміки між продавцем і покупцем; (саме цей коефіцієнт суттєвим чином залежить від готовності і здатності сторін до результативних та ефективних переговорів)

k_3 – технічний коефіцієнт еквівалентності для переведення одиниць ціни на конкуруючі енергоносії в одиниці ціни на газ;

C_m – ціна на конкурентний вид палива (переважно газойль або дизпаливо) для місяця m ;

C_0 – ціна на конкурентний вид палива в базовому місяці;

P_0 – ціна природного газу в базовому місяці. Відбиває чисту “вартість заміщення” (netback) до пункту передачі експортних обсягів. Визначається як вартість заміщення за вирахуванням витрат з доставки газу з пункту передачі споживачам і застосування стимулів (певної цінової знижки) до реалізації.

“Тронінгенська концепція” дозволила компаніям на початковому етапі отримувати суттєво вищі прибутки,

а Уряду – більші рентні платежі, порівняно з принципом “витрати плюс”. Водночас, досягалася рівновага між інтересами продавця та покупця: перший брав на себе цінові ризики разом з ресурсними зобов’язаннями, другий – мав дотримуватися умови “take-or-pay”.

Нідерландські експортні контракти, ґрунтовані на “Тронінгенській концепції”, стали й досі залишаються еталоном для більшості європейських операцій з експорту/імпорту газу, оскільки вони адекватно відбивають цінову кон’юнктуру на ринках енергоносіїв і водночас – забезпечують, на відміну від спотових операцій, надійність поставок у довгостроковій перспективі. Важливим чинником їх життєздатності є також нівелювання суб’єктивного фактору під час визначення цін, що усуває підґрунтя для використання посередницьких корупційних схем і політичних впливів.

Як зазначалося вище, довгострокові контракти зберегли своє значення під час лібералізації національних ринків газу в ЄС. Зобов’язання з поставок і відбору виконувалися всіма контрагентами, зацікавлені в забезпеченій перспективі поставок, жорстко відстоює практику довгострокових контрактів (“Газ не буде добутий, поки він не буде проданий”)³⁶, і багато країн ЄС укладають (продовжують) їх, попри декларований курс на поширення спотових операцій³⁷.

Проте, останнім часом вибір типу контракту на імпорт/експорт газу створив проблему у відносинах ЄС з Росією і став предметом незгоди між країнами Співтовариства. Росія, як постачальник, зацікавлений в забезпеченій перспективі поставок, жорстко відстоює практику довгострокових контрактів (“Газ не буде добутий, поки він не буде проданий”)³⁶, і багато країн ЄС укладають (продовжують) їх, попри декларований курс на поширення спотових операцій³⁷.

З іншого боку, існують ризики виникнення дефіциту природного газу в Росії. Імовірно є ситуація, за якої ВАТ “Газпром” не зможе виконати свої зобов’язання, оскільки не встигне розробити нові родовища, на газ із яких фактично вже укладені контракти. До таких припущень спонукають наступні обставини:

(1) величезні витрати ВАТ “Газпром” на придбання активів нафтогазових компаній і транспортні проекти створює дефіцит коштів для інвестування у видобуток; якщо врахувати, що Росія не допускає іноземних інвесторів до видобутку газу на своїй території, то можна стверджувати, що ризики дефіциту газу можуть виникнути вже в середньостроковій перспективі;

(2) як видно з карти “Добувні і транспортні проекти, що впливатимуть на газозабезпечення Європи” (с.16-17), заплановані ВАТ “Газпром” до розробки родовища (Штокманівське, Південно-Руське та ін.) розташовані переважно в несприятливих арктичних умовах; отже, їх освоєння потребує колосальних коштів і сучасних технологій, якими Росія на цей час не володіє.

Така ситуація може поставити під сумнів надійність російських поставок і призвести до серйозних проблем у газозабезпеченні Співтовариства. Однак, за всіх проблем, тісна взаємозалежність газових секторів ЄС і Росії змусить обидві сторони до пошуку компромісних і взаємоприйнятних рішень. ■

³⁵ При цьому, пункт передачі експортних обсягів газу та пункт прив’язки ціни можуть не збігатися; фактично весь нідерландський газ передається на кордоні Нідерландів, але з урахуванням витрат на транспортування до необхідного пункту призначення (Франції, Італії, Швейцарії).

³⁶ “Газпром” не буде добувати газ, пока он не будет продан, заявляет Миллер. – РИА “Новости”, 30 июня 2006г. – www.rian.ru

³⁷ Так, лише у 2006р. ВАТ “Газпром” уклав контракти на постачання газу з Австрією – до 2027р.; Францією – до 2035р.; Італією – до 2035р.; Німеччиною – пролонгував чотири довгострокові контракти до 2035р.

ПІВНІЧНО-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ГАЗОПРОВІД

Мета – поставки природного газу з Росії до Німеччини, Данії, Нідерландів, Бельгії, Великої Британії і Франції.

Сировинна база – Південно-Руське нафтогазове родовище, родовища Ямал, Обсько-Тазовської губи, Штокманівське родовище.

Маршрут: дном Балтійського моря від Росії (Виборг) до Німеччини (Грайфсвальд). Максимальна глибина підводної частини – 210 м.

Протяжність – 1220 км (уся траса).

Пропускна спроможність – 55 млрд. м³/р. (дві нитки по 27,5 млрд. м³).

Вартість проекту: €7,4 млрд.

Терміни реалізації проекту – будівництво на суходолі започатковане у 2005р. Планове

введення в експлуатацію першої нитки – 2011р.; другої – 2012р.

Партнери: BAT "Газпром" (51%), "Wintershall Holding AG" (20%), "E.ON Ruhrgas AG" (20%), "N.V.Nederlandse Gasunie" (9%).

Комерційна база: підписані угоди BAT "Газпром" з компаніями:

- Dong Energy (Данія) – 1 млрд. м³/рік.
- E.ON Ruhrgas (Німеччина) – до 4 млрд. м³/рік.
- Gaz De France (Франція) – 2,5 млрд. м³/рік.
- Gazprom Marketing & Trading (Велика Британія) – до 4 млрд. м³/рік.
- Wingas (Німеччина) – до 9 млрд. м³/рік.

Поточний стан: узгоджуються екологічні параметри проекту та маршрут газопроводу дном Балтійського моря.

ТРАНСКОНТИНЕНТАЛЬНИЙ ГАЗОПРОВІД "ЯМАЛ – ЄВРОПА"

Мета – нарощування обсягів експорту газу до Польщі, Центральної і Південної Німеччини, Франції та ін.

Сировинна база – родовища Західного Сибіру.

Маршрут: Західний Сибір – Польща – Німеччина.

Протяжність – уся траса – 4100 км, у т.ч. білоруська ділянка – 575 км; польська ділянка – 570 км.

Пропускна спроможність – 32,9 млрд. м³/рік.

Початок будівництва – 1999р.

Термін завершення проекту – 2005р.

Партнери: BAT "Газпром", АТ "Белтрансгаз", "PGNiG", "Wintershall AG", СП "Wingas".

Існують плани з будівництва другої нитки потужністю 32,9 млрд. м³/рік та оціночною вартістю \$3 млрд., однак проведені переговори між Росією, Білоруссю та Польщею з цього питання поки не принесли результатів.

ТРАНС-ЧОРНОМОРСЬКИЙ ГАЗОПРОВІД "БЛАКИТНИЙ ПОТІК"

Мета – забезпечення поставок газу до Туреччини без залучення країн-транзитерів.

Сировинна база – родовища Західного Сибіру.

Маршрут: три ділянки: (1) Ізобільне – Джубга (РФ); (2) Джубга – Самсун (дві нитки по дну Чорного моря); (3) Самсун – Анкара (Туреччина).

Протяжність – уся траса – 1213 км, російської ділянки – 373 км (однотитковий газопровід); дном Чорного моря – 396 км (двотитковий газопровід); турецької ділянки – 444 км (однотитковий газопровід).

Пропускна спроможність – 16 млрд. м³/рік.

Вартість проекту: понад \$3 млрд.

Термін введення в дію – 2005р.

Термін поставок – 25 років; загальний обсяг – 365 млрд. м³ газу на суму близько \$25 млрд.

Партнери: роботи на суходолних ділянках: російській – BAT "Газпром"; турецькій – "Botas"; на морській ділянці – СП "Blue Stream Pipeline Company B.V." (засновники: BAT "Газпром", концерн "ENI" (Італія); укладання труб – "Saipem S.p.A" (підрозділ "EM").

Виведення на проектну потужність планується у 2010р. (16 млрд. м³).

Розглядається можливість реалізації проекту Блакитний потік-2 на базі вже збудованого транспортного коридору. Його призначення – поставки природного газу до Ізраїлю, країн Близького Сходу та інших країн.

ПІВДЕННИЙ ПОТІК

(Греція, Італія, Сербія). Максимальна глибина підводної частини – 2 км.

Протяжність – 900 км.

Пропускна спроможність – 30 млрд. м³/рік.

Вартість будівництва: близько \$10 млрд.

Терміни реалізації проекту – перші поставки газу заплановані на 2013р.

Виконавець проекту – Компанія спеціального призначення "South Stream AG"; зареєстрована 18 січня 2008р.; засновники: BAT "Газпром", "ENI" (50 : 50).

ПРИКАСПІЙСЬКИЙ ГАЗОПРОВІД

Мета – постачання середньоазійського природного газу до Росії.

Сировинна база – родовища Туркменістану та Казахстану.

Маршрут: проходить уздовж східного узбережжя Каспійського моря з території Туркменістану та Казахстану паралельно відгалуженню САЦ-III – "Бекдаш-Бейнеу". На території Казахстану (в Бейнеу) газопровід заплановано підключити до САЦ-IV, і в Александровому Гаї, поблизу російсько-казахстанського кордону, його передбачається з'єднати із газотранспортною системою РФ.

Протяжність – близько 1700 км, з яких 500 км – територією Туркменістану, близько 1200 км – територією Казахстану.

Пропускна спроможність – до 20 млрд. м³/рік.

Вартість проекту – понад \$1 млрд.

Терміни реалізації проекту – 2009-2010рр.

Партнери – BAT "Газпром", НК "КазМунайГаз", НХК "Туркменгаз".

Проект здійснюється згідно з тристоронньою Угодою між Росією, Туркменістаном та Казахстаном про співробітництво в будівництві Прикаспійського газопроводу. Угода укладена 20 грудня 2007р. У 2008р. відбувалось узгодження принципів співробітництва між уповноваженими організаціями сторін.

компанії "Wintershall AG" (власниці прав на розробку й видобуток вуглеводнів у рамках концесійних угод у Лівії) у розмірі 49%.

ПІВДЕННО-РУСЬКЕ РОДОВИЩЕ

Доведені запаси: 825,2 млрд. м³ природного газу. Розташоване в Красноселькупському районі Ямало-Ненецького автономного округу.

Проектна потужність: 25 млрд. м³ газу у 2009р.

Станом на грудень 2007р., на родовищі працюють 26 газових свердловин, добовий видобуток – 15 млн. м³. Тривають геологосвідувальні роботи та роботи зі збільшення фонду діючих свердловин і розвитку інфраструктури.

Терміни реалізації: введено у промислову експлуатацію у грудні 2007р. Наприкінці 2007р. БАТ "Газпром" і "BASF" підписали сертифікат про закриття угоди про обмін активами у сферах газовидобутку та торгівлі природним газом.

Учасники проекту: БАТ "Севернефтегазпром" (акціонери: БАТ "Газпром", "BASF AG") – геологічне вивчення та розробка родовища.

У 2007р. підписана Угода про обмін активами між БАТ "Газпром" і "BASF AG", відповідно до якої БАТ "Газпром" збільшив свою частку у статутному капіталі "Wingas GmbH" до 50% мінус одна акція; "BASF AG" – отримала у статутному капіталі БАТ "Севернефтегазпром" 25% мінус одну звичайну акцію та одну привілейовану акцію без права голосу (що відповідає 10% частці участі в економіці проекту). В момент закриття операції з обміну активами БАТ "Газпром" також отримає частку у статутному капіталі

ШТОКМАНІВСЬКЕ РОДОВИЩЕ

Штокманівське родовище – одне з найбільших у світі газоконденсатних родовищ – **доведені запаси:** газу – 3,8 трлн. м³, газового конденсату – 37 млн. т. **розташоване** в 650 км від Мурманська; **глибина моря в місці видобутку газу** – 320-340 м.

Вартість проекту: за попередніми даними, інвестиції в першу фазу проекту оцінюються в \$12 млрд.

Планові терміни реалізації: завершення початкового технічного проектування – II півріччя 2009р., початок постачання газопроводом – 2013р. (27,3 млрд. м³/рік); ЗПГ – 2014р., виробництво ЗПГ на першій фазі – 7,5 млн. т рік з розширенням до 15 млн. т на другій фазі і до 30 млн. т – на третій. Газ передбачається постачати до Європи і країн Атлантичного басейну, включаючи США.

Учасники проекту:

ТОВ "Севморнефтегаз" (100% дочірнє товариство БАТ "Газпром") – пошук, геологічне вивчення та видобуток газу та газового конденсату; права на маркетинг продукції БАТ "Газпром" залишає за собою.

Компанія спеціального призначення "Shtokman Development AG"; засновники: БАТ "Газпром" (51%), "Total" (25%), "StatoilHydro" (24%). Компанія нестиме всі фінансові, геологічні, технічні ризики у процесі видобутку газу та виробництва ЗПГ і буде власником інфраструктури родовища протягом 25 років з моменту введення його в експлуатацію.

Остаточну угоду про інвестиції у проект розробки Штокманівського родовища планується підписати у 2009р.

ЯМАЛ

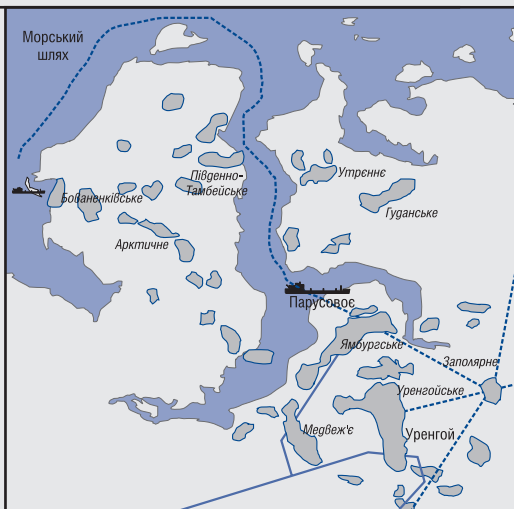
"Програма розвитку мінерально-сировинної бази газової промисловості на період до 2030р." передбачає освоєння родовищ Ямалу, насамперед – Бованенківського, Харасавейського (сумарні доведені запаси природного газу 5,65 трлн. м³), Крузенштерського (понад 1,2 трлн.). Загальний обсяг ямальських запасів, підготовлених до розробки, – близько 10 трлн. м³.

Для поставок добутого газу Єдиною системою газопостачання Росії необхідно побудувати газопровід протяжністю 2451 км (у т.ч. газотранспортний коридор "Бованенково-Ухта" – близько 1100 км).

Терміни реалізації: за прогнозами БАТ "Газпром", перший газ з Бованенківського родовища буде отримано у 2011р.; проектна потужність родовища – 140 млрд. м³/рік. Період постійного видобутку – 11 років.

Після Бованенківського буде введено в експлуатацію Харасавейське родовище (проектна потужність – 38 млрд. м³/рік).

До 2030р. обсяг видобутку на півострові Ямал повинен досягти 250 млрд. м³/рік. Завдяки цьому планується, що БАТ "Газпром" добуватиме не менше 610 млрд. м³/рік.

ПРОЕКТ "АЛТАЙ"

Мета – зменшення залежності БАТ "Газпром" від європейських ринків збуту шляхом диверсифікації маршрутів поставок природного газу, посилення позицій російської газової монополії як глобальної енергетичної компанії.

Сировинна база – родовища Західного Сибіру та острова Сахалін.

Маршрут: передбачається, що "Алтай" з'єднає родовища Західного Сибіру з Синьцзян-Уйгурським автономним районом на заході Китаю. Там він приєднається до китайського газопроводу "Захід – Схід", яким природний газ надійде до Шанхаю.

Протяжність – 2800 км.

Пропускна спроможність – 68 млрд. м³/р.,

у т.ч. 30 млрд. м³ магістрального газопроводу із Західного Сибіру.

Вартість – даних немає.

Терміни реалізації проекту – не визначені.

Партнери – БАТ "Газпром" та China National Petroleum Corporation.

Етапи реалізації проекту:

Перший (пріоритетний) – будівництво газопроводу "Західний Сибір – Китай".

Другий – створення газотранспортної інфраструктури для поставок газу з острова Сахалін.

Реалізується відповідно до "Протоколу про поставки природного газу з Росії до КНР", підписаного в рамках офіційного візиту Президента В.Путіна в Китай 21-22 березня 2006р., керівництвом БАТ "Газпром" та China National Petroleum Corporation.

Проводилися техніко-економічні дослідження транспортних маршрутів, ухвалені рішення про перехід до стадії обґрунтування інвестицій.

NABUCCO ("Набукко")

Мета – постачання до Європи газу з Азербайджану та Туркменістану (в перспективі – з Ірану та Іраку), оминаючи територію Росії.

Маршрут: дном Каспійського моря, територією Туреччини та Балкан до Австрії.

Протяжність – 3400 км

Пропускна спроможність: 2013р. – 8 млрд. м³/рік; 2018-2019рр. – 31 млрд. м³/рік

Початок будівництва: 2010р.

Учасники проекту: "Botas" (Туреччина), "Bulgargaz" (Болгарія), "S.N.T.G.N. Transgaz S.A." (Румунія), "MOL Natural Gas Transmission Company Ltd." (Угорщина), "OMV Gas GmbH." (Австрія).

Компанія з організації – "Nabucco Gas Pipeline International"

Ризики: ресурсний (недостатній рівень доведених запасів); невизначеність статусу Каспійського моря.

2. ГАЗОВИЙ РИНОК В УКРАЇНІ: СТАН І ПРОБЛЕМИ

Газовий ринок України як інституційна основа взаємодії газового сектору з усім господарським комплексом, є однією з найважливіших складових не лише ресурсного забезпечення економічного розвитку країни, але й її національної безпеки. Тому формуванню національного газового ринку надана значна увага в базовому документі, що визначає перспективи вітчизняного паливно-енергетичного комплексу, – Енергетичній стратегії України на період до 2030р. (далі – Енергетична стратегія)¹.

Проте, сучасний стан газового сектору України характеризується надвисокою залежністю від імпорту природного газу, ускладненою відсутністю можливостей диверсифікації поставок, монополізмом на внутрішньому ринку, викривленою ціновою політикою і низьким рівнем інвестицій в розвиток газової галузі.

Нормативно-правове забезпечення роботи газового сектору не відповідає ринковим вимогам, гальмує розвиток конкуренції та використання потенційних можливостей газової галузі. Адаптація українського законодавства в газовому секторі до нормативно-правових актів ЄС фактично не здійснюється, що стримує інтеграцію країни до європейського енергетичного простору.

У цьому розділі стисло характеризується стан газового сектору України, інституційне забезпечення його роботи, окреслюються проблеми формування газового ринку.

2.1. СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ГАЗОВОГО СЕКТОРУ

Економіка України тривалий час залишається надто енергоємною і залежною від імпорту енергоносіїв. Енергоємність ВВП становить 0,75 кг у.п./грн., що приблизно у 2,5 рази перевищує аналогічний середньо-європейський показник². При цьому, імпортна залежність від природного газу складає понад 70%; У 2007р. частка газу у структурі споживання первинної енергії склала 41% (у світі в цілому – 21%, у країнах ЄС – 24%), що є одним із найвищих показників серед усіх країн світу.

Споживання газу. Як видно з діаграми “Споживання природного газу в Україні”³, в 1991-2000рр. спостерігалася тенденція істотного зменшення споживання газу. Проте, це спричинилося не підвищенням ефективності його використання, а спадом промислового виробництва. У 2000-2007рр. споживання стабілізувалося на рівні 70-76 млрд. м³/рік.

За даними *BP Statistical Review of World Energy*, споживання газу в Україні у 2007р. становило 64,6 млрд. м³ – і за цим показником вона посіла 11 місце у світі, відчутно випередивши такі великі промислово розвинуті країни Європи, як Нідерланди, Іспанія і Франція⁴.

У 2007р. серед категорій споживачів найбільші обсяги газу припали на промисловий сектор – 34,2 млрд. м³;

населення та бюджетні організації – 17,9 млрд. м³, підприємства теплокомуненерго (ТКЕ) – 10,5 млрд. м³ (таблиця “Розподіл споживання природного газу за категоріями споживачів у 2007р.”⁵).

Великі обсяги газу споживаються фактично всіма секторами національної економіки. Так, станом на початок 2008р., рівень газифікації житла становить 78,1% в містах і 38,2% – в сільській місцевості; газифіковано 428 міст, 600 селищ міського типу, 12,4 тис. сіл. Загалом – газом забезпечуються 147 тис. промислових і комунально-побутових споживачів, а також близько 16 млн. квартир і приватних будинків⁶.

Слід зазначити, що дотепер залишаються занадто великими виробничі та технологічні витрати й потреби підприємств нафтогазового комплексу – понад 7 млрд. м³, що становить понад 10% спожитого газу.

Водночас, дещо втратила гостроту, порівняно з минулим десятиліттям, **проблема розрахунків за спожитий газ**. Так, якщо тоді рівень оплати не перевищував 70% (за широкого застосування немонетарних форм розрахунків), то за дев'ять місяців 2008р. він склав 103,6%: НАК “Нафтогаз України” реалізовано 28 351,9 млн. м³ газу вартістю 22 367 млн. грн., за який сплачено 23 171,5 млн. грн⁷. Однак, нерозв'язаним залишається проблема погашення боргових зобов'язань підприємств ТКЕ, які за січень-вересень 2008р. складають понад 1,3 млрд. грн.

¹ Затверджена Розпорядженням КМУ “Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030р.” №145 від 15 березня 2006р.

² Офіційний сайт Національного агентства України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів. – <http://naer.gov.ua>

³ Джерело: ДК “Укртрансгаз”. – <http://www.ukrtransgas.naftogaz.com>

⁴ Без урахування обсягів споживання газу, які були направлені на технологічні потреби газоперекачувальних агрегатів.

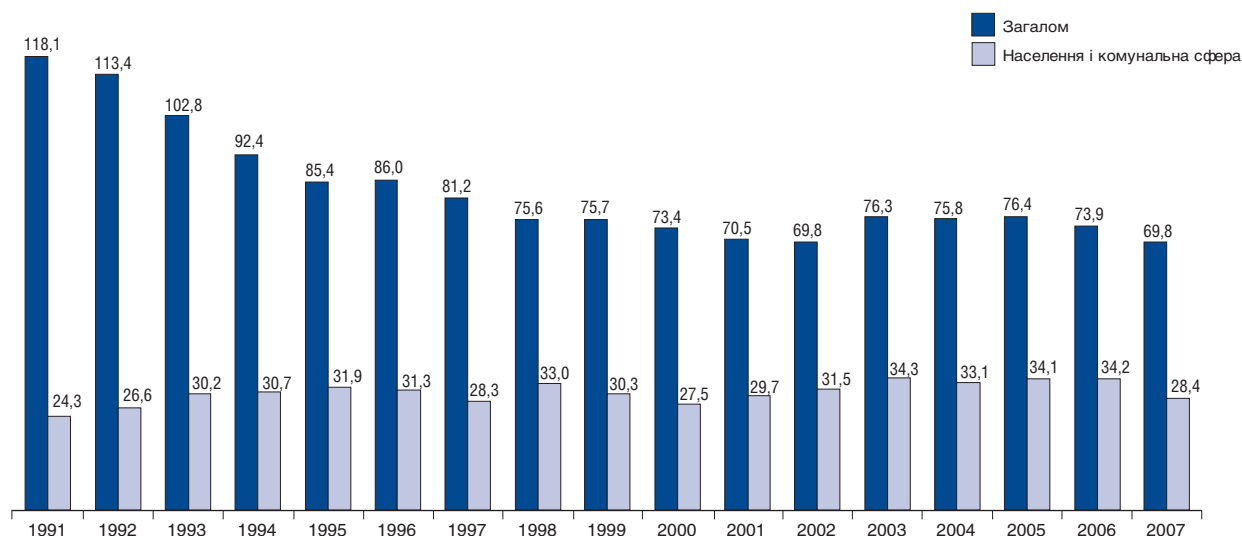
⁵ “Моніторинг 1-2”, Енергобізнес 2007р. – <http://www.e-b.com.ua>

⁶ Офіційний сайт НАК “Нафтогаз України” – <http://www.naftogaz.com>

⁷ Офіційний сайт Міністерства палива та енергетики України. – <http://mpe.kmu.gov.ua>

Споживання природного газу в Україні,
млрд. м³

Розподіл споживання природного газу
за категоріями споживачів у 2007р.,
млрд. м³

Виробничі та технологічні витрати й потреби	7,009
Населення і бюджетні організації	17,894
Теплокомуненерго	10,475
Комерційні витрати	0,234
Промисловість загалом, в т.ч.:	34,214
металургія	9,843
енергетичний комплекс, у т.ч.:	8,418
– генеруючі компанії	2,254
АЕК "Київенерго"	2,804
хімічна промисловість	7,800
інші	5,349
Власні потреби	0,019
Україна загалом	69,845

Запаси та видобуток. Станом на 2007р., доведені запаси природного газу в Україні складали 1,03 трлн. м³. За цим показником вона посідає восьме місце в Європі. Потенційні ресурси становлять 5,4 трлн. м³⁸.

Таким чином, ресурсна база, за умови її ефективного використання, дозволяє не лише забезпечити протягом тривалого часу стабільні обсяги видобутку, але й наростити їх у перспективі. Необхідною передумовою цього є проведення достатніх обсягів геофізичних досліджень і пошуково-розвідувального буріння, що могло б забезпечити запаси вуглеводнів, які перевищують обсяги їх видобутку у 2-3 рази.

Найбільший рівень видобутку – 68,3 млрд. м³ – був зафіксований у 1975р. Від того часу спостерігалось поступове його падіння; в 1997-2000рр. видобуток стабілізувався на рівні 18 млрд. м³, а у 2001-2007рр. – зростав повільними темпами до 20,6 млрд. м³ (діаграма "Динаміка видобутку природного газу в Україні"⁹, с.20).

Умови видобутку на введених у розробку родовищах постійно ускладнюються. Сьогодні в Україні є лише чотири родовища, які мали початкові видобувні запаси понад 100 млрд. м³ (Шебелинське, Яблунівське, Єфремівське, Західно-Хрестищенське). Тому без освоєння покладів нових родовищ виконання завдань, визначених в Енергетичній стратегії, буде неможливим.

Перспективним регіоном пошуку та освоєння нових родовищ в Україні є шельф Чорного та Азовського морів. Його початкові сумарні ресурси вуглеводнів становлять 1 531,9 млн. т умовного палива, що складає 30% сумарних ресурсів вуглеводнів України. Проте, через низьку розвіданість Азовсько-Чорноморського регіону освоєння початкових ресурсів не перевищує 4%; коефіцієнт успішності пошукових робіт становить 0,45¹⁰.

⁸ Офіційний сайт НАК "Нафтогаз України". – <http://www.naftogaz.com>

⁹ Джерело: "Енергетична стратегія України на період до 2030р.". –

¹⁰ Офіційний сайт ДАТ "Чорноморнафтогаз". – <http://blackseagas.com>

**Динаміка видобутку природного газу в Україні,
млрд. м³**

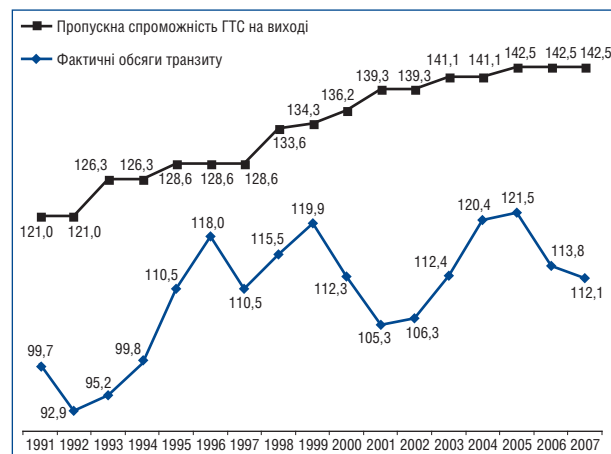

Імпорт газу. Отже, споживаючи щорічно близько 70 млрд. м³ газу, Україна видобуває лише дещо більше 20 млрд. м³. Різниця компенсується за рахунок імпорту, обсяги якого складають відповідно до 50 млрд. м³/рік.

До 2006р. Україна імпортувала газ з Росії і Туркменістану (при тому, що весь імпортований газ надходив до України газотранспортною системою Російської Федерації). У 2006р. були припинені відповідні угоди з Туркменістаном, і Україна виявилася залежною від єдиного постачальника – Росії. Такий розвиток подій був передбачуваним, проте вчасно належних заходів вжито не було.

Транзит і зберігання газу. Україна залишається одним з найкрупніших у світі транзитерів природного газу трубопровідним транспортом. Так, у 2007р. її газотранспортною системою (ГТС) до країн Європи було транспортовано 112,1 млрд. м³ газу (карта "Роль України на Європейському газовому ринку"¹¹), що складає близько 70% загального обсягу поставок російського

газу до Європи. Отже, газотранспортні потужності України значною мірою інтегровані до газових мереж країн ЄС.

У 2008р. очікується істотне збільшення обсягів транзиту: за дев'ять місяців транспортовано 92,6 млрд. м³, що на 12,6 млрд. м³, або на 15,8% більше, ніж за відповідний період 2007р. Очікується, що за підсумками року буде перевершено рекорд транзиту газу 2005р. – 121,5 млрд. м³. Проте, пропускна спроможність ГТС має достатній запас для нарощування транзиту (діаграма "Транзит природного газу до країн Європи територією України"¹²).

**Транзит природного газу до країн Європи
територією України,
млрд. м³**

Крім того, є підстави стверджувати, що попри побудову ВАТ "Газпром" газопроводів в обхід України ("Nord Stream" та "South Stream"), протягом наступних десятиліть вона залишатиметься провідною газотранзитною країною Європи.

Україна володіє найпотужнішою в Європі (за винятком РФ) системою підземного зберігання природного газу, яка налічує 13 сховищ із загальною активною ємністю 30 млрд. м³ та максимальною добовою продуктивністю 254 млн. м³ (врізка "Загальна характеристика підземних сховищ газу"¹³, с.22).

12 підземних сховищ газу (ПСГ) експлуатує дочірня компанія НАК "Нафтогаз України" "Укртрансгаз"¹⁴, серед них – збудоване в 1983р. найбільше в Європі Більче-Волицько-Угерське ПСГ; одне сховище (Глібовське), створене в АР Крим на місці виробленого газоконденсатного родовища – ДАТ "Чорноморнафтогаз".

За дев'ять місяців 2008р. до ПСГ закачано 14,11 млрд. м³ газу, відбір склав 9,42 млрд. м³ (таблиця "Закачування та відбір природного газу у 2007-2008рр."¹⁵, с.22). Водночас, слід зауважити, що до початку відбору в осінньо-зимовий період (20 жовтня 2008р.) до ПСГ закачано 14,9 млрд. м³ газу (за планом – 14,2 млрд. м³¹⁶). Проте,

¹¹ Джерело: ДК "Укртрансгаз".

¹² Там само.

¹³ Джерело: Міжнародне енергетичне агентство – Україна. – Огляд енергетичної політики 2006, ОЕСР/МЕА, 2006, с.212.

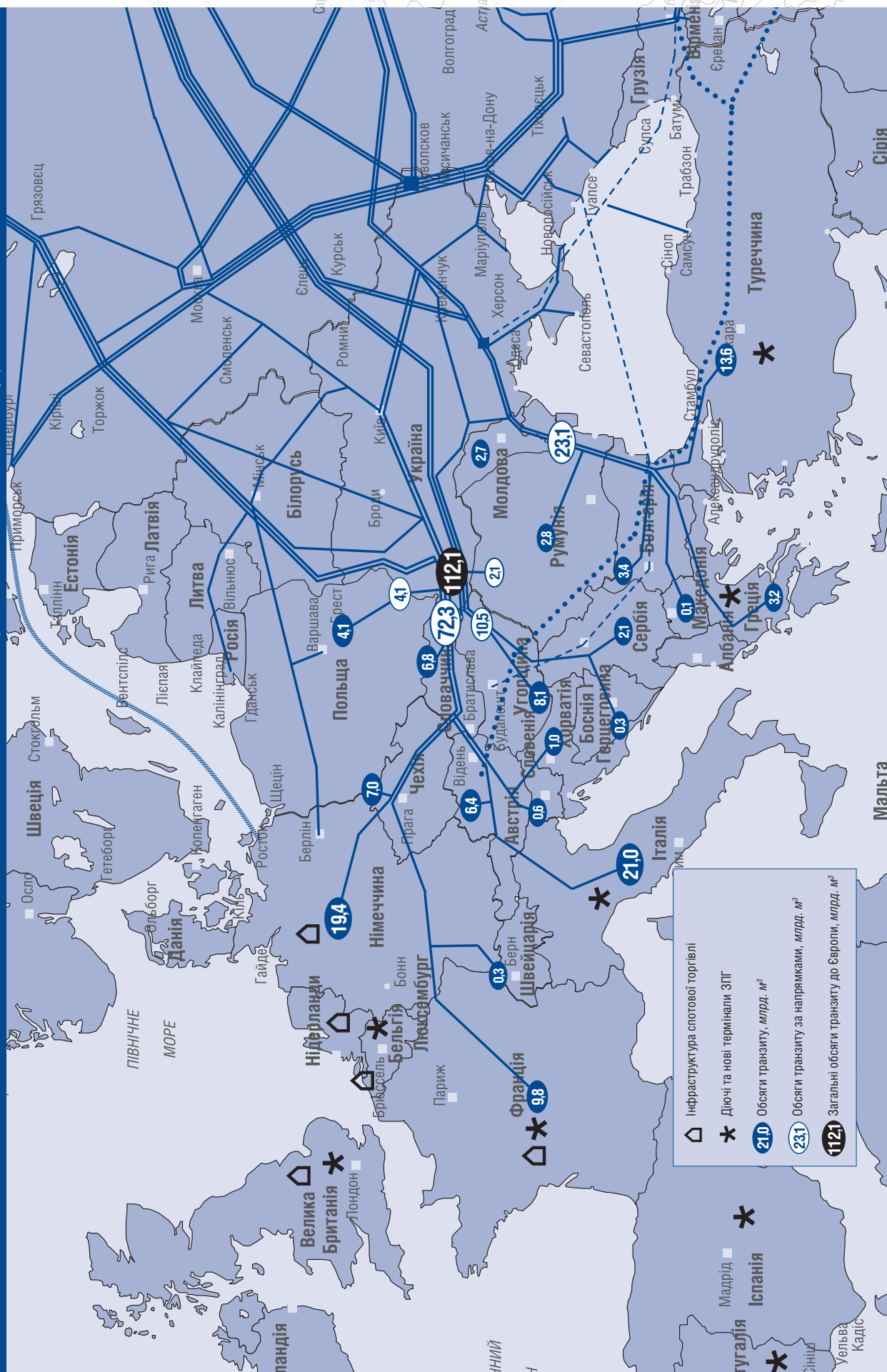
¹⁴ 10 – у відроблених газових родовищах та два – у водоносних шарах.

¹⁵ Джерела: Баланс природного газу по Україні в декабрі і за 12 місяців 2007г. – Еженедельный информационно-аналитический журнал "ЭНЕРГОБИЗНЕС", №1-2 від 15 січня 2008р.; Баланс природного газу по Україні в серпні і за 9 місяців 2008г. – Там само, №41 від 14 жовтня 2008р.

¹⁶ "До ПСГ України закачано 14,9 млрд. м³ газу, Мінпаливенерго". – РБК-Україна, 27 жовтня 2008р.; <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/2008/10/27/455175.shtml>

РОЛЬ УКРАЇНИ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ГАЗОВОМУ РИНКУ (дані наведені станом на 2007р.)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДЗЕМНИХ СХОВИЩ ГАЗУ

Максимальна добова продуктивність, МЛН. М ³		Активна ємність газосховищ, МЛРД. М ³		Кількість свердловин, одиниць	
Проектна	Фактична	Проектна	Фактична	Проектна	Фактична
393	254	35,6	30	1535	1310

ПСГ мають багатоцільове призначення:

- забезпечення безперебійного та раціонального споживання газу шляхом його закачування у весняно-літній період та відбору в осінньо-зимовий період;
- забезпечення надійного транзиту російського та середньо-азійського газу територією України;
- створення додаткових резервів на випадок екстремальних ситуацій (аномально холодної зими або зменшення поставок імпортованого газу).

Закачування та відбір природного газу у 2007-2008рр.

	2007р.		дев'ять місяців 2008р.	
	Відбір газу з ПСГ	Закачування газу в ПСГ	Відбір газу з ПСГ	Закачування газу в ПСГ
ДК "Укртрансгаз", у т.ч.:	13,19	17,77	9,20	13,90
- НАК "Нафтогаз України"	1,93	-	3,19	н/д
- RosUkrEnergo AG	5,59	8,68	3,38	н/д
- ЗАТ "УкрГазЕнерго"	2,34	5,37	н/д	н/д
- інші	3,33	3,72	2,63	н/д
ДАТ "Чорноморнафтогаз"	0,34	0,26	0,22	0,21
Всього	13,53	18,03	9,42	14,11

через непрозорість та суперечливість інформації, існують труднощі з визначенням власників газу, який знаходиться в українських ПСГ. Так, за словами заступника міністра палива та енергетики В.Лучникова, 14,7 млрд. м³ закачаного газу належать НАК "Нафтогаз України"¹⁷. З них 9 млрд. м³ – ЗАТ "УкрГазЕнерго" вважає своєю власністю¹⁸.

В Україні колізії навколо прав власності на обсяги газу в ПСГ не є поодиноким випадком, що неодноразово створювало зайву напруженість у відносинах НАК "Нафтогаз України" з ВАТ "Газпром".

Перспективним напрямом розвитку підземного зберігання природного газу в Україні є надання послуг з використання вільних потужностей ПСГ для європейських компаній. Надалі, коли у країнах Європи набуде поширення спотовий торговель, такий бізнес буде доволі привабливим, але для цього Україні необхідно забезпечити надійний правовий режим захисту прав власності на природний газ у ПСГ, привести систему тарифоутворення у відповідність до європейського рівня і здійснити реконструкцію газових сховищ.

Енергетична стратегія передбачає також можливість збільшення потужностей ПСГ до 7 млрд. м³ за рахунок реконструкції і технічного переоснащення Солохівського, Пролетарського та Більче-Волицько-Угерського ПСГ.

Як зазначалося, станом на 1 жовтня 2008р., 9 млрд. м³ газу, що знаходиться у сховищах, можуть належати (нещодавно ліквідованій) компанії "УкрГаз-Енерго" (перебуває у процесі ліквідації). Оскільки 50% акцій названої компанії належать НАК "Нафтогаз України", то остання може отримати 4,5 млрд. м³, що дозволить їй розрахуватися з боргами перед ВАТ "Газпром".

Зріджений природний газ (ЗПГ). Як зазначалося вище, на світовому газовому ринку набуває поширення ЗПГ, що є реальною альтернативою газопровідному газу та можливістю диверсифікації постачань. Однак, Україна сьогодні не має жодного терміналу для прийому та переробки ЗПГ.

НАК "Нафтогаз України" висунула пропозицію будівництва регазифікаційної установки на Чорноморському узбережжі для імпорту ЗПГ з Лівії, Єгипту та інших країн. У січні 2006р. було оголошено про завершення техніко-економічного обґрунтування терміналу з початковою потужністю 10 млрд. м³/рік. Вартість проекту оцінювалася у \$3 млрд.

Теоретично, виконання проекту дало б можливість Україні диверсифікувати джерела постачань газу. Проте, через сумнівний фінансовий стан НАК "Нафтогаз України", який мав намір самостійно побудувати термінал, а також неналежний стан внутрішнього газового ринку України реалізація цієї ініціативи видається надто проблематичною, принаймні – ближчим часом.

2.2. ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

Ринок природного газу в Україні, на відміну від нафтового ринку, є більшою мірою монополізованим і характеризується недосконалою організаційною структурою, низьким рівнем конкуренції і надвисоким – закритості та непрозорості.

Уряд зберігає багато прямих і непрямих методів контролю над процесами ціноутворення, встановлення тарифів, операціями імпорту/експорту, умовами доступу інвесторів і процесами інвестування. У процесах імпорту/експорту газу часто беруть участь посередники, ділова репутація яких є сумнівною або невідомою, що зумовлюється наявністю "сірих схем" газопостачання та уможливорює розподіл ресурсних потоків у закритому режимі.

Така ситуація зумовлює можливість політичних впливів на національний газовий ринок і високий рівень його тінізації.

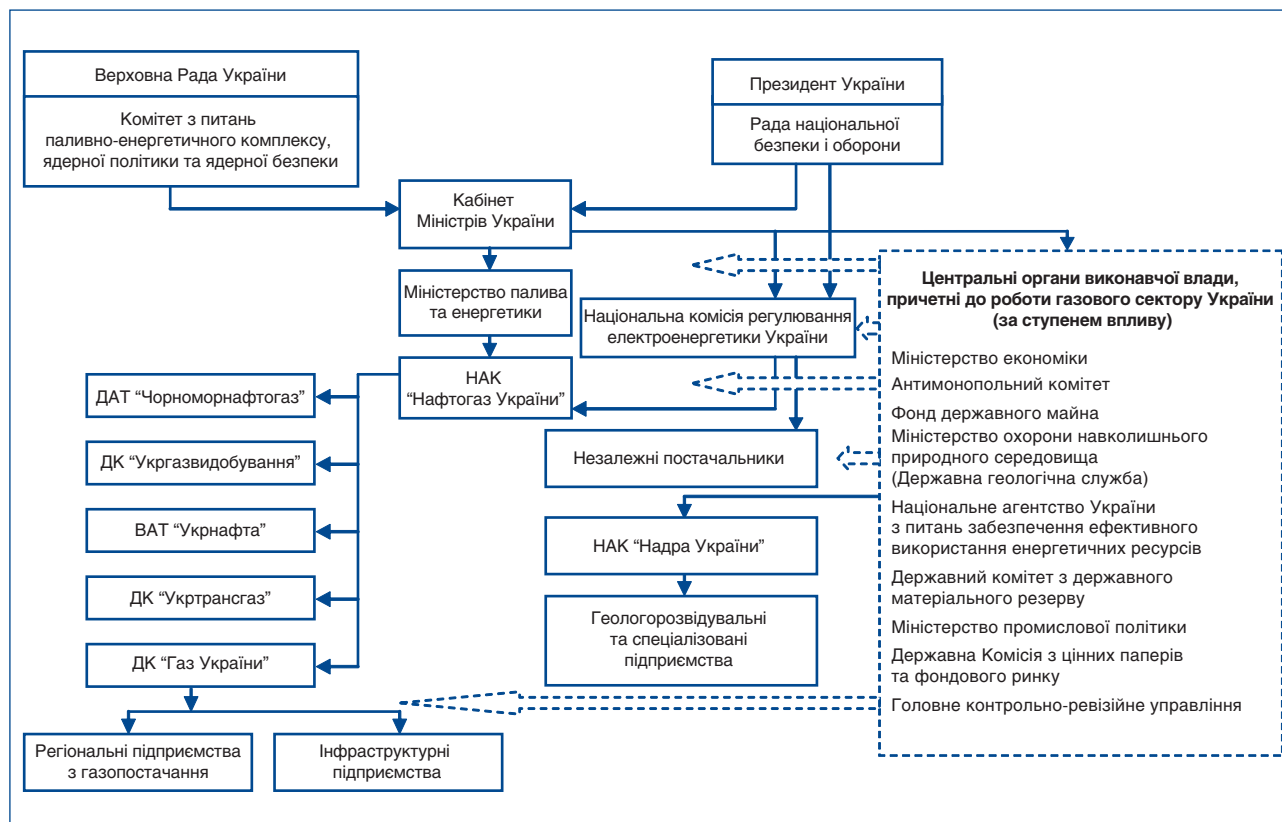
Інституційне забезпечення

Інституційне забезпечення процесів формування національного газового ринку має дві складові – організаційну та нормативно-правову. Оскільки незалежних структур, що брали б відчутну участь у зазначених процесах, в Україні фактично немає, організаційне забезпечення зводиться власне до державного управління; владні структури, що здійснюють ці функції, наведені на схемі "Структура державного управління газовим сектором України".

¹⁷ "До ПСГ України закачано 14,9 млрд. м³ газу, Мінпаливенерго". – РБК-Україна, 27 жовтня 2008р.; <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/2008/10/27/455175.shtml>.

¹⁸ Джерело: <http://www.ukrgazenergo.ua/ua/press/company/document1596.shtml>

Структура державного управління газовим сектором України

Організаційне забезпечення. Згідно з чинним законодавством України, основні напрями державної політики в нафтогазовій галузі (в т.ч. на газовому ринку) визначає Верховна Рада України. На неї також покладено функцію законодавчого регулювання.

Законом України “Про нафту і газ” визначені основні завдання регуляторної політики на газовому ринку:

- сприяння конкуренції;
- забезпечення проведення цінової і тарифної політики;
- захист прав усіх суб’єктів відносин.

Проте, оскільки Верховною Радою досі не прийнято спеціального закону про регулювання газового ринку, то порядок його функціонування визначається Урядом і Національною комісією регулювання електроенергетики (НКРЕ). На Уряд також покладені повноваження зі здійснення державної політики та управління. Ці функції Уряд виконує через Міністерство палива та енергетики (далі – Мінпаливенерго), яке є головним органом у системі виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики в паливно-енергетичному комплексі.

Мінпаливенерго разом з Міністерством економіки (далі – Мінекономіки), НКРЕ та НАК “Нафтогаз України”:

- щороку розробляють прогнозний річний баланс надходження та розподілу газу в Україні з урахуванням потреби в ньому національної економіки, бюджетних установ та організацій,

населення, а також можливостей газотранспортної системи;

- здійснюють контроль дотримання та розподілу газу.

НКРЕ є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом і має забезпечувати проведення цінової та тарифної політики, ліцензування, державного регулювання природних монополій, розвитку конкуренції і захисту прав споживачів.

Фактично, система управління газовим сектором України не відповідає світовій тенденції – заміні прямого втручання держави в економічні процеси ефективним державним регулюванням і створенням сприятливих умов для ефективного господарювання суб’єктів різних форм власності. **НКРЕ не перетворилася на незалежного регулятора на ринку газу.** В умовах державної монополії в газопостачанні вона перебрала на себе функції регулювання переважно на ринку роздрібної торгівлі газом (за погодженням з Мінекономіки визначає ціни на природний газ для потреб населення). Оптова торгівля залишається прерогативою інших центральних органів виконавчої влади – Мінекономіки та Мінпаливенерго.

Доводиться констатувати, що **НКРЕ на цей час не спроможна належним чином виконувати свої функції**, оскільки положення про її діяльність не закріплене спеціальним законом, і вона перебуває під абсолютним впливом Уряду. Як свідчить попередня практика, дуже часто уряди, незалежно від їх складу, як правило, були зацікавлені не стільки у проведенні економічно обгрунтованої цінової і тарифної політики, скільки у використанні НКРЕ для посилення їх політичних (прийняття популістських рішень, насамперед,

стосовно низьких цін на газ для населення) та фінансових позицій в країні (врізка *“Роль НКРЕ в регулюванні газового ринку”*).

РОЛЬ НКРЕ В РЕГУЛЮВАННІ ГАЗОВОГО РИНКУ

Нинішня роль НКРЕ визначається насамперед конфліктом інтересів у її діяльності через неможливість збалансувати інтереси держави, виробників і споживачів – оскільки вона сама перебуває в системі центральних органів виконавчої влади, що означає фактичне підпорядкування Уряду.

Така ситуація не відповідає нормам європейського енергетичного законодавства. Як зазначалося вище, один з головних його принципів полягає саме в тому, що національні регулятори мають бути незалежними від політичного впливу та самостійно приймати рішення, які стосуються регулювання відносин учасників ринку (Директива 2003/55/ЄС).

Одним із найважливіших завдань НКРЕ є регулювання природних монополій, які діють в енергетиці – в цьому випадку йдеться про НАК “Нафтогаз України” та його дочірні підприємства “Укртрансгаз” і “Газ України”. З одного боку, цим суб’єктам господарювання, як і всім монополістам, властиве прагнення скористатися своїм домінуючим становищем за рахунок необґрунтованого підвищення цін на газ і послуги з його транспортування та зберігання. З іншого боку, склалася ситуація, за якої діяльність державних газових монополій не виправдано жорстко зарегульована Урядом за посередництвом НКРЕ, що ускладнює їх фінансовий стан, позбавляє стимулів до зменшення виробничих витрат і нарощування інвестицій.

Без унормування спеціальним законом повноважень, прав та обов’язків НКРЕ, відповідно до згаданої вище Директиви ЄС, усунути цю колізію неможливо.

Останнім часом посилюється **прямий вплив Уряду на газовий ринок**, спостерігаються спроби покращити діяльність газового ринку через **запровадження додаткових управлінських зв’язків і перерозподіл повноважень органів управління**. Так, відповідно до Постанови КМУ №346 на Мінекономіки покладені додаткові функції з розгляду та погодження цін на транспортування, зберігання, розподіл та постачання природного газу¹⁹.

НАК “Нафтогаз України” в системі державного управління

Компанія була створена в 1998р.²⁰ і посіла провідне місце у вітчизняній нафтогазовій галузі. Її дочірні компанії ДАТ “Чорноморнафтогаз” та ДК “Укргазвидобування” разом із ВАТ “Укрнафта”²¹ забезпечують видобуток 94% газу; вона є монополістом у транспортуванні газу магістральними трубопроводами та його постачанні.

100% акцій компанії знаходяться в державній власності; права держави в компанії, до прийняття в установленому порядку рішення про приватизацію майна, забезпечуються Мінпаливенерго, якому Уряд у 2005р. передав права акціонера²².

Заявлена мета створення (офіційна) – сприяння структурній перебудові газової, газової і нафтопереробної галузі економіки, підвищення рівня енергетичної безпеки держави, забезпечення ефективного функціонування та розвитку нафтогазового комплексу.

Фактична мета створення (експертна оцінка) – концентрація за допомогою державних механізмів фінансових потоків та їх перерозподіл у непрозорий спосіб на користь політико-економічних груп, що мають важелі впливу на ключові державні інституції, для посилення їх політичних і фінансових позицій у країні.

Стан корпоративного управління дотепер є незадовільним. А саме:

- постійно порушується принцип проведення засідань Наглядової ради (не рідше одного разу на три місяці);
- до Наглядової ради належать 14 осіб – усі представники держави (незалежних представників немає);
- комітетів немає;
- де-факто, немає регламентації відносин між членами правління та Урядом, їх права не захищені від втручання в їх діяльність державних органів;
- Ради директорів, де-факто немає;
- повноваження членів правління чітко не встановлені;
- превалюють адміністративні методи управління;
- розмита відповідальність між органами управління;
- фінансова звітність публікується з великим запізненням;
- угоди з пов’язаними особами не розголошуються;
- відсутня прозорість фінансово-господарської діяльності;
- існує система перехресного субсидювання дочірніми підприємствами НАК “Нафтогаз України” одна одної.

Управління державними пакетами акцій в акціонерних товариствах. НАК “Нафтогаз України” здійснює управління ДАТ “Чорноморнафтогаз”; формально – ВАТ “Укрнафта”, проте реального впливу на цю компанію з 2001р. не має, оскільки нею фактично управляють власники КБ “ПриватБанк”. “ПриватБанку” завдяки недосконалості українського законодавства вдалося призначити членами правління ВАТ “Укрнафта” своїх представників, а потім регулярно зривати збори акціонерів, для проведення яких необхідно мати кворум не менше 60% (згідно із Законом України “Про акціонерні товариства”). Таким чином, склалася парадоксальна ситуація, коли держава, маючи контрольний пакет акцій підприємства, повністю усунута від його управління.

Управління дочірніми підприємствами. В газовому секторі працюють три дочірні компанії НАК “Нафтогаз України”, які відіграють визначальну роль у його функціонуванні – ДК “Укртрансгаз”, ДК “Укргазвидобування” та ДК “Газ України”. НАК “Нафтогаз України” має на них значно більший вплив, ніж на акціонерні товариства, державними акціями яких вона управляє. Керівництво перелічених компаній признається і звільняється наказами материнської компанії, вона ж ухвалює ключові рішення з питань їх фінансово-господарської діяльності. Тобто, їх самостійність є

¹⁹ Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження фінансового плану та основних показників руху коштів НАК “Нафтогаз України” як окремої юридичної особи на 2008р. та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України” №346 від 9 квітня 2008р.

²⁰ Постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Національної акціонерної компанії “Нафтогаз України” №747 від 25 травня 1998р.

²¹ НАК “Нафтогаз України” належать 100% акцій ДАТ “Чорноморнафтогаз” і 50% плюс одна акція – ВАТ “Укрнафта”.

²² До 2005р. вони формально знаходилися в Наглядовій раді компанії.

обмеженою, що негативно позначається на виконанні інвестиційних програм, оскільки система управління НАК “Нафтогаз України” “запрограмована”, насамперед на вививання коштів з підприємств, які знаходяться в її підпорядкуванні без урахування належним чином виробничих потреб.

У цьому контексті слід відзначити таке згубне явище, як вимушене субсидіювання протягом багатьох років ДК “Укртрансгаз” збитків від операцій з торгівлі газом, до яких вона жодним чином не була причетна. В результаті, виконання програм з реконструкції і модернізації газотранспортної системи забезпечувалося не більш ніж на 40-60% запланованого рівня.

До вад управління слід віднести також принцип, за яким керівництво дочірніх підприємств змінюється після призначення чергового голови правління материнської компанії (за 10 років існування НАК “Нафтогаз України” змінилося сім її керівників, у кілька разів більше – директорів дочірніх компаній).

Таким чином, головними причинами низької ефективності системи державного управління газовим сектором є:

- відсутність збігу корпоративних інтересів суб’єктів газового ринку з національними;
- надмірний вплив на роботу сектору політичних процесів – як зовнішніх, так і внутрішніх;
- низька якість державного менеджменту та обмежені можливості з ротації керівного складу системи державного управління;
- неефективність механізмів контролю та відповідальності.

Головними недоліками державного управління газовим сектором є наступні:

- нестабільність і висока ступінь невизначеності державної енергетичної політики, ситуативність реагування на кризові явища, в т.ч. через розподіл повноважень органів управління;
- неспроможність усунути розбіжності між інтересами вітчизняних суб’єктів газового ринку та іноземних партнерів;
- незавершеність законодавчого забезпечення роботи газового ринку, його інтеграції до європейського ринку;
- нездатність забезпечити достатній рівень інвестиційної привабливості та модернізації галузі;
- низька ефективність і непослідовність приватизаційних процесів;
- неспроможність налагодити ефективне функціонування внутрішнього газового ринку;
- невідповідність результатів діяльності газового ринку потребам споживачів – як фізичних, так і юридичних осіб.

Загалом, державне управління в газовому секторі не є ефективним, послаблюється політичною нестабільністю у країні та характеризується надмірним політичним впливом, відсутністю обґрунтованих, узгоджених у рамках економічної системи стратегічних орієнтирів, спадкоємності політичного курсу, а також притаманною всій системі державного управління в Україні низькою виконавською дисципліною, безконтрольністю та безвідповідальністю.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що загальними наслідками низької ефективності системи управління паливно-енергетичним комплексом

України загалом і газовим сектором зокрема є регулярні кризові явища в ПЕК, насамперед у газовій сфері (величезні борги учасників газового ринку, періодичні відключення споживачів від постачання газу тощо), що є однією з причин високого рівня енергоємності ВВП, який зберігається в Україні протягом усього часу незалежності.

Нормативно-правове забезпечення

З огляду на наведені вище дані про обсяги споживання газу в Україні загалом і промисловістю зокрема, про ступінь газифікації комунально-житлового сектору, можна стверджувати, що якість нормативно-правового забезпечення газової галузі відчутно впливає як на конкурентоспроможність економіки, так і на соціальне становище населення.

В Україні сформовано певний масив законодавчих актів, що регулюють відносини в нафтогазовій галузі (врізка “*Головні нормативно-правові акти, що стосуються газового сектору і газового ринку*”, с.26-27). Проте, формування “газового” законодавства досі не завершено.

Головним нормативно-правовим документом, яким на цей час регулюється діяльність газового ринку в Україні, є Постанова КМУ “Про забезпечення споживачів природним газом” №1729 від 27 грудня 2001р. Нею закріплене монопольне становище НАК “Нафтогаз України” з постачань газу для населення, бюджетних організацій і підприємств, які виробляють теплову енергію. Цей підзаконний акт не може слугувати надійною правовою базою розвитку конкурентного ринку газу, як того вимагає законодавство ЄС, адже його положення є обмеженими та не відповідають головним принципам, закладеним Другою газовою директивою ЄС (врізка “*Невідповідність українського нормативно-правового поля Другій газовій директиві ЄС*”). До того ж, до порядку забезпечення споживачів природним газом, затвердженого вказаною Постановою, постійно вноситься безліч змін.

НЕВІДПОВІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ПОЛЯ ДРУГІЙ ГАЗОВІЙ ДИРЕКТИВІ ЄС

- немає спеціалізованого закону, який регулює газовий ринок;
- усі категорії споживачів, за винятком промислових, позбавлені права вибору постачальників, а промислові споживачі – вкрай обмежені в такому виборі;
- НКРЕ є центральним органом виконавчої влади, але не здатна приймати самостійні рішення через політизацію її діяльності;
- не діють механізми розмежування видів діяльності з видобування, транспортування та постачання газу;
- не забезпечена прозорість звітності підприємств газового сектору;
- немає конкретних цілей і механізмів лібералізації ринку;
- створені цінові диспропорції між газом вітчизняного видобутку та імпортованого ресурсу;
- граничний рівень цін визначається в непрозорий спосіб, під політичним впливом;
- поширеною є практика перехресного субсидіювання.

З метою заповнення прогалин національного законодавства, розроблено п’ять проектів Закону України “Про засади функціонування газового ринку” і три – Закону України “Про газорозподільні мережі”. Однак, вони також не відповідають принципам адаптації до енергетичного законодавства ЄС. Їх доопрацювання з метою приведення у відповідність з означеними принципами шляхом внесення змін не є доцільним – оскільки відмінності положень пропонованих законопроектів від базових засад правового регулювання газового ринку ЄС є надто суттєвими.

ГОЛОВНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ГАЗОВОГО СЕКТОРУ І ГАЗОВОГО РИНКУ

Нормативно-правовий акт/рік ухвалення	Стислий зміст
Кодекс “Про надра” 1994 (має рамковий характер, встановлений Законом “Про нафту і газ”) ¹	Кодекс регулює гірничі відносини з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування безпеки людей, майна та довкілля, охорони прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян; встановлює , що: • надра є виключною власністю народу України й надаються винятково в користування; угоди або дії, що в будь-якій формі порушують право власності народу України на надра, є недійсними; • права власності на надра здійснюються через ВР України, ВР АР Крим і місцеві ради народних депутатів; окремі повноваження щодо розпорядження надрами законодавством можуть надаватися відповідним органам державної виконавчої влади; • Державний фонд надр охоплює як ділянки надр, що використовуються, так і ділянки, не залучені до використання, в т.ч. континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони; • користувачі надр повинні використовувати надра відповідно до цілей, передбачених у спеціальному дозволі, забезпечуючи повноту геологічного вивчення, раціональне, комплексне використання та охорону надр, безпеку людей, майна та довкілля; визначає : • права та обов’язки користувачів надр; • головні вимоги в галузі охорони надр; • завдання державного контролю і нагляду за веденням робіт з геологічного вивчення надр, їх використанням та охороною; • відповідальність за порушення законодавства про надра; встановлює порядок: • державного обліку та ведення Державного кадастру родовищ і проявів корисних копалин, державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин; • плати та розподілу платежів за користування надрами; • розробки родовищ корисних копалин і переробки мінеральної сировини; • розгляду спорів з питань користування надрами; • надання надр у користування іноземним юридичним особам і громадянам.
Закон “Про трубо-провідний транспорт” 1996	Закон визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності трубопровідного транспорту; регулює відносини на всіх етапах його створення та функціонування з метою гарантування безпеки життя та здоров’я населення, забезпечення охорони довкілля та національного багатства України від можливого негативного впливу під час експлуатації об’єктів; встановлює , що: • діяльність, пов’язана з проектуванням, будівництвом, ремонтом та експлуатацією об’єктів трубопровідного транспорту, здійснюється на підставі ліцензії і підлягає обов’язковій сертифікації; • магістральний трубопровідний транспорт має важливе народногосподарське та оборонне значення і є державною власністю України, зміна форм власності промислового трубопровідного транспорту здійснюється згідно з чинним законодавством; • реорганізація злиття, (приєднання, поділ, виділ, перетворення) державних підприємств магістрального трубо-провідного транспорту, а також їх приватизація забороняються; • відчуження основних фондів державних підприємств магістрального трубопровідного транспорту; передача їх з балансу на баланс, в концесію, оренду, лізинг, заставу; управління, передача до статутного фонду інших юридичних осіб основних фондів та акцій таких підприємств, вчинення інших правочинів, що можуть призвести до відчуження основних фондів та акцій цих підприємств, а також основних фондів та акцій НАК “Нафтогаз України”, дочірніх і заснованих нею підприємств і газосховищ забороняються, крім випадків, коли результатом таких дій є створення державних підприємств, 100% яких є у державній власності України²; • стосовно державних підприємств магістрального трубопровідного транспорту, НАК “Нафтогаз України”, дочірніх і заснованих нею підприємств не може бути порушено справу про банкрутство.
Постанова КМУ “Про забезпечення споживачів природним газом” №1729 від 27 грудня 2001р.	Постанова затверджує порядок забезпечення споживачів природним газом; визначає принципи і джерела формування ресурсу природного газу для задоволення потреб населення, установ і організацій, що фінансуються з державного бюджету, суб’єктів господарювання, які виробляють теплову енергію, а також для виробничо-технологічних потреб газовидобувних підприємств; встановлює , що НАК “Нафтогаз України” є уповноваженим суб’єктом з формування і розпорядження ресурсами природного газу, що використовується для потреб населення та інших категорій споживачів, крім промисловості; зобов’язує Мінпаливенерго, Мінекономіки і НКРЕ разом з НАК “Нафтогаз України” щороку розробляти прогнозний річний баланс надходження та розподілу природного газу в Україні.

¹ Отже, якщо цим Законом визначені норми, відмінні від запроваджених Кодексом, то застосовуються норми Закону.

² Слід зауважити, що на цей час до власності державних підприємств НАК “Нафтогаз України” ДК “Укртрансгаз” та ДК “Укртранснафта” належить лише майно, яке підлягає приватизації (соціальна інфраструктура, невикористані приміщення, устаткування для ведення підприємницької діяльності, не пов’язаної з профільним виробництвом, тощо). Майно, що не підлягає приватизації і використовується для забезпечення транспортування, зберігання та розподілу нафти, нафтопродуктів і газу передано в користування НАК “Нафтогаз України” згідно з Постановою КМУ. Отже, повноту прав власності (володіння, користування, розпорядження, управління) на ГТС має лише держава в цілому. Уряд і НАК “Нафтогаз України” наділені лише окремими функціями права власності відповідно до їх повноважень.

ГОЛОВНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ГАЗОВОГО СЕКТОРУ І ГАЗОВОГО РИНКУ

Нормативно-правовий акт/рік ухвалення	Стислий зміст
Постанова КМУ “Про утворення Національної акціонерної компанії “Нафтогаз України” №747 від 25 травня 1998р.	Постанова визначає правові та організаційні засади утворення та діяльності НАК “Нафтогаз України” (Компанія), а саме: - встановлює, що формування статутного фонду Компанії відбувається шляхом передачі до нього 100% акцій державних акціонерних товариств та пакетів акцій, залишених у державній власності відкритих акціонерних товариств, а також передачі майна державних підприємств, зазначених у Постанові; - затверджує перелік майна, яке відповідно до законодавства не підлягає приватизації та передається Компанії в користування; - затверджує статут НАК “Нафтогаз України”, яким установлюється, що 100% акцій Компанії залишаються в державній власності до прийняття рішення про їх продаж; - визначає органи управління Компанії та їх повноваження; - встановлює, що вищим органом управління Компанії є загальні збори акціонерів Компанії, а в період до проведення перших загальних зборів акціонерів, які скликаються після прийняття рішення про приватизацію майна Компанії, повноваження вищого органу управління Компанії здійснює Мінпаливенерго.
Закон “Про угоди про розподіл продукції” 1999	Закон спрямований на створення сприятливих умов для інвестування пошуку, розвідки та видобування корисних копалин у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони на засадах, визначених угодами про розподіл продукції; визначає: - умови укладення, виконання і припинення дії угод про розподіл продукції (далі – угод), визначає основні правові вимоги до таких угод, а також; - особливості правовідносин щодо користування надрами на умовах розподілу продукції; встановлює: - вимоги до угоди; - процедуру проведення конкурсу на укладення угоди; - статус і критерії Переліку ділянок надр (родовищ корисних копалин), що можуть надаватися у користування на умовах, визначених угодами; - право власності на майно, створене або придбане інвестором для виконання угоди, а також – право на інформацію, отриману під час виконання угоди; визначає: - податки, збори і страхові внески, що сплачуються під час виконання угоди; встановлює: - процедури контролю за виконанням угоди; - відповідальність сторін угоди; - особливості регулювання трудових правовідносин під час виконання угоди.
Закон “Про нафту і газ” 2001	Закон визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності нафтогазового комплексу; регулює відносини, пов'язані з особливостями надрокористування в нафтогазовій галузі, видобутком, транспортуванням, зберіганням, переробкою та використанням нафти і газу з метою забезпечення енергетичної безпеки країни, конкуренції в нафтогазовій галузі, захисту прав споживачів, а також працівників галузі; встановлює, що: - умови проведення конкурсів на отримання спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами розробляються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр і затверджується Кабінетом Міністрів України; - конкурсний відбір здійснюється постійно діючою конкурсною комісією при згаданому вище органі.
Закон “Про рентні платежі за нафту, природний газ і газовий конденсат” 2004 (не набув чинності) ³	Закон визначає поняття, розміри та порядок сплати рентних платежів за видобуті нафту і газ, контроль за правильністю їх обчислення і сплати, відповідальність платників; встановлює, що рентні платежі за нафту, природний газ і газовий конденсат визначаються, виходячи з обсягів видобутих нафти, природного газу і газового конденсату, гірничо-геологічних умов їх видобутку та ціни реалізації.

³ Законом України від 3 червня 2008р. “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” призупинено до 1 січня 2010р. дію Закону “Про рентні платежі за нафту, природний газ і газовий конденсат”. Такі дії спрямовані насамперед на досягнення короткострокових фінансових цілей і шкодять покращенню інвестиційного клімату у сфері надрокористування.

Необхідно розробити принципово новий законопроект, який відповідав би положенням Другої газової директиви ЄС, а також відзначенням у попередньому розділі передумовам успішності формування і впровадження нормативно-правових актів ЄС – від публічного обговорення проекту рішення (законопроекту) до передбачення поетапності його впровадження, моніторингу цього процесу і своєчасного коригування.

Отже, головним механізмом удосконалення національного законодавства в газовій сфері має стати його адаптація до енергетичного законодавства ЄС, що сприятиме створенню конкурентних вітчизняних енергетичних ринків, інтегрованих до європейських. Однак, лише цього для впровадження конкурентного і прозорого газового ринку недостатньо – потрібна докорінна перебудова системи державного управління газовим сектором і паливно-енергетичним комплексом України загалом.

2.3. УКРАЇНО-РОСІЙСЬКІ ВЗАЄМИНИ В ГАЗОВІЙ СФЕРІ

Як зазначалося вище, залежність економіки України від імпорту природного газу становить близько 70%, і весь обсяг імпорту Україна отримує з/через Росію. З іншого боку, газотранспортною системою (ГТС) України до ЄС надходить 76% загального обсягу експорту російського газу до Європи²³, і близько 40% загальних обсягів газу, імпортованого країнами Співтовариства. Цими обставинами визначаються статус України як крупного трансконтинентального транзитера природного газу.

Проте, останнім часом Україна відчуває дедалі більший вплив з боку Росії з приводу боргів за отриманий газ. З огляду на пріоритетність завдання з інтеграції України до європейського газового ринку, спірні питання з російським ВАТ “Газпром” мають бути вирішені в найкоротші терміни.

Відносини України та Росії в газовій сфері завжди були великою мірою політизованими, залежними від внутрішньої кон’юнктури обох країн і характеру контактів між їх лідерами. Росія використовувала “газові важелі” для політичного тиску на Україну. Проте, останніми роками можна говорити про погіршення ділового клімату співробітництва двох країн, яке стало ще більш непрозорим.

До недавнього часу україно-російські відносини в газовій сфері, зокрема – питання імпорту газу з Росії регулювалися міжурядовими угодами, окремі з яких формально є чинними до 2013р. Угоди передбачали ціновий паритет (фіксоване співвідношення) вартості імпортованого газу для українських споживачів і вартості транзитного транспортування газу територією України.

Проте на початку 2006р., російська сторона відмовилася виконувати положення і принципи чинних міжурядових угод про транзит і постачання природного газу до України та не погодилася відповідний міжурядовий Протокол, що призвело до гострого російсько-українського газового конфлікту, перебіг якого широко висвітлювався у світовій пресі і який послужив додатковим сигналом ЄС про недостатню надійність його газозабезпечення.

Одним із наслідків цього конфлікту стало укладення в Москві 4 січня 2006р. НАК “Нафтогаз України”, ВАТ “Газпром” і компанією-посередником “RosUkrEnergo”

тристоронньої Угоди “Про врегулювання відносин у газовій сфері”, яка по суті започаткувала відхід від принципу прив’язки ціни газу до ставки транзиту.

Угода цілком відповідала інтересам російської сторони, але створила проблеми системного характеру для України: за порівняно невисоку ціну газу, вона заплатила відчутну економічну ціну, віддавши фактично весь промисловий сектор постачань згаданому посереднику – компанії “RosUkrEnergo”²⁴. Це досить швидко призвело до ситуації, коли стратегічна для національної економіки компанія НАК “Нафтогаз України” опинилася на межі банкрутства, а газова залежність України від РФ зросла. Від 2006р. вирішення питань імпорту російського газу до України дедалі більш ускладнюється (врізка “Постачання російського газу до України: 2008р.”).

Додатковим чинником ускладнення є припинення у 2006р. дії Угоди між Україною і Туркменістаном, що надовго зробило Україну залежною від єдиного постачальника газу, оскільки російсько-туркменська газова Угода на період 2003-2028рр. та домовленості ВАТ “Газпром” з Узбекистаном і Казахстаном майже не залишили їй простору для маневру у відносинах з країнами Центральної Азії. Окремі спроби українських урядовців диверсифікувати джерела та маршрути постачань на цей час виглядають непереконливо, скоріше як не обгрунтовані політичні заяви, не підкріплені ні конкретними домовленостями з країнами-видобувачами, ні коректним аналізом ресурсно-енергетичного потенціалу з урахуванням розширення газових ринків (включаючи Китай), зорієнтованих на ресурси країн Центральної Азії²⁵. Росія, навпаки, жорстко впроваджує власні принципи і пріоритети у відносини як з Україною, так і третіми сторонами (врізка “Сім фундаментальних принципів...”).

СІМ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИКИ РОСІЇ В ЕКСПОРТНИХ ГАЗОВИХ ПОСТАВКАХ

1. Продаж газу на основі укладання довгострокових експортних контрактів за принципом “take or pay” (бери або плати).
2. Єдиний експортний канал газових поставок до країн Європи (ВАТ “Газпром” і його 100% дочірня компанія ТОВ “Газпром Експорт”).
3. Вихід на кінцевого споживача з одночасним збільшенням частки постачань на внутрішніх ринках європейських країн.
4. Визначення ціни на газ (з лагом 6-9 місяців), залежно від ринкової вартості нафтопродуктів через застосування відповідної формули.
5. Досягнення монополії на купівлю газу з країн Центральної Азії.
6. Інвестування коштів у розробку нових родовищ у залежності від зобов’язань за довгостроковими експортними контрактами²⁶.
7. Диверсифікація маршрутів транспортування з метою зменшення транзитної залежності від суміжних держав. Газопровідні проекти “Nord Stream”, “South Stream” та “Алтай” (Західний Сибір – Китай).

Відносини між Україною і РФ у газовій сфері не повинні стати елементом міжнародної конфронтації і напруженості, необхідно домогтися усунення ознак конфронтації для налагодження рівноправних, стабільних, прозорих взаємин. Їх запорукою повинно стати укладання довгострокових контрактів на постачання і транзит природного газу. НАК “Нафтогаз України”, за підтримки Уряду, доцільно укласти їх з ВАТ “Газпром” (на 25-30 років) на тих самих принципах, які діють між російським концерном і нафтогазовими підприємствами країн ЄС.

Треба відзначити, що 2009р., імовірно, буде сприятливим для переходу на європейські засади

²³ Докладно див. статтю С.Пritchчина, вміщену в цьому журналі.

²⁴ До 2006р. постачання газу всім категоріям споживачів забезпечував НАК “Нафтогаз України”, зокрема, промисловим споживачам – його дочірня компанія “Газ України”.

²⁵ Ідеться про приєднання до проекту “Nabucco” та плани з реалізації “White Stream”.

²⁶ Голова правління ВАТ “Газпром” О.Міллер цей принцип виклав так: “Газ не буде видобуто, поки його не продано”.

ПОСТАЧАННЯ РОСІЙСЬКОГО ГАЗУ ДО УКРАЇНИ: 2008р.

Ситуація регулюється Угодою про розвиток відносин у газовій сфері між ВАТ "Газпром" і НАК "Нафтогаз України", підписаною 12 березня 2008р.

Згідно з Угодою:

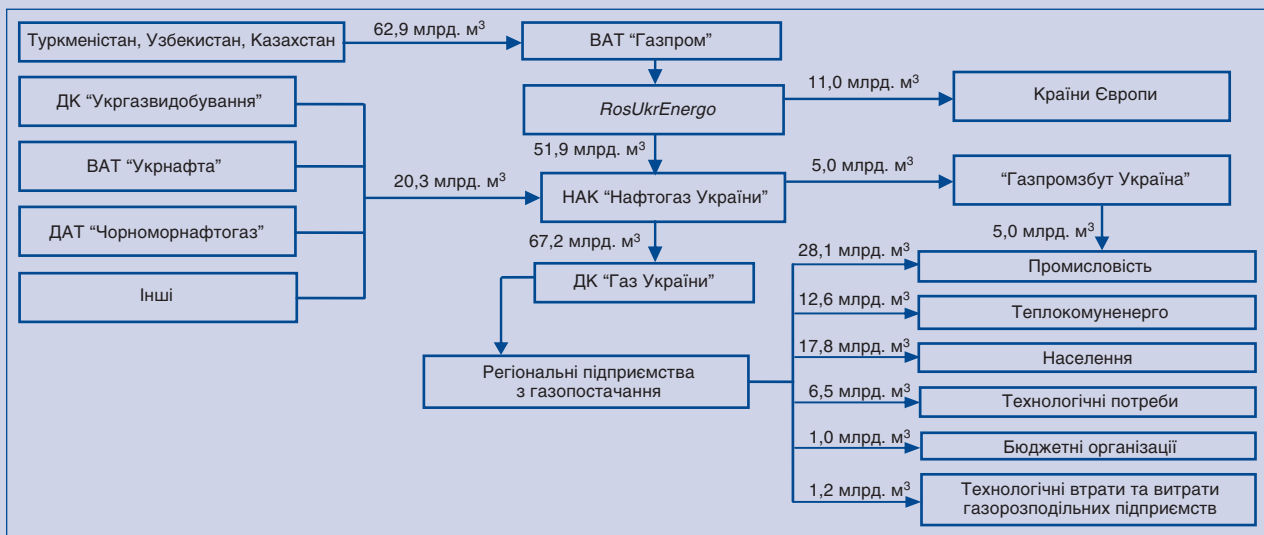
- протягом січня-грудня Україна отримує газ середньо-азійського походження обсягом не менше 49,8 млрд. м³ за ціною \$179,5/1000 м³. Продавцем газу є трейдерська компанія "RosUkrEnergo" або ВАТ "Газпром"; покупцем – НАК "Нафтогаз України", який купує газ на російсько-українському кордоні, розмитнює його і продає в Україні без права реекспорту;
- поставки середньо-азійського газу в січні-лютому обсягом 5,2 млрд. м³ оформлюються і оплачуються відповідно до контрактів, укладених раніше з "RosUkrEnergo" та ЗАТ "УкрГазЕнерго"; додатково НАК "Нафтогаз України" має оформити з "RosUkrEnergo" контракт купівлі російського газу, поставленого до України в січні-лютому 2008р. за ціною \$315 (розрахунки можуть бути здійснені шляхом повернення обсягів газу – 1,4 млрд. м³);
- з квітня НАК "Нафтогаз України" зобов'язується укласти зі створеною в Україні або дочірньою компанією ВАТ "Газпром"

довгостроковий контракт купівлі-продажу середньо-азійського газу обсягом не менше 7,5 млрд. м³ для продажу його промисловим споживачам України з маржею максимум \$0,001 за 1000 м³; згадана компанія обирає промислових споживачів в Україні на свій розсуд;

- ставка транзиту російського газу до Європи територією України не змінюється і становить \$1,7 за 1000 м³ на 100 км;
- Угода набуває чинності лише після того, як ВАТ "Газпром" отримає всі необхідні дозволи на діяльність на внутрішньому ринку України.

У квітні, відповідно до Угоди, була створена дочірня компанія ВАТ "Газпром" – ТОВ "Газпромзбут Україна", яка з 1 травня продає газ на українському внутрішньому ринку, згідно з умовами, визначеними Угодою. Водночас, НАК "Нафтогаз України" повернуто приблизно дві третини ринку промислових споживачів. Як видно зі схеми "Розподіл газових потоків у 2008р.: прогноз", компанія отримала можливість постачання понад 28 млрд. м³ газу промисловим споживачам, що дозволяє сподіватися на відчутний приплив грошових коштів.

Розподіл газових потоків у 2008р.: прогноз

2 жовтня 2008р. під час візиту Прем'єр-міністра України Ю.Тимошенко до Москви був підписаний Меморандум про співробітництво в газовій сфері. Меморандум визначає:

- можливість переходу до прямих довгострокових відносин між ВАТ "Газпром" і НАК "Нафтогаз України" з 1 січня 2009р.;
- поетапний, протягом трьох років (2009-2011рр.) перехід до ринкових, економічно обґрунтованих і взаємно узгоджених цін на газ для України та тарифи на транзит російського газу українською територією;
- встановлюється, що надлишкові обсяги газу, закачані в українські ПСГ і не використані в осінньо-зимовий період, можуть бути спрямовані на експорт спільно НАК "Нафтогаз України" та ВАТ "Газпром" з паритетним розподілом прибутку;

- визнається наявність заборгованості НАК "Нафтогаз України" перед ВАТ "Газпром", проте, не конкретизується його обсяг;
- Україна зобов'язується чітко та без перебоїв транспортувати російський газ до Європи на довгостроковій основі²⁷.

10 листопада повідомлялося, що НАК "Нафтогаз України" має намір до кінця поточного місяця підписати з ВАТ "Газпром" довгострокові – до 2019р. – контракти на постачання газу до України та транзит російського газу до Європи українською ГТС. За словами голови Правління компанії О.Дубини, проекти документів підготовлені, досягнуто порозуміння з російською стороною з усіх принципових питань²⁸.

Станом на кінець листопада, переговорний процес не був завершений через звинувачення з боку російської сторони в наявності боргу у \$2,4 млрд. за спожитий Україною природний газ. (Українська сторона підтвердила борг, але в сумі близько \$1,3 млрд. і лише перед компанією "RosUkrEnergo".)

формування ціни природного газу – адже, як очікується, вартість нафти у 2009р. буде істотно нижчою, ніж у поточному році.

Якщо РФ буде висувати до України політичні умови в обмін на цінові преференції, то необхідно відмовитися від поступового трирічного переходу на ринкові ціни та купувати газ за європейською "формулою ціни" вже з 1 січня 2009р., одночасно уклавши контракти на транзит і зберігання газу, які б передбачали

європейський рівень тарифів з урахуванням особливостей функціонування ГТС України.

Також неприйнятним для України є зменшення вартості газу за рахунок залишення низьких тарифів на транзит природного газу, бо це призведе до критичного дефіциту коштів необхідних для забезпечення надійної роботи української газотранспортної системи та продовження існування нетранспарентних схем. ■

²⁷ Див.: Юлія Тимошенко: На газовому ринку будуть тільки державні підприємства і не буде жодних тіньових корупціонерів. – Повідомлення Управління у зв'язках із ЗМІ Секретаріату КМУ від 3 жовтня 2008р.

²⁸ Дубина: контракт с Газпромом хотим до 2019 года, есть болванка... – УНІАН, 10 ноября 2008г. Переговорний процес ускладнювався до того ж проблемами російсько-туркменських переговорів про визначення ціни туркменського природного газу на 2009р. – адже більшу частину обсягів, яку закуповує ВАТ "Газпром" передбачається поставити до України.

3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

ВИСНОВКИ

Однією з головних тенденцій у світовому енергетичному секторі протягом останніх десятиліть залишається лібералізація національних і формування регіональних ринків природного газу. Наприкінці 1990-х років ЄС започаткував процеси лібералізації національних ринків газу країн-членів і створення європейського газового ринку. Відповідно до основоположного для газового ринку документа ЄС – Директиви 2003/55/ЄС – з 1 липня 2007р. на газовому ринку Співтовариства запроваджена система вільної конкуренції. На цей час Європейська Комісія вимагає розділення крупних вертикальних інтегрованих енергетичних компаній ЄС з тим, щоб зробити ринок більш прозорим та конкурентним і тим самим – захистити інтереси і права споживачів від монопольних утворень.

Оцінюючи результати перетворень у секторі, треба сказати, що вони ще далекі від досягнення цілей, поставлених на початку процесу лібералізації. Поряд із позитивними зрушеннями в підвищенні рівня відкритості і прозорості ринку, захисту прав споживачів, зростанні ефективності роботи національних регуляторів, залишаються невирішеними проблеми впливу потужних транснаціональних концернів, недостатньої конкуренції, посилення газової залежності країн ЄС від вузького кола країн-імпортерів.

Можна зауважити, що автори концепції реформування ринку ЄС не достатньою мірою врахували специфіку постачання газу – адже дотепер газовий ринок, на відміну від нафтового, не є глобальним через те, що визначальну роль на ньому відіграють трубопровідні поставки. До того ж, газовий ринок ЄС на 50% залежить від поставок лише з трьох країн – Росії, Норвегії та Алжиру. Ці чинники зумовили ситуацію, за якої збільшення обсягів продажу газу за короткостроковими контрактами не змогло помітним чином позитивно вплинути на цінову ситуацію. Газовий ринок ЄС вже не є ринком покупця – домінуючі позиції на ньому переходять до постачальників. Водночас, погодившись із тим, що без довгострокових контрактів неможливо забезпечити зростання інвестицій у видобувну галузь, а отже – забезпечити достатню пропозицію ресурсу, керуючі органи ЄС відмовилися від ідеї припинення застосування довгострокових контрактів (Директива 2003/55/ЄС).

Розвиток газового ринку в Європі протягом останніх 40 років відбувався переважно на засадах адаптованої “Гронінгенської концепції” (ґрунтується на принципі визначення ціни газу, залежно від вартості конкурентних видів палива через відповідну формулу) і станом на 2008р. понад 250 млрд. м³ – основна частина імпорту в країни ЄС – реалізується за довгостроковими контрактами за такого ціноутворення.

Довгострокові експортні контракти зберегли своє значення в період регуляторних змін у газовому секторі ЄС. Зобов’язання з поставок і відбору виконувалися всіма контрагентами, а окремі розбіжності вдавалося владнати шляхом переговорів. Контракти за адаптованою “Гронінгенською концепцією”, адекватно відбиваючи цінову кон’юнктуру на ринках енергосистем, одночасно забезпечують, на відміну від спотових операцій, надійність постачання у довгостроковому періоді. Важливим чинником їх життєздатності є також нівелювання суб’єктивного фактору під час визначення цін, що

усуває підґрунтя для використання посередницьких корупційних схем і політичних впливів.

Є підстави прогнозувати підвищення ролі спотових контрактів у наступному десятилітті. Буде розвиватися біржова торгівля, збільшуватися кількість арбітражних операцій, розвиватимуться інструменти страхування ризиків – континентальний ринок ЄС поступово реформуватиметься у напрямі наближення до принципів за якими працюють ринки США та Великої Британії, де перетворення почалися раніше.

Протягом наступних 25 років, за прогнозами Європейської Комісії, імпортна залежність країн ЄС зросте до 80% (на цей час – 60%), що виводить питання диверсифікації постачання до розряду пріоритетних.

Згідно з Програмою *TEN-E*, до пріоритетних проєктів віднесене будівництво нових трубопроводів, терміналів ЗПГ, потужностей із зберігання газу.

Проєкти з транспортування російського газу “*Nord Stream*” і “*South Stream*” не вирішують для Європи проблеми диверсифікації джерел постачання. Вони відчутно не збільшать обсяги поставок, адже їх ресурсною базою є як старі родовища, так і нові; останні спроможні лише компенсувати скорочення видобутку з родовищ, які знаходяться в розробці вже понад 25 років – тим більше, що запланований на 2013р. запуск Штокманівського родовища піддається сумніву.

Процес лібералізації охоплює не лише країни ЄС; у перспективі до нього мають долучитися країни-сусіди та партнери Співтовариства в енергетичній сфері.

Український газовий ринок перебуває у зародковому стані. Закупівля імпортного газу до останнього часу відбувалася з широким використанням непрозорих схем і не мала нічого спільного з поняттям “ринкова економіка”. На цей час імпорт газу знаходиться на перехідному етапі – від контрактів, за яким щорічно визначається ціна, залежно від суб’єктивних факторів, до довгострокових угод, де вартість палива залежатиме від економічних чинників.

Завершення у 2006р. чинності прямої Угоди між Україною і Туркменістаном, зробило Україну на довгострокову перспективу залежною від одного джерела газу, оскільки російсько-туркменська газова Угода на 2003-2028рр. та домовленості BAT “*Газпром*” з Узбекистаном і Казахстаном майже не залишили Україні простору для маневру в її відносинах з країнами Центральної Азії.

Спроби українських урядовців диверсифікувати джерела та маршрути постачання газу на цей час виглядають непереконливо – скоріше як політичні заяви, не підкріплені ні конкретними домовленостями з країнами видобувниками, ні коректним аналізом ресурсно-енергетичного потенціалу в комплексі з оцінкою розширення газових ринків (включаючи Китай), зорієнтованих на ресурси з країн Центральної Азії.

Відсутність довгострокових контрактів із поставки природного газу підвищує ресурсні ризики та надає Росії додаткових важелів економічного та політичного впливу.

Ні Росія, ні країни Центральної Азії з 2009р. не матимуть жодних економічних стимулів постачати природний газ для України за цінами, що відрізняються від європейських. Вартість природного газу з цих країн визначатиметься за європейською формуючою ціною.

Серйозним фактором нестабільності на газовому ринку залишається важкий фінансовий стан НАК “Нафтогаз України” та низький рівень якості її корпоративного управління. Без вирішення цієї проблеми сподіватися на покращення умов функціонування газового сектору неможливо. Проте, Уряд досі не розробив чіткого плану реформування державного газового монополіста з метою перетворення неефективної державної структури на потужну міжнародну нафтогазову компанію або кілька компаній, спроможних залучати необхідні інвестиції в нароснування обсягів як транспортування, так і видобутку нафти та газу, не лише всередині країни, але й за кордоном.

ПРОПОЗИЦІЇ Законодавче та нормативно-правове забезпечення

Верховній Раді України:
ухвалити закони

“Про засади функціонування ринку природного газу в Україні”

Цілі Закону – створення прозорого, конкурентного ринку за умови забезпечення надійності та безперервності постачань за недискримінаційними цінами; ліквідація головних диспропорцій газового ринку (насамперед, спричинені різницею цін на імпортований газ і газ власного видобутку); зміна ролі держави в газовому секторі, яка має відмовитися від адміністративних методів регулювання шляхом реформування системи управління газовим сектором з чітким розмежуванням державних, корпоративних і господарських функцій.

Закон повинен гарантувати захист споживачів від надання неякісних послуг і зловживання з боку постачальників газу та газорозподільних компаній. З метою створення можливостей для споживачів вільно обирати постачальника, а також розвитку справедливої конкуренції здійснюється відокремлення видів діяльності з розподілу та постачання газу.

Застосовується принцип етапності у створенні внутрішнього газового ринку разом із встановленням конкретного кінцевого терміну завершення кожного етапу, щоб дати можливість промисловому сектору та домогосподарствам адаптуватися до нових правил.

Закон має бути адаптований до Директиви Європейського Парламенту та Ради 2003/55/ЄС від 26 червня 2003р. про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та Регламенту (ЄС) №1775/2005 Європейського Парламенту та Ради від 28 вересня 2005р. про умови доступу до мереж транспортування природного газу.

“Про Національну комісію регулювання енергетики України”

Особливу роль у системі розвитку газового ринку має відігравати національний регулятор. Без його ефективної роботи з чітко закріпленими законом повноваженнями, правами та обов’язками, створення ефективно діючого газового сектору неможливе. Якщо Україна прагне досягти конкретних, позитивних результатів реформ, першочерговим завданням має стати перетворення НКРЕ на дійсно впливову та незалежну від політичних впливів структуру, що функціонує за європейськими стандартами.

Нинішня роль НКРЕ зумовлює виникнення конфлікту інтересів у її діяльності та, як наслідок, призводить до перекосів у балансуванні інтересів держави, виробників товарів та послуг і споживачів, що не на користь суспільству. Зі світового досвіду відомо, що ефективне економічне регулювання може бути забезпечене лише за умов економічної, організаційної та фінансової незалежності НКРЕ.

Кабінету Міністрів України:

- **розробити програму** реформування Національної акціонерної компанії “Нафтогаз України”, в якій необхідно передбачити:
 - погашення боргових зобов’язань за отриманими кредитами та поставлений природний газ;
 - ліквідацію можливостей перехресного корпоративного субсидювання та розділення функцій державного управління та господарської діяльності;
 - відокремлення функцій видобування, транспортування та постачання газу;
 - виведення ДК “Укртрансгаз” з підпорядкування НАК “Нафтогаз України” та заснування на основі ДК “Укртрансгаз” самостійної державної корпоративної структури ВАТ “Укртрансгаз” з можливостями самостійного залучення інвестицій і кредитів з міжнародних фінансових ринків на підтримання надійної роботи ГТС;
 - об’єднання державних активів нафтогазових компаній ВАТ “Укрнафта”, ДК “Укргазвидобування”, ДАТ “Чорноморнафтогаз” під управлінням створеної єдиної державної нафтогазовидобувної компанії з можливим наступним продажем на відкритому аукціоні частини її корпоративних прав (50% плюс одна акція залишається за державою) стратегічному інвестору з числа найпотужніших міжнародних компаній;
 - підвищення якості корпоративного управління державними активами;
 - реальний розвиток нафтогазовидобувних проєктів за кордоном;
 - розміщення акцій на провідних міжнародних біржах.

Головними цілями об’єднаної української нафтогазовидобувної компанії має стати максимальне забезпечення країни вуглеводнями, зростання її капіталізації завдяки збільшенню видобутку вуглеводнів всередині країни та реалізації закордонних проєктів у цій галузі на комерційній основі;

- **сформувати концептуальні засади** зовнішньоекономічної політики з газових питань, які мають враховувати загрозу використання ВАТ “Газпром” цінового фактору на природний газ як інструмент впливу на політичний курс України з боку РФ. Відмовитися від практики отримання цінових преференцій за газ в обмін на політичні поступки й тіньові схеми.

Водночас, відносини між Україною і РФ у газовій сфері не повинні стати фактором міжнародної конфронтації і напруженості, а мають бути побудовані на принципах рівноправності, стабільності і взаємної вигоди, динамічно розвиваючись у стратегічному напрямі створення майбутньої архітектури європейської безпеки;

- **забезпечити укладення** довгострокових контрактів на 20-25 років на постачання та транзит природного газу між НАК “Нафтогаз України” та ТОВ “Газпром-Експорт” (100% дочірня компанія ВАТ “Газпром”).

Довгострокові контракти на постачання природного газу мають бути підписані на принципах адаптованої “Тронінгенської концепції”, контракти на транзит і зберігання природного газу – передбачати збільшення вартості послуг до рівня газотранспортних компаній ЄС і враховувати специфіку української газотранспортної системи.

Нижче наведені окремі заходи з реформування в рамках структурних перетворень у газовому секторі України, запропоновані Центром Разумкова. ■

4. РЕФОРМУВАННЯ ГАЗОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ПРОПОЗИЦІЇ ПОСЛІДОВНОСТІ КРОКІВ

Реформування газового сектору України є комплексом системних реформ, які потребують тривалої спільної роботи Верховної Ради, Уряду, Національної комісії регулювання електроенергетики України (НКРЕ), НАК “Нафтогаз України”, інших причетних міністерств і відомств. Комплекс системних реформ повинен охоплювати, зокрема:

- внесення змін у чинні нормативно-правові акти;
- розробку та прийняття нових законодавчих і підзаконних актів;
- проведення структурних перетворень у НАК “Нафтогаз України”;
- реформування газових цін і тарифів для всіх учасників газового ринку¹.

Головним завданням є розробка і прийняття Закону України “Про засади функціонування ринку газу”, який має ґрунтуватися на відповідних газових директивах ЄС з урахуванням національних особливостей газопостачання. Цей закон має стати основою поступового (багатоетапного) реформування газового сектору України та повинен містити насамперед:

- (1) правила недискримінаційного доступу третіх осіб до газової інфраструктури (промислові, розподільні та магістральні газопроводи, сховища), принципи формування тарифів на доступ, підстави для відмови в доступі;
- (2) критерії розмежування видів діяльності: видобутку, транспортування, розподілу та постачання газу;
- (3) принципи: розподілу пропускної спроможності та управління перевантаженістю газової системи, розкриття інформації щодо її роботи, балансування та формування платежів за дисбаланс газової системи;
- (4) напрями підвищення надійності газових постачань;
- (5) план дій у випадку виникнення надзвичайних ситуацій з поставками газу;
- (6) правила регулярної звітності, моніторингу та забезпечення прозорості роботи газової системи;
- (7) умови передачі газорозподільних трубопроводів в оренду або концесію;
- (8) етапи поступового відкриття ринку газу.

Окремі заходи з реформування газового сектору України

До прийняття названого Закону можливо (і необхідно) здійснити окремі важливі заходи з реформування газового сектору, насамперед – провести реформу цін на газ та змінити структуру НАК “Нафтогаз України”. Розробка і прийняття Закону посилить і доповнить запропоновані заходи.

Цілі заходів:

1. Створення конкурентного внутрішнього ринку природного газу.
2. Поступовий перехід від перехресного субсидювання одних категорій споживачів за рахунок інших до продажу газу за ринковими цінами всім категоріям споживачів. Протягом переходу передбачається субсидювання державою окремих категорій споживачів, визначених у встановленому порядку (*соціальний захист малозабезпечених верств населення*).
3. Мінімізація негативних наслідків функціонування монопольних утворень на ринку газу шляхом запровадження ефективного державного регулювання його окремих секторів.

Нижче наведені етапи впровадження окремих заходів з реформування газового сектору України, спрямованих насамперед на створення конкурентного внутрішнього ринку газу з використанням варіантних схем.

Нульовий (підготовчий) етап (термін – 1-2 роки)

На підготовчому етапі необхідно забезпечити передумови формування конкурентного внутрішнього газового ринку, а саме:

- (а) структурне реформування газового сектору, насамперед, підготовку до розділення НАК “Нафтогаз України” на самостійні підприємства за видами діяльності;
- (б) погашення в основному боргових зобов’язань усіх учасників нинішнього газового ринку (всіх категорій споживачів газу, постачальників, продавців, транспортувальників і власне НАК “Нафтогаз України” та його дочірніх компаній, в т.ч. – погашення позик та облігацій);
- (в) поступове підвищення цін для пільгових споживачів газу (населення, комунально-побутові підприємства та бюджетні організації).

¹ Тут і далі терміни “ринок газу”, “газовий ринок” означає “ринок природного газу”.

I етап (термін – 2-3 роки)

На першому етапі реформування необхідно провести структурну реформу НАК “Нафтогаз України”, посилити ліцензійну політику щодо постачальників газу, впорядкувати рентні платежі для видобувників газу та поступово зменшувати субсидіювання пільгових категорій споживачів за рахунок інших учасників газового ринку.

1. КОНКУРЕНТНІ ВІДНОСИНИ І ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

1.1. З метою запровадження конкурентних відносин між суб'єктами господарювання, що здійснюють видобуток газу на території України, реформувати НАК “Нафтогаз України”. А саме:

1.1.1. Вивести з підпорядкування НАК “Нафтогаз України”:

(а) газовидобувні компанії:

- БАТ “Укрнафта”³;
- ДП “Укргазвидобування”;
- ДАТ “Чорноморнафтогаз”.

(б) газотранспортні та газорозподільні компанії:

- ДК “Укртрансгаз”;
- обласні підприємства з газопостачання та газифікації – міськ- та облгази (далі – облгази).

1.1.2. Залишити за НАК “Нафтогаз України” функції:

- єдиного імпортера газу;
- єдиного експортера газу;
- оптового продавця газу, придбаного за імпортом, без права його продажу кінцевим споживачам.

1.2. Запровадити державне регулювання діяльності НАК “Нафтогаз України” на ринку оптового продажу газу – як компанії, що посідає монопольне становище.

Встановити, що регулюванню підлягають, зокрема:

- **ціна газу**, який продається НАК “Нафтогаз України”;
- **умови продажу** (типовий договір купівлі-продажу; перелік документів, які необхідно надавати для укладення договору купівлі-продажу; заборона мати ліцензію на постачання газу; обмеження на здійснення інших видів діяльності).

2. ПОСТАЧАЛЬНИКИ ГАЗУ

2.1. Встановити, що постачання газу мають право здійснювати лише суб'єкти господарювання, які в установленому порядку отримали ліцензію НКРЕ на постачання газу, – постачальники газу².

Ліцензія НКРЕ на постачання газу може видаватися:

- **за регульованим тарифом** – надається суб'єктам господарювання, які у визначеному регіоні здійснюють діяльність на ринку транспортування газу розподільними трубопроводами, є суб'єктами природної монополії на цьому ринку, відповідно – посідають на ньому монопольне становище (облгази) та мають намір здійснювати постачання газу в межах цього самого регіону;

- **за нерегульованим тарифом** – надається суб'єктам господарювання, які:

(а) **не здійснюють** діяльність на ринку транспортування газу магістральними трубопроводами;

(б) **не здійснюють** діяльність на ринку транспортування газу розподільними трубопроводами в територіальних межах, де мають намір постачати (продавати) газ.

Цю ліцензію може одержати будь-який суб'єкт господарювання, який відповідає зазначеним вимогам, у т.ч. газодобувні компанії (БАТ “Укрнафта”, ДП “Укргазвидобування” та ін.), облгази (крім території, на якій вони здійснюють ліцензовану діяльність з транспортування газу розподільними трубопроводами) та ін.

ДК “Укртрансгаз”, як суб'єкт господарювання, що здійснює ліцензовану діяльність з транспортування газу магістральними трубопроводами і є суб'єктом природної монополії на цьому ринку, **не має права здійснювати діяльність з постачання газу.**

2.2. Встановити, що обсяг постачання газу одним постачальником, разом зі спорідненими суб'єктами господарювання, не має перевищувати 20% загального обсягу споживання газу на території України.

3. ГАЗОВИДОБУВНІ КОМПАНІЇ

3.1. БАТ “Укрнафта”, ДП “Укргазвидобування”, ДАТ “Чорноморнафтогаз” та інші суб'єкти господарювання, що здійснюють видобуток газу на території України, сплачують до Державного бюджету України ренту на видобуток газу.

3.2. Розмір ренти встановлюється державою на рівні, що забезпечує газовидобувним компаніям можливість беззбитково здійснювати постачання (продаж) газу на території України.

3.3. БАТ “Укрнафта”, ДП “Укргазвидобування”, ДАТ “Чорноморнафтогаз” та інші суб'єкти господарювання, що здійснюють видобуток газу на території України та отримали ліцензію НКРЕ на постачання природного газу за нерегульованим тарифом, **вільно продають газ на території України за нерегульованими цінами.**

4. ПОСТАЧАННЯ ГАЗУ ВСІМ КАТЕГОРІЯМ СПОЖИВАЧІВ, КРІМ НАСЕЛЕННЯ

4.1. Будь-який споживач (крім населення) має право придбати газ для власного (кінцевого) споживання у будь-якого постачальника газу.

4.2. Ціна продажу газу постачальника газу за нерегульованим тарифом є вільною, нерегульованою, встановлюється за домовленістю сторін.

4.3. Ціна (в т.ч. тариф на постачання) газу постачальника газу за регульованим тарифом встановлюється НКРЕ.

5. ПОСТАЧАННЯ ГАЗУ НАСЕЛЕННЮ

5.1. Населення (фізична особа-споживач) – купує газ винятково у постачальника газу за регульованим тарифом, територія здійснення ліцензованої діяльності якого охоплює територію, на якій розташоване газове обладнання цього споживача.

5.2. Ціна газу для населення встановлюється НКРЕ.

² Головним видом діяльності компанії є видобуток нафти, супутнім – видобуток газу.

³ На цей час зазначений вид діяльності (постачання газу) вже ліцензується, тому пропонуються лише нові вимоги до потенційних ліцензіатів.

6. ЦІНОУТВОРЕННЯ

Ринок – несумісний з наявністю неринкових цін і перехресним субсидіюванням. Багаторічне використання економічно необґрунтованих цін на газ для більшості учасників газового ринку (для пільгових категорій – населення, бюджетні установи та підприємства “теплокомуненерго” – ціни занижені, для промислових підприємств – завищені і т.ін.) та складне багатоступеневе перехресне субсидіювання, ускладнене непрозорістю фінансових потоків і “ручним управлінням” сектором, викривлює цінові сигнали учасникам ринку та інвесторам, і загалом підриває ринкову економіку. Це, своєю чергою, не лише перешкоджає залученню інвестицій до галузі, але й руйнує щонайменше вітчизняний видобуток газу та житлово-комунальний сектор.

З іншого боку, з огляду на неможливість швидкого впровадження в Україні системи ціноутворення ЄС (більший споживач платить менше – ціна газу для

населення є вищою, ніж для промисловості), потрібно забезпечити поступовий перехід на ринкові ціни для населення шляхом запровадження простої і підконтрольної системи субсидіювання, а надалі – винятково адресних субсидій.

З метою поступового переходу населення на ринкові ціни на газ і недопущення значного погіршення соціально-економічних умов життя найменш захищених верств населення, на I етапі реформування ринку газу доцільно **ціну газу для населення** встановити на рівні, нижчому від ринкової, і поступово, протягом кількох років підвищувати цю ціну до рівня ринкової.

Ціна газу для населення встановлюється НКРЕ.

Кошти, недоотримані внаслідок продажу населенню газу за нижчою ціною, відшкодовуються за рахунок збільшення ціни газу для інших категорій споживачів (врізка “*Варіанти перехресного субсидіювання населення за рахунок інших споживачів на I етапі реформування ринку газу*”).

ВАРІАНТИ ПЕРЕХРЕСНОГО СУБСІДІЮВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ЗА РАХУНОК ІНШИХ СПОЖИВАЧІВ НА I ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ РИНКУ ГАЗУ

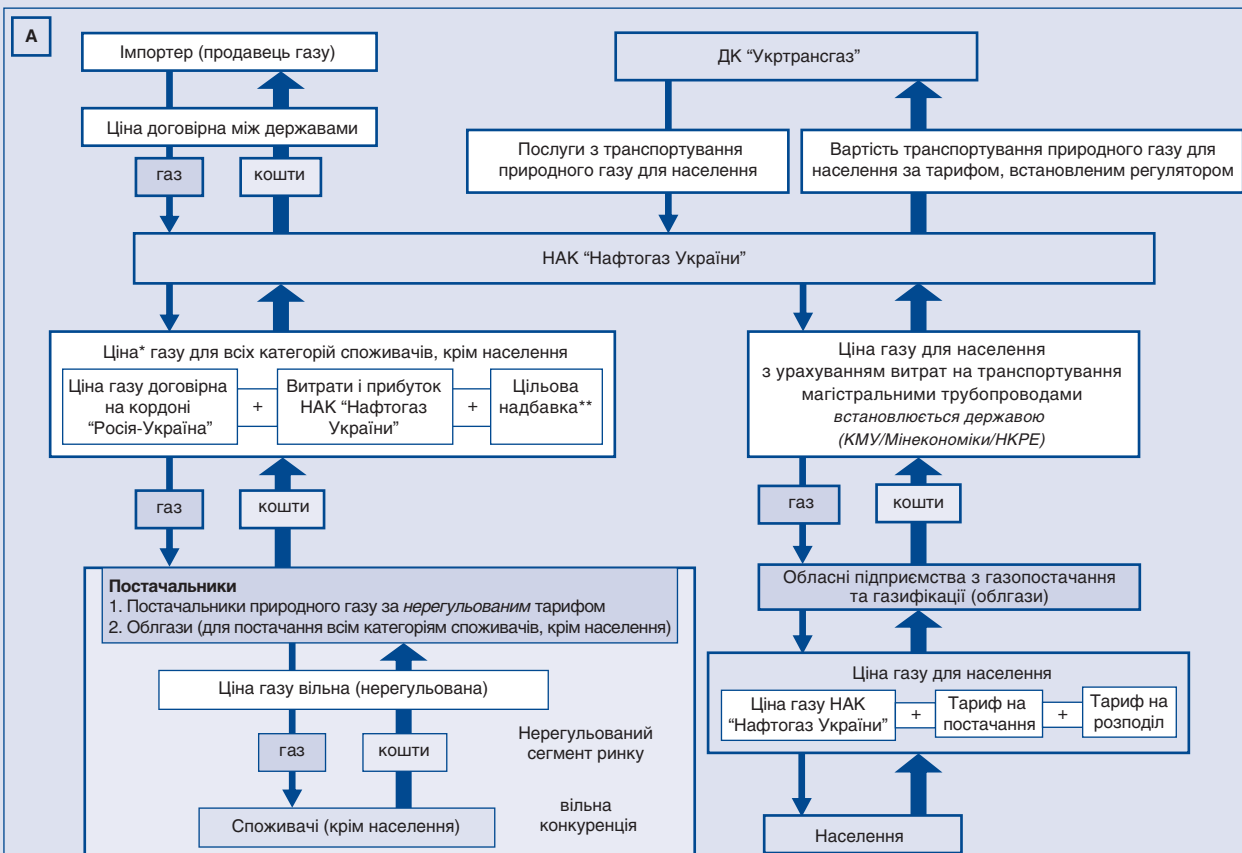
ВАРІАНТ 1 (Схема А)

Використання в якості джерела субсидіювання населення цільової надбавки на ціну імпортного газу, який продає НАК “Нафтогаз України” всім споживачам, крім самого населення (тобто за винятком обсягів, які продаються облгазам для наступного продажу населенню).

У цьому випадку цільова надбавка залишається у НАК “Нафтогаз України”.

На “Схемі продажу імпортного газу: I етап реформування газового ринку” показані відносини між суб’єктами ринку в межах цього варіанта субсидіювання населення. Пояснення розрахунків ціни наводяться в тексті.

Схема продажу імпортного газу: I етап реформування газового ринку

* Відпускна ціна на природний газ НАК “Нафтогаз України”.

** Цільова надбавка до ціни на природний газ НАК “Нафтогаз України”.

1.1. Ціни на газ, який продає НАК "Нафтогаз України", крім ціни газу для населення, встановлює НКРЕ.

1.2. Ціна газу розраховується НКРЕ за формулою:

$$Ц_{\text{в}} = Ц_{\text{д}} + В + ЦН, \text{ де:}$$

$Ц_{\text{в}}$ – відпускна ціна на газ НАК "Нафтогаз України";

$Ц_{\text{д}}$ – договірна ціна газу між Україною та Росією, за якою НАК "Нафтогаз України" купує газ за імпортом на підставі відповідних контрактів (угод);

$В$ – витрати НАК "Нафтогаз України", пов'язані з оптовим продажем газу;

$ЦН$ – цільова надбавка до ціни газу. Встановлюється на рівні, що забезпечує відшкодування НАК "Нафтогаз України" витрат, пов'язаних з недоотриманням коштів внаслідок продажу населенню газу за нижчою ціною

1.3. Поступове підвищення ціни на газ для населення відбувається з одночасним зменшенням цільової надбавки в ціні газу, який продає НАК "Нафтогаз України" для всіх інших категорій споживачів.

ВАРІАНТ 2 (Схема Б)

Цільова надбавка, на відміну від Варіанта 1 перераховується до Державного бюджету; з бюджету – виділяються об'єкти для компенсації різниці між ціною, за якою НАК "Нафтогаз України" продає їм газ, і ціною, встановленою державою для населення (за регульованим тарифом). ("Схема продажу імпортованого газу: I етап реформування газового ринку").

2.1. Ціни на газ, який продає НАК "Нафтогаз України", встановлює НКРЕ.

2.2. Ціна на газ, який НАК "Нафтогаз України" продає ліцензіатам з постачання газу за регульованим тарифом для наступного його продажу населенню, розраховується за формулою:

$$Ц_{\text{вн}} = Ц_{\text{д}} + В, \text{ де:}$$

$Ц_{\text{вн}}$ – відпускна ціна на газ НАК "Нафтогаз України" для ліцензіатів з постачання газу за регульованим тарифом для наступного його постачання населенню;

$Ц_{\text{д}}$ – договірна ціна газу між Україною та Росією, за якою НАК "Нафтогаз України" купує газ за імпортом на підставі відповідних контрактів (угод);

$В$ – витрати НАК "Нафтогаз України", пов'язані з оптовим продажем газу

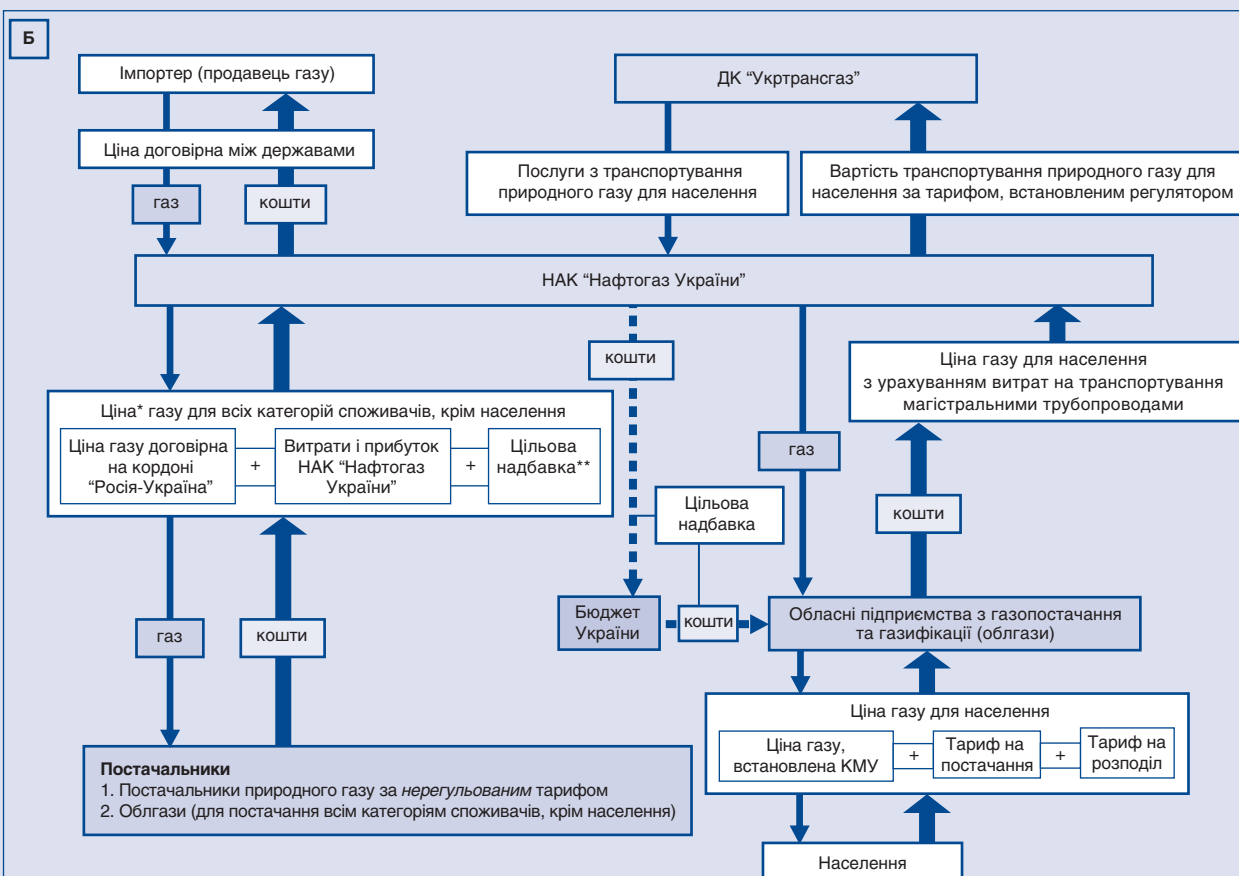
2.3. Ціна на газ для всіх категорій споживачів, крім населення, розраховується за формулою, наведеною в п.1.2.

2.4. Ціна, за якою НАК "Нафтогаз України" продає газ ліцензіатам з постачання газу за регульованим тарифом для наступного його постачання населенню, відрізняється від ціни газу для всіх інших категорій споживачів на розмір цільової надбавки.

2.5. Цільова надбавка сплачується до Державного бюджету України.

2.6. Ліцензіати з постачання газу за регульованим тарифом постачають газ населенню (споживачу - фізичній особі) за ціною, встановленою за формулою:

Схема продажу імпортованого газу: I етап реформування газового ринку

* Відпускна ціна на природний газ НАК "Нафтогаз України".

** Цільова надбавка до ціни на природний газ НАК "Нафтогаз України".

$$C_{\text{нас}} = C_{\text{НКРЕ}} + T_{\text{п}} + T_{\text{тр}} + T_{\text{роз}}, \text{ де:}$$

$C_{\text{нас}}$ – відпускна ціна, за якою ліцензіат постачає (продає) газ населенню (споживачу – фізичній особі);

$C_{\text{НКРЕ}}$ – встановлена НКРЕ ціна газу для населення (споживачів – фізичних осіб);

$T_{\text{п}}$ – встановлений НКРЕ тариф на постачання газу;

$T_{\text{тр}}$ – встановлений НКРЕ тариф на транспортування газу магістральними трубопроводами;

$T_{\text{роз}}$ – встановлений НКРЕ тариф на розподіл газу розподільними трубопроводами

2.7. Кошти, отримані від населення за транспортування газу магістральними трубопроводами на підставі відповідних договорів (угод), перераховуються **ліцензіатом з постачання газу за регульованим тарифом ліцензіату з транспортування газу магістральними трубопроводами**.

2.8. Різниця між ціною $C_{\text{ви}}$ (п.2.2), за якою ліцензіат з постачання газу за регульованим тарифом купив газ у НАК “Нафтогаз України” для наступного його продажу населенню, і ціною $C_{\text{кму}}$ (п.2.6), встановленою Кабінетом Міністрів України на газ для населення (споживачів – фізичних осіб), відшкодовується цьому ліцензіату з Державного бюджету з коштів, отриманих від ренти і цільової надбавки на газ.

ВАРІАНТ 3 (Схема В)

На відміну від попередніх варіантів, як джерело субсидювання населення використовуються рентні платежі на видобуток газу в Україні та цільова надбавка не на ціну імпортного газу, а на тариф на транспортування газу (як імпортного, так і вітчизняного видобутку) магістральними трубопроводами. Цільова надбавка перераховується до Державного бюджету (“Схема продажу газу: І етап реформування газового ринку”).

3.1. Ціни на газ, який продає НАК “Нафтогаз України”, встановлює НКРЕ.

3.2. Ціна, за якою НАК “Нафтогаз України” здійснює оптовий продаж газу, є єдиною, однаковою для всіх постачальників газу, які купують газ у НАК “Нафтогаз України”, і розраховується НКРЕ за формулою:

$$C_{\text{в}} = C_{\text{д}} + B, \text{ де:}$$

$C_{\text{в}}$ – відпускна ціна на газ НАК “Нафтогаз України”;

$C_{\text{д}}$ – договірна ціна газу між Україною і Росією, за якою НАК “Нафтогаз України” купує газ за імпортом на підставі відповідних контрактів (угод);

B – витрати НАК “Нафтогаз України”, пов’язані з оптовим продажем газу

3.3. За надання послуг з транспортування газу магістральними трубопроводами споживачі/постачальники сплачують вартість цих послуг, яка складається з **Тарифу на транспортування газу магістральними трубопроводами**, встановленого НКРЕ, та цільової надбавки, встановленої НКРЕ (або Кабінетом Міністрів України за поданням НКРЕ) для всіх категорій споживачів, крім населення.

3.4. Ліцензіати з постачання газу за регульованим тарифом мають право купувати газ для його наступного продажу всім категоріям споживачів, у т.ч. населенню, як у НАК “Нафтогаз України”, так і в будь-якого постачальника газу.

3.5. Ліцензіати з постачання газу за регульованим тарифом постачають газ населенню (споживачам – фізичним особам) за ціною, встановленою за формулою:

$$C_{\text{нас}} = C_{\text{НКРЕ}} + T_{\text{п}} + T_{\text{тр}} + T_{\text{роз}}, \text{ де:}$$

$C_{\text{нас}}$ – відпускна ціна, за якою ліцензіат постачає (продає) газ населенню (споживачу – фізичній особі);

$C_{\text{НКРЕ}}$ – встановлена НКРЕ ціна газу для населення (споживачів – фізичних осіб);

$T_{\text{п}}$ – встановлений НКРЕ тариф на постачання газу;

$T_{\text{тр}}$ – встановлений НКРЕ тариф на транспортування газу магістральними трубопроводами;

$T_{\text{роз}}$ – встановлений НКРЕ тариф на розподіл газу розподільними трубопроводами

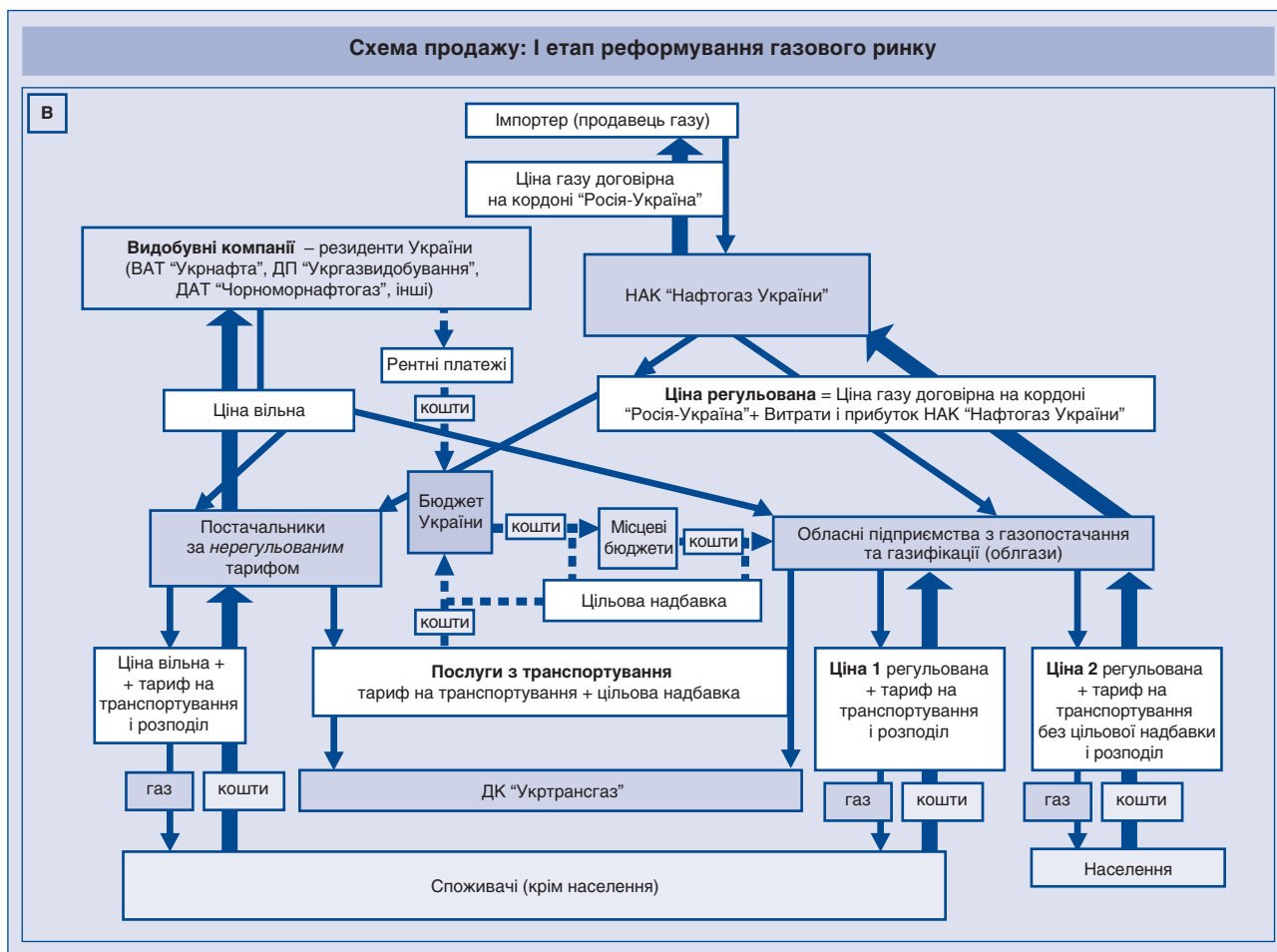
3.6. Кошти, отримані від населення за транспортування газу магістральними трубопроводами на підставі відповідних договорів (угод), перераховуються **ліцензіатом з постачання газу за регульованим тарифом ліцензіату з транспортування газу магістральними трубопроводами**.

3.7. Різниця між ціною, за якою ліцензіат з постачання газу за регульованим тарифом купив газ для наступного його продажу населенню, і ціною $C_{\text{НКРЕ}}$ (п.3.5.), встановленою НКРЕ на газ для населення (споживачів – фізичних осіб), розраховується за формулою:

$$C = C_{\text{в}} - C_{\text{НКРЕ}}, \text{ де:}$$

$C_{\text{в}}$ – відпускна ціна на газ НАК “Нафтогаз України”

та відшкодовується цьому ліцензіату з Державного бюджету з коштів, отриманих від ренти та цільової надбавки до тарифу на транспортування газу.

Наведені варіанти джерел формування коштів для субсидіювання цін на газ для населення і схем накопичення та руху цих коштів можуть поєднуватися – частково або повністю. Вибір базового варіанта потребує детальних економічних розрахунків грошових потоків на цьому сегменті ринку, інформації щодо цін на імпортований газ, економічних можливостей держави компенсувати певну частку вартості газу населенню тощо. Найбільш доцільним видається використання як рентних платежів на видобуток газу (частково схема Г), так і цільової надбавки на ціну імпортованого газу (схема Б). У цьому випадку економічне навантаження буде розподілене між споживачами газу (крім населення) та газовидобувними компаніями. Проте, для аргументації цього твердження, необхідні детальні розрахунки, в т.ч. і собівартості видобутку газу, рентабельності промислових підприємств тощо.

II етап (2-3 роки)

Другий етап реформування передбачає припинення перехресного субсидіювання та чіткого визначення державою категорії споживачів - фізичних осіб, які мають право на отримання субсидій з метою часткової компенсації витрат, пов'язаних з купівлею газу.

Цей етап реформування доцільно запроваджувати через 3-4 роки після початку реформування газового сектору. Це дасть можливість, *по-перше*, суб'єктам ринку газу адаптуватися до роботи в нових умовах – як постачальникам, так і споживачам. *По-друге*, протягом цього часу необхідно забезпечити постійний державний моніторинг ринку за визначеними параметрами та, в разі необхідності, внести корективи в заходи наступних етапів реформування.

Постачання газу

Джерелами наповнення Державного бюджету для компенсації вартості газу визначеним державою категоріям населення є рентні платежі та цільова надбавка на тариф з транспортування газу магістральними газопроводами ("Схема продажу газу: II етап реформування газового ринку" (схема Г)).

Для відшкодування витрат Державного бюджету на компенсацію вартості газу визначеним категоріям населення може бути використана цільова надбавка до ціни імпортованого газу ("Схема продажу імпортованого газу: II етап реформування газового ринку" (схема Д)).

1. Ліцензії з постачання газу за регульованим тарифом постачають газ населенню (споживачу - фізичній особі) за ціною, встановленою НКРЕ за формулою:

$$C_{\text{нас}} = C_{\text{придб}} + T_n + T_{\text{тр}} + T_{\text{роз}}, \text{ де}$$

$C_{\text{нас}}$ – відпускна ціна, за якою ліцензіат постачає (продає) газ населенню (споживачу - фізичній особі);

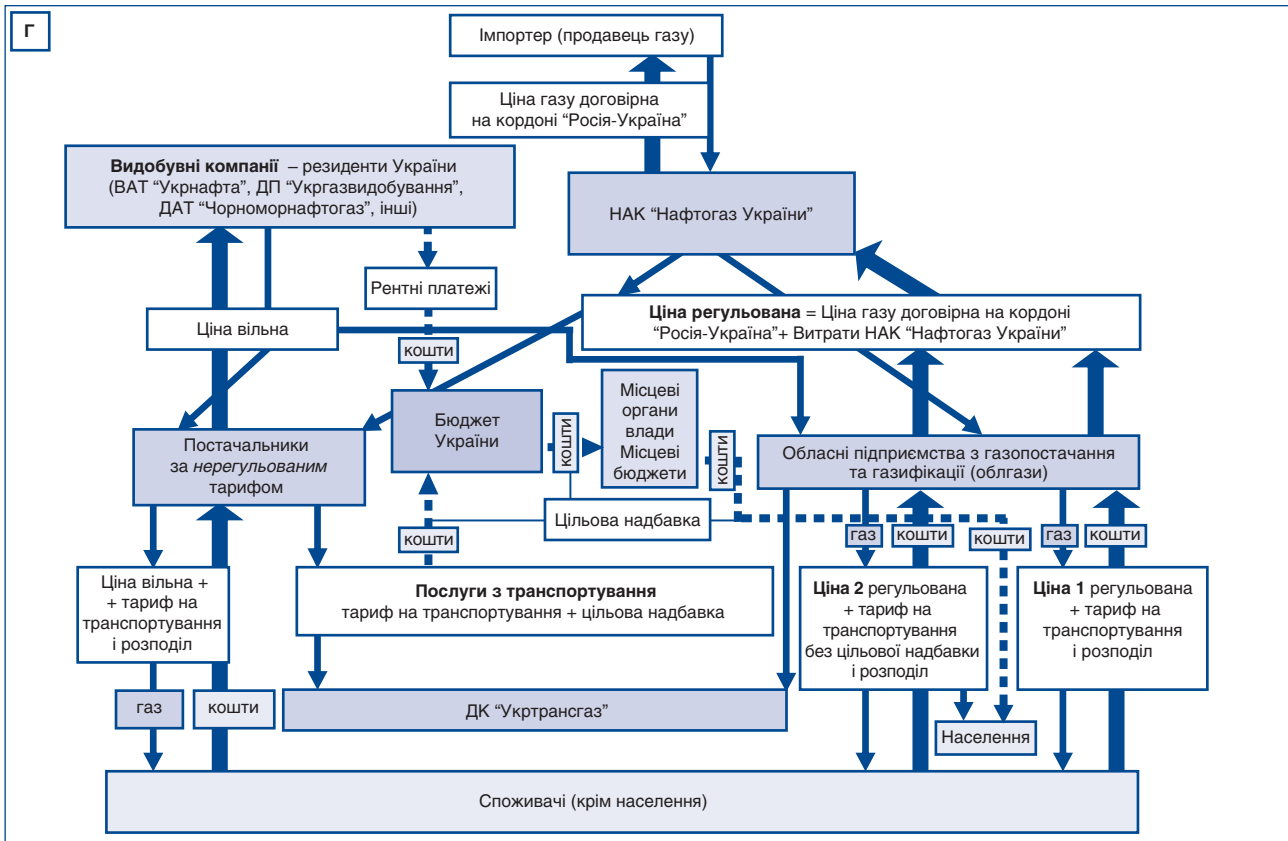
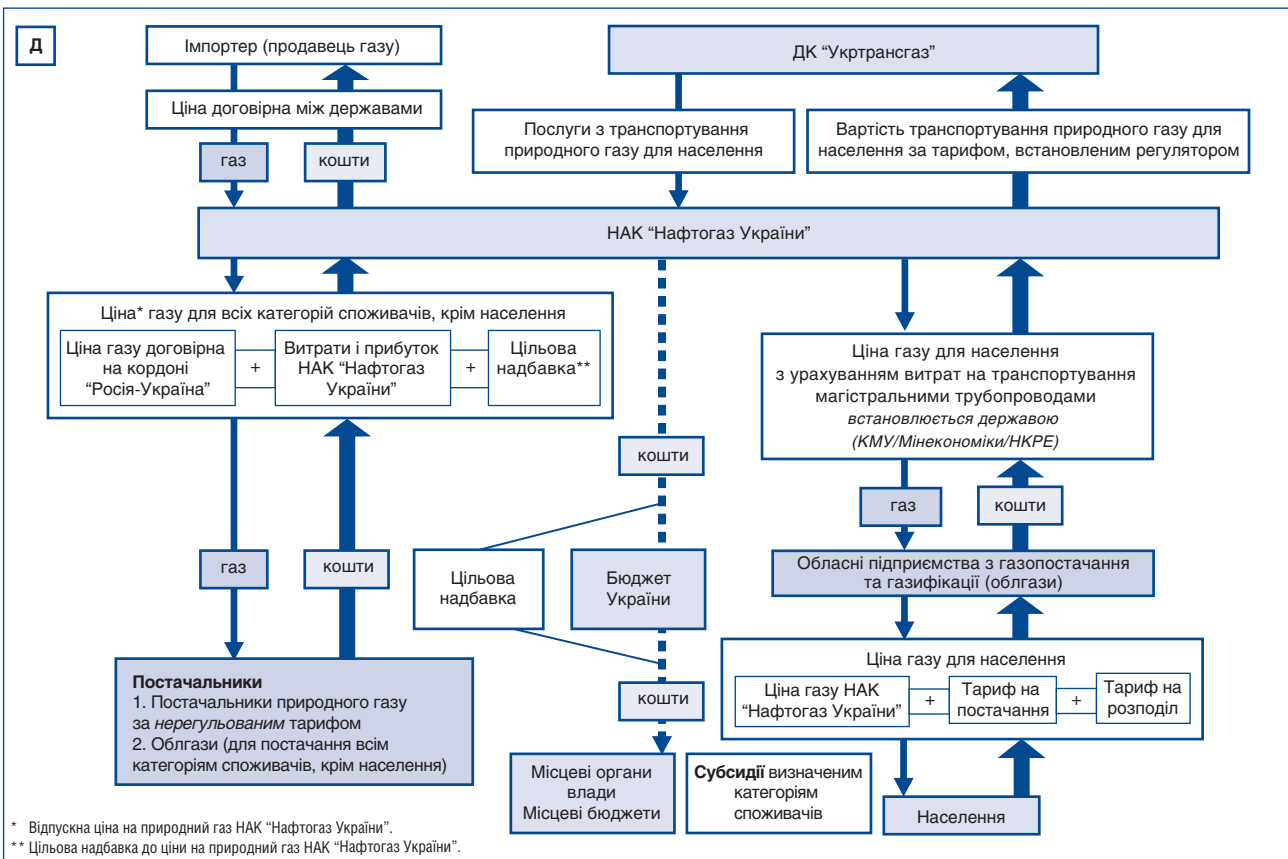
$C_{\text{придб}}$ – ціна, за якою ліцензіат купив газ, але не вище, ніж відпускна ціна НАК "Нафтогаз України";

T_n – встановлений НКРЕ тариф на постачання газу;

$T_{\text{тр}}$ – встановлений НКРЕ тариф на транспортування газу магістральними трубопроводами;

$T_{\text{роз}}$ – встановлений НКРЕ тариф на розподіл газу розподільними трубопроводами

2. Визначені державою категорії споживачів - фізичних осіб отримують субсидії з місцевих бюджетів з метою часткової компенсації витрат, пов'язаних з купівлею газу.

Схема продажу газу: II етап реформування газового ринку

Схема продажу імпортного газу: II етап реформування газового ринку

* Відпущена ціна на природний газ НАК "Нафтогаз України".

** Цільова надбавка до ціни на природний газ НАК "Нафтогаз України".

III етап (2-3 роки)

Третій етап реформування передбачає мінімізацію державного регулювання цін на газ та поступове забезпечення вільного обрання постачальника газу всіма категоріями споживачів. Відносини між учасниками ринку на цьому етапі показані на *“Схемі продажу газу: III етап реформування газового ринку”*.

1. Постачання газу

1.1. На III етапі реформування кожен споживач – як фізична, так і юридична особа, має право вільно обрати постачальника газу.

1.2. Постачання газу мають право здійснювати суб'єкти господарювання, які мають відповідну ліцензію НКРЕ на постачання газу.

1.3. Ліцензіат з розподілу газу (облгаз) має право одержати ліцензію НКРЕ на постачання газу і здійснювати відповідно діяльність з постачання газу на території України, крім території, на якій він здійснює ліцензовану діяльність з розподілу газу.

2. Державне регулювання

Державне регулювання на цьому етапі має поширюватися на:

(а) тарифи на послуги природних монополій:

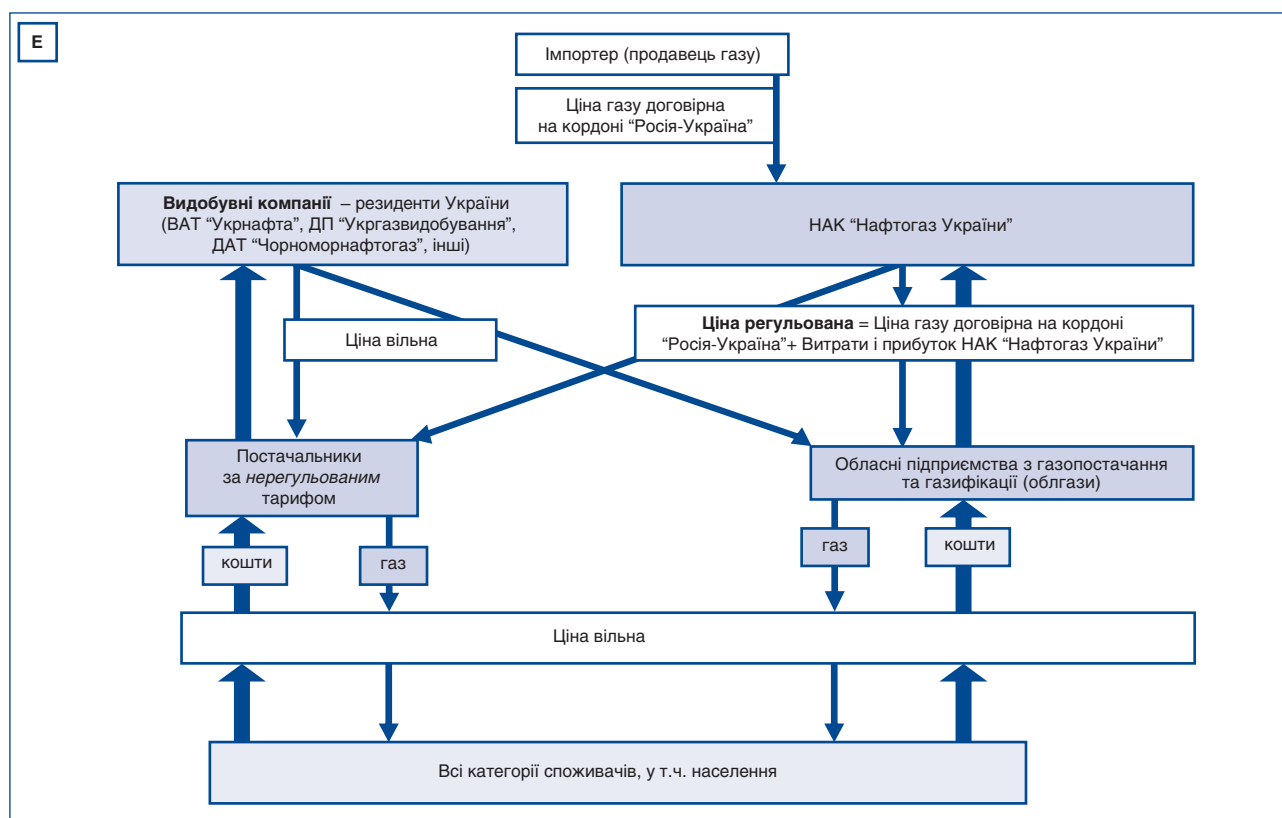
- транспортування газу магістральними трубопроводами;
- транспортування газу розподільними трубопроводами;
- зберігання газу;

(б) ціну газу, який продає НАК “Нафтогаз України” як монопольне утворення.

Наведені етапи реформування ринку газу як за термінами, так і за напрямками не є вичерпними. Щодо термінів реалізації реформи ринку газу, то вони можуть бути навіть скорочені. Зокрема тому, що в Україні не виникне труднощів у відносинах держави та великих приватних газових компаній (як це є у країнах ЄС), оскільки лівова частка українського газового сектору належить державі. Стосовно напрямів реформування доцільно відзначити, що вони повинні супроводжуватися суттєвими змінами чинного законодавства в багатьох суміжних сферах, наприклад, у надрокористуванні, оподаткуванні тощо. Отже, наведені заходи є фрагментом загальних системних реформ газового і суміжних секторів економіки України, які ще необхідно детально розробити на загальнодержавному рівні.

Схема продажу газу: III етап реформування газового ринку

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ У НАФТОГАЗОВІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ПРОПОЗИЦІЇ З ПОКРАЩЕННЯ

Патрік ВАН ДАЕЛЕ,
голова компанії “Шелл” в Україні

Український Уряд стоїть сьогодні перед критичними альтернативами вибору стратегії, спрямованої на забезпечення надійності енергопостачання. Очевидно, що так звані “легкі” запаси нафти й газу в Україні були значною мірою розроблені, і видобуток із цих зрілих родовищ загалом зменшується. Ресурси, що залишилися, буде важче відшукати та розробити, оскільки вони знаходяться на великих глибинах (як на суші, так і на морі), є нетрадиційними та потребують новітніх методів видобутку. Успішне розблокування цих “складних” ресурсів надасть Україні унікальну можливість підвищити енергетичну незалежність країни та забезпечити стабільний розвиток її енергетичного сектору.

Введення таких складних родовищ в експлуатацію вимагатиме інтегрованого вирішення комплексних технічних завдань, значного і стабільного інвестування протягом багатьох років, передових технологічних досягнень та кваліфікованих кадрів. В Україні жодна компанія не має фінансових, технічних і кадрових ресурсів для самостійної розробки таких складних покладів. Компанія “Шелл” переконана, що національні та міжнародні нафтогазові компанії мають співпрацювати в напрямі розробки складних покладів нафти і газу в Україні. Таке співробітництво поєднає найкращі досягнення та можливості обох сторін, і тому має активно заохочуватися на державному рівні.

“Шелл” висуває ряд пропозицій з підвищення привабливості України для інвестицій в енергетичний сектор.

Перш за все, інвесторам необхідне стабільне законодавство – зокрема тому, що реалізація проєктів розробки покладів газу та нафти триває багато років, і ще більше часу потрібно для того, щоб ці проєкти приносили прибуток. Нинішня ситуація, за якої умови пошуку та розробки регулюються щорічним Законом про бюджет, не стимулює надходження інвестицій. Така ситуація додатково ускладнюється неузгодженостями в положеннях головних законодавчих актів, що регулюють сектор нафти і газу (Кодекс України “Про надра”, Закон України “Про нафту і газ”, відповідні документи Кабінету Міністрів України). Ці положення є двозначними та можуть тлумачитися по-різному. Для заохочення інвестицій необхідна стабільна та послідовна законодавча платформа.

Ми вважаємо, що для успішного розвитку українського законодавства необхідно послідовно

працювати в напрямі його гармонізації з найкращими світовими практиками. Це сприятиме вдосконаленню різноманітних законодавчих актів, зробить їх більш послідовними і стабілізує різні частини нормативної бази шляхом фіксації її положень у законах, включаючи:

- перелік підстав для скасування та відкликання ліцензій на користування надрами;
- прозорість підстав для отримання ліцензій (правила та умови для тендерів та аукціонів);
- процедуру надання та передачі ліцензій на користування надрами і процедуру проведення аукціонів.

Як тільки таке законодавче поле буде створено, доцільно запровадити регулярні конкурси з надання ліцензій на пошуково-розвідувальні роботи, надаючи інвесторам максимально повний пакет

необхідної інформації для оцінки запропонованих ділянок. Це, в кінцевому результаті, дасть можливість залучення до конкурсу більшого числа потенційних інвесторів і посилить конкуренцію. Враховуючи ситуацію на глобальних фінансових ринках, угоди про розподіл продукції (УРП) стають навіть більш доречними та необхідними для України, вони повинні стати основним юридичним механізмом для побудови партнерства між державою та інвесторами, особливо щодо робіт на морських ділянках. Вважаємо, що світовий досвід у цій сфері допоможе українському Уряду сформувати більш збалансовану політику стосовно УРП.

Критичним для успішного проведення конкурсів є визначення розмірів ліцензійних площ. Для розвіданих площ з вичерпаними запасами так званих “легких” покладів і в нерозвіданих басейнах інвестори очікують на доступ до ліцензій великого розміру. У так званих “зрілих” районах, які розроблялися протягом багатьох десятиліть і які зараз знаходяться на стадії спаду видобутку (як, наприклад, Дніпрово-Донецький басейн), лише комплексний аналіз даних стосовно саме великих площ створить підстави для нових геологічних концепцій і дасть можливість відкрити нові поклади вуглеводнів. Стосовно таких площ необхідно розглянути можливість скасування нинішніх обмежень у розмірі ліцензій в 500 км².

У нерозвіданих глибоководних районах (як, наприклад, Чорне море) лише великі розміри пошуково-розвідувальних ліцензійних площ можуть забезпечити необхідний баланс між ризиками та можливістю відкриття родовищ і посилять конкуренцію під час

конкурсу. Як тільки присутність вуглеводнів буде доведена, то під час наступних конкурсів розміри ліцензійних ділянок можуть бути зменшені.

Така практика з успіхом використовується у світі. Іноземні інвестори та уряди з відповідним досвідом готові співпрацювати з Україною та ділитися досвідом успішних процедур і правил передачі прав на надрокористування. Такий діалог гарантуватиме передачу Україні найкращої світової практики.

Удосконалення у сфері ліцензування привабить інвесторів до сектору геологорозвідки та видобутку. Однак, це доцільно зробити в тісному зв'язку з лібералізацією ринку газу. Компанія “Шелл” в Україні вважає, що необхідно поступово послабити контроль над цінами на природний газ, щоб стимулювати конкуренцію та інвестиції, водночас захищаючи найбільш уразливі верстви суспільства протягом цього процесу. Законодавство, що стосується цін на природний газ, повинно бути більш чітко сформульовано, щоб гарантувати недискримінаційні конкурентні умови (“конкурентне середовище”) для всіх учасників ринку. Це забезпечить подальше заохочення для інвесторів і полегшить прозору роботу Національної комісії регулювання електроенергетики України.

“Шелл” вірить, що Україна має багато можливостей для підвищення рівня енергетичної безпеки. Ми переконані, що правильне поєднання регулятивних заходів у галузі та заохочення співробітництва між державою та інвесторами дасть необхідний стимул для підвищення рівня інвестицій в успішну розробку вуглеводневого ресурсу України.

Підсумовуючи сказане:

- *успішна розробка “складних” ресурсів газу та нафти дасть Україні унікальну можливість підвищити енергетичну незалежність країни та забезпечити стабільний розвиток її енергетичного сектору;*
- *співробітництво національних і міжнародних нафтогазових компаній поєднає найкращі досягнення та можливості обох сторін для пошуку складних покладів в Україні. Таке партнерство має активно заохочуватися на державному рівні;*
- *для заохочення інвестицій необхідна стабільна та послідовна законодавча платформа;*
- *доцільно запровадити регулярні конкурси з надання ліцензій на пошуково-розвідувальні роботи, надаючи інвесторам максимально повний пакет необхідної інформації для оцінки запропонованих ділянок. Визначення розмірів ліцензійних площ є критичним для успішного проведення конкурсів. При цьому необхідно враховувати стадію вивченості району;*
- *удосконалення у сфері ліцензування доцільно робити в тісному зв'язку з лібералізацією ринку газу.* ■

ЗАВИСИМОСТЬ НЕЗАВИСИМЫХ*

Станислав ПРИТЧИН,
независимый эксперт по международной
энергетической политике, Россия

Россия и Украина – две ближайшие в историческом, культурном, этническом смыслах страны – переживают непростой период взаимоотношений. И без того напряженный диалог суверенных государств обострился в 2004г. после Оранжевой революции, когда новая украинская элита попыталась переориентировать внешнюю политику страны на западное направление. Насколько оправдан этот вектор и полностью ли он соответствует национальным интересам Украины – вопрос для общественной, научной и политической элиты страны. Очевидно другое: взять и разорвать связи с Россией, при всем желании, Киеву не удастся, слишком много сфер, где двусторонние отношения являются залогом стабильности, динамичного развития обеих стран. Взаимные экономические интересы и производственная кооперация, растущий в последние годы товарооборот, многочисленные родственные связи между народами двух стран заставляют руководителей искать пути для компромисса.

Отдельная тема – газовое сотрудничество между Россией и Украиной. Исторически сложилось так, что Россия экспортирует через Украину 80% газа в ЕС, в свою очередь Украина импортирует из России или через ее территорию около 75% газа. Такая серьезная взаимозависимость двух стран теоретически должна обеспечивать баланс интересов Москвы и Киева. Но каждая из сторон считает, что ее стратегический ресурс (у Украины – транзитные возможности, у России – газ) более ценный, и партнер должен платить больше. В результате одна из ключевых сфер сотрудничества превратилась в главный источник проблем для двусторонних отношений. Более того, финансовая и политическая значимость торговли газом фактически вывела эту сферу за рамки официальных двусторонних отношений. Ценовая политика, условия реэкспорта, продажи газа на внутреннем украинском рынке, транзитные тарифы – все эти вопросы решаются путем закрытых переговоров с использованием сомнительных непрозрачных схем, о которых общественности остается только догадываться.

Но в последнее время появляются предпосылки для изменения ситуации. Резкое понижение мировых цен на энергоресурсы, сложные политические игры в Украине, судя по всему, создают определенные условия для вывода газового сотрудничества из тени и создания прозрачной долгосрочной и взаимовыгодной базы для стабильных отношений соседей. Именно так были восприняты аналитиками обеих стран итоги визита Премьер-министра Украины Ю.Тимошенко в Москву и ее переговоры по газовой тематике с российским коллегой В.Путиным.

Газотранспортная система Украины – стратегический ресурс страны

Газотранспортная система (ГТС) Украины имеет стратегическое значение не только для самой страны, но и для России и ЕС. Благодаря своему выгодному географическому положению, ГТС является главным

связующим звеном между поставщиками газа, Россией и центральноазиатскими республиками, и главным потребителем – Европейским Союзом.

Через территорию Украины в 2007г. было транспортировано 112,1 млрд. м³ газа (в 2006г. – 113,8, 2005г. – 121,5), что составляет около 80% российских экспортных поставок газа в ЕС.

* Подается мовой оригіналу

Компания каждый год транспортирует для потребителей Украины около 70 млрд. м³ и транзитом через свою газотранспортную систему в страны Западной и Центральной Европы – 110-120 млрд. м³ природного газа. По официальным данным, НАК “*Нафтогаз України*” имеет техническую возможность увеличения транзита газа в страны Центральной и Западной Европы до 140 млрд. м³ в год без расширения газотранспортной системы.

Важным технологическим элементом газотранспортной системы являются 13 подземных газохранилищ с активным объемом около 30 млрд. м³. Сеть подземного хранения газа включает четыре комплекса: Западно-украинский, Киевский, Донецкий и Южноукраинский. Максимальный возможный отбор при полном заполнении подземных хранилищ газа может достигнуть 250 млн. м³ в сутки.

Таким образом, очевидна серьезная зависимость России в вопросе экспорта сырья в ЕС. Именно поэтому внешнеполитические ориентиры украинской элиты, внутренняя политическая стабильность страны и самое главное – конструктивные отношения с Россией так важны для Москвы.

Украина стремится обеспечить свою энергобезопасность

В свою очередь, Украина является одним из крупнейших европейских рынков газа. Внутреннее потребление составило в 2005г. 76,5 млрд. м³, в 2006г. – 73,9, в 2007г. – 69,8. И главная проблема Киева заключается в том, что добыча в самой Украине в 2006г. составила лишь 21 млрд. м³, а в 2007г. – всего 20,6 млрд. м³. То есть, большую часть, почти 74% всего потребляемого

газа или 56,5 млрд. м³ газа, приходится импортировать из России или через нее. Импорт российского газа в 2005г. составил 16,5 млрд. м³. Из Туркменистана, Казахстана и Узбекистана через Россию было импортировано 40 млрд. м³ газа.

Налицо серьезная привязанность Украины в энергетической сфере к России. Нельзя сказать, что такая ситуация устраивает руководство страны. Украинские политики считают, что энергетическая зависимость от России – это вопрос политической зависимости от Москвы. Правительство Украины намерено за счет целого комплекса мер снизить эту зависимость. Предполагается принять стратегию снижения высокой энергоемкости экономики и повысить эффективность используемого газа. Также Киев рассчитывает за счет освоения черноморского и азовского шельфов увеличить собственную добычу природного газа. Кроме того, планируется активно развивать атомную энергетику и тепловую генерацию с большим использованием угля. Время от времени появляются глобальные альтернативные проекты газопроводов наподобие “Белого потока” или планы создания инфраструктуры для импорта сжиженного газа. Проблема заключается лишь в том, что о соответствующих планах заявляет уже не первое и не второе правительство Украины за последние несколько лет, вот только в реальную плоскость намерения и проекты пока не переходят. Поэтому, кто бы ни пришел к власти в Украине, он будет вынужден решать проблему энергоснабжения страны, договариваясь с Россией.

“Газпром” не ищет легких путей

Москва приняла и активно реализует стратегию снижения зависимости от транзитных стран, в т.ч. от Украины, при экспорте сырья на европейские рынки. В настоящее время “Газпром” вместе с европейскими партнерами намерен проложить два подводных газопровода – Северный (*Nord Stream*) и Южный потоки (*South Stream*). Первый должен соединить Россию и Германию по дну Балтийского моря. Планируется, что строительство первой ветки *Nord Stream* завершится в 2011г. Ее мощность составит 27,5 млрд. м³ природного газа в год. На втором этапе планируется удвоение пропускной способности до 55 млрд. м³ в год за счет сооружения второй, параллельной линии газопровода, которая будет запущена в 2012г. Ресурсной базой для газопровода должно стать Южнорусское месторождение (запасы – 700 млрд. м³) и на более поздней стадии – Штокмановское месторождение.

Второй проект должен соединить по дну Черного моря Новороссийск и болгарский порт Варна, далее маршрут газопровода пройдет через Балканский полуостров до Италии и Австрии. Пропускная способность составит 30 млрд. м³. Ввод в эксплуатацию подводного участка газопровода намечен на 2013г. К настоящему моменту соглашение о присоединении к проекту подписали Болгария, Венгрия, Италия и Сербия. Правда, наиболее экономически обоснованный маршрут газопровода пролегает по украинскому шельфу черноморского дна, поэтому в любом случае Москве придется согласовывать определенные моменты прокладки трубы и искать компромисс с Киевом.

Таким образом, руководство “Газпрома”, пытаясь снизить свою зависимость в вопросе газового экспорта от стран-транзитеров, готово вкладывать десятки миллиардов долларов в обходные маршруты. И уже к 2015г. у России появится возможность экспортировать более 80 млрд. м³ газа в обход ГТС Украины и других традиционных транзитных стран. Такая стратегия позволит российскому монополисту снизить зависимость намного, но не совсем. Большая часть газа в ЕС по существующим и будущим контрактам все равно будет транспортироваться через Украину.

Оптимистичные итоги визита Премьера

Российско-украинские отношения в газовой сфере на протяжении своей недолгой истории были сопряжены с массой коррупционных скандалов, “серых” и “черных” схем покупки-продажи сырья на внутреннем украинском рынке, его реэкспорта в Европу. При взгляде со стороны, возникает ощущение, что сотрудничество в газовой сфере существует как бы вне реалий официальных торгово-экономических отношений. Тема поставок газа всегда являлась крайне политизированной и решалась по-своему при каждом новом правительстве и президенте обеих стран. Возможно, на каком-то этапе такая форма сотрудничества была оправдана, или, по крайней мере, отвечала существующим условиям. Но ситуация меняется. Глобальный рост цен на энергоносители, мировой финансовый кризис ставят игроков энергетического рынка в новые условия. Для нормальной работы этой капиталоемкой сферы необходимы публичность, прозрачность, предсказуемость межгосударственных договоренностей и деятельности компаний. А это означает, что России и Украине и их энергетическим хозяйствующим субъектам нужно переходить на новые, общепринятые правила игры. В тоже время нельзя не отметить, что сложившаяся практика ведения дел не отвечает ни российским, ни украинским национальным интересам. Последние новости дают надежду, что в ближайшее время ситуация будет меняться к лучшему.

В ходе состоявшегося в начале октября 2008г. визита главы Кабинета Министров Украины Ю.Тимошенко в Москву и проведенных ею переговоров с Премьер-министром РФ В.Путиным были достигнуты революционные, в случае их реализации, результаты для российско-украинских отношений в газовой сфере.

По итогам встречи был подписан соответствующий меморандум между правительствами двух стран, содержащий семь пунктов. Первый из них подразумевает переход с 1 января 2009г. на “прямые долгосрочные отношения ОАО “Газпром” и НАК “Нафтогаз” в вопросе поставок газа на Украину”. Таким образом, из системы продажи российского газа Украине исключается компания-посредник “РосУкрЭнерго”. При этом, в документе признается наличие долга Украины, но не конкретизируется его размер. Второе положение договоренностей говорит о трехгодичном переходном периоде на рыночные цены на газ и транзитные платежи.

Еще одним важным пунктом меморандума является положение, что именно “Нафтогаз” будет единым импортером газа, предназначенного для потребителей Украины.

Следующий пункт подразумевает совместный экспорт излишков газа, закаченных в летний период в газовые хранилища. Договоренности премьеров должны стать основой для соответствующих соглашений между хозяйствующими субъектами, об этом говорит последний пункт соглашения.

Необходимо отметить, что меморандум Путин-Тимошенко является лишь отправной точкой для формирования долгосрочных и предсказуемых отношений между Россией и Украиной. Но как говорится, “дьявол кроется в деталях”, и основная работа по конкретизации этого политического соглашения еще впереди.

Подписание меморандума не снимает главной проблемы российско-украинского газового сотрудничества – опоры на конкретные политические фигуры, а не на международно-правовую базу и институты двустороннего сотрудничества. Никто не может предсказать, что нам преподнесет завтра бурная внутривнутриполитическая жизнь в Украине. Может статься, к 1 января 2009г. Ю.Тимошенко уже не будет главой Правительства, и тогда все текущие договоренности потеряют силу. Такое уже случалось в истории газовых соглашений. А это, в свою очередь, чревато очередной газовой войной между Россией и Украиной в новогодние праздники. Остается надеяться, что этого не случится.

Исторические соседи и союзники Россия и Украина на сегодняшний день готовы тратить огромные средства, лишь бы снизить зависимость друг от друга. Но кризисы отношений, в т.ч. из-за противоречий в энергетической сфере, регулярно будоражат Москву и Киев. К сожалению, за 17 лет еще не выработана модель отношений, которая бы подразумевала взаимный учет интересов и суверенитета друг друга, и строительство обходных маршрутов вряд ли решит эту проблему. ■